

Pensioenfonds voor de Architectenbureaus

Jaarverslag 2015

Dit jaarverslag is een uitgave van het
Pensioenfonds voor de Architectenbureaus

administrateur
Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V.
Postbus 3183, 3502 GD Utrecht
telefoon: (030) 245 30 01
www.architectenpensioen.nl
bestuur@architectenpensioen.nl

datum
1 juni 2016

status
Definitief

Inhoudsopgave

Voorwoord van het bestuur	3
Kerncijfers	4
1. Het fonds	6
2. Bestuursverslag	15
3. Financieel beleid	26
4. Risicobeheer	31
5. Vermogensbeheer	37
6. Raad van toezicht	45
7. Verantwoordingsorgaan	49
8. Jaarrekening	59
Bijlagen	

Voorwoord van het bestuur

Dit is het jaarverslag over 2015 van de Stichting Pensioenfonds voor de Architectenbureaus. Het bestuur legt in dit jaarverslag verantwoording af over het gevoerde beleid en de financiële resultaten. Het bestuur heeft de opdracht van de cao-partijen voor de uitvoering van de nieuwe pensioenregeling per 1 januari 2015 aanvaard. Het uitgangspunt van de regeling is een nominaal pensioen met ambitie tot toeslagverlening. Met het nieuwe Financieel Toetsingskader heeft het fonds ingrijpende veranderingen doorgevoerd. Bij de huidige economische ontwikkelingen zijn de aandelenbeurzen volatiel en is de rente waarmee de verplichtingen berekend moeten worden langdurig laag. Dit zorgt in tegenstelling tot vroeger voor meer onzekerheid bij de deelnemers, een verkleining van de kans op indexatie en een vergroting van de kans op het korten van de aanspraken. Het bestuur wil hier op een eerlijke en realistische wijze over communiceren.

Het eigen vermogen van het fonds daalde over 2015 met 95% van 221.089 naar 12.049. Dat heeft tot gevolg dat de dekkingsgraad met 5,9% is gedaald van 106,2% eind 2014 naar 100,3% eind 2015. Dat betekent dat het fonds nog juist voldoende middelen heeft om de verplichtingen na te komen, maar onvoldoende middelen heeft om tegenslagen te kunnen opvangen. De vereiste dekkingsgraad is 119,0% (2014: 116,4%). Als gevolg van de te lage dekkingsgraad, heeft het fonds in 2015 conform het beleid de pensioenen niet verhoogd. Voor de actieve deelnemers was de ambitie 1%. De prijzen gingen in 2015 met 0,9% omhoog. Voor de pensioengerechtigden en gewezen deelnemers was de ambitie 0,95%. De achterstand in toeslagverlening is daardoor opgelopen voor actieve deelnemers naar 9,8% en voor pensioengerechtigden en gewezen deelnemers 12,2%. Dit is exclusief de korting op de pensioenaanspraken van 2,8% die in 2013 is doorgevoerd.

Op langere termijn wordt het fonds door maatschappelijke ontwikkelingen steeds meer geconfronteerd met het afnemen van draagvlak voor collectieve regelingen en verdergaande individualisering, een toename van zzp'ers in de architectenbranche, steeds verder oplopende kosten en een toename van de bestuurlijke complexiteit. Het bestuur onderzoekt hoe de regeling in de toekomst het best kan worden ondergebracht. Nagedacht wordt onder andere over samenwerkingsverbanden en fusie. Het belang van de deelnemers staat daarbij te allen tijde voorop.

Het bestuur heeft vastgesteld dat de pensioenuitvoering in het verslagjaar op belangrijke onderdelen niet voldeed aan de uitvoeringsafspraken in de overeenkomst; dit voornamelijk op het gebied van het leveren van de gewenste service aan de bij het fonds aangesloten werkgevers. Met name de implementatie van pensioenaangifte en het factureringsproces hebben tot onvrede geleid bij de aangesloten werkgevers en het bestuur. Op regelmatige basis heeft overleg met de directie van de administrateur plaatsgevonden om verbeteringen af te dwingen. Dit heeft geleid tot verbeteringen. Het ambitieniveau van het bestuur ten aanzien van de dienstverlening is hoog. Daarom blijft het bestuur de pensioenuitvoering kritisch volgen.

Het bestuur heeft het jaarverslag 2015 en de daarbij behorende staten voor De Nederlandsche Bank (hierna: DNB) vastgesteld op 1 juni 2016, waarna het jaarverslag is goedgekeurd door de raad van toezicht. Het bestuur bedankt iedereen die in het verslagjaar heeft bijgedragen aan het functioneren van het pensioenfonds.

Stichting Pensioenfonds voor de Architectenbureaus
1 juni 2016, De Meern

Kerncijfers (bedragen x EUR 1.000)

	2015	2014	2013	2012	2011
<u>Bureaus, deelnemers en pensioengerechtigden</u>					
Aangesloten bureaus	1.945	1.927	1.823	1.868	1.791
Actieve deelnemers	7.061	6.762	7.063	8.693	10.008
Gewezen deelnemers	28.294	27.034	26.883	26.012	24.571
Pensioengerechtigden	12.584	12.446	11.972	11.223	9.958
<u>Premie en uitkeringen</u>					
Premiebijdragen werkgevers en werknemers	42.808	52.771	56.964	73.224	77.554
Kostendekkende premie	50.704	44.166	51.451	69.973	70.285
Gedempte premie	39.263	43.128	45.343	54.255	62.514
Pensioenuitkeringen, inclusief afkopen	97.520	94.939	93.236	92.429	89.044
<u>Beleggingen</u>					
Totaal belegd vermogen	3.738.271	3.779.263	3.226.947	3.262.936	2.786.066
Beleggingsresultaten risico pensioenfondsen	11.808	660.217	106.134	348.146	42.236
Performance	0,43%	20,87%	3,46%	9,54%	1,53%
Z-score	0,59	0,75	0,00	(0,39)	0,48
Performancetoets (ongecorrigeerd)	0,64	0,26	(0,63)	0,08	0,14
Saldo van baten en lasten	(209.040)	17.643	228.906	205.838	(385.268)
Vaste rekenrente ultimo boekjaar DNB RTS	1,75%	1,96%	2,82%	2,51%	2,74%
<u>Voorzieningen</u>					
Vereist eigen vermogen	707.248	584.582	502.756	539.692	546.346
Minimaal vereist eigen vermogen	160.771	153.198	128.948	132.699	129.396
Totale technische voorziening	3.725.684	3.568.151	2.980.156	3.128.875	3.009.456
Dekkingsgraad (nominaal)	100,3%	106,2%	106,8%	99,2%	92,3%
Beleidsdekkingsgraad ¹	101,7%	108,4%	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.

¹ Op grond van de Pensioenwet moeten pensioenfondsen hun beleidsbeslissingen baseren op de beleidsdekkingsgraad vanaf 1 januari 2015. Deze wordt berekend als een voortschrijdend gemiddelde van de dekkingsgraad over 12 maanden. De middeling van de marktrente over een periode van drie maanden is per 30 september 2012 gelijktijdig met de vaste UFR (Ultimate Forward Rate) van 4,2% ingevoerd. Per 1 januari 2015 is als gevolg van de overgang naar het nieuwe FTK en de introductie van de beleidsdekkingsgraad de driemaandsmiddeling vervallen. Per 15 juli 2015 heeft DNB de vaste UFR van 4,2% vervangen door een UFR op basis van een 120 maands voortschrijdend gemiddelde van de 20 jaars forward rente. Bij invoering per 15 juli 2015 bedroeg dit 120 maands gemiddelde 3,3%.

	2015	2014	2013	2012	2011
<u>Kosten</u> (bedragen x EUR 1.000)					
Vermogensbeheerkosten	6.047	5.428	4.148	3.236	4.630
Vermogensbeheerkosten per deelnemer ²	308	282	218	162	232
Uitvoeringskosten	3.921	3.257	3.343	3.215	4.209
Uitvoeringskosten per deelnemer ³	200	170	176	161	211

Gegevens pensioenregeling (bedragen x EUR 1.000)

	Middellood	Middellood	Middellood	Middellood	Middellood
Uitkeringsovereenkomst					
Opbouwpercentage ouderdompensioen	1,875%	1,75%	1,90%	2,10%	2,10%
Opbouwpercentage wezenpensioen	14%	15%	15%	15%	15%
Pensioenrichtleeftijd	67	65	65	65	65
Maximumloon	72.450	71.733	71.733	70.326	68.947
Franchise	13.227	14.568	14.568	14.282	14.002
Maximum pensioengrondslag	59.223	57.165	57.165	56.044	54.945
Feitelijke pensioenpremie verplichte regeling	23%	30,3%	30,3%	30,3%	28,8%
Werkgeversdeel	12,65%	16,665%	16,665%	16,665%	15,84%
Werknemersdeel	10,35%	13,635%	13,635%	13,635%	12,96%
Verhoging ingegane pensioenen	0%	0%	0%	0%	0%
Verhoging pensioenrechten deelnemers (zowel actieve als gewezen deelnemers)	0%	0%	0%	0%	0%

² Vermogensbeheerkosten gedeeld door de som van het aantal actieve deelnemers en pensioengerechtigden.

³ Uitvoeringskosten gedeeld door de som van het aantal actieve deelnemers en pensioengerechtigden.

1 Het fonds

1.1 Over het fonds

1.1.1 Naam en vestigingsplaats

Het Pensioenfonds voor de Architectenbureaus (hierna: het fonds) is opgericht in 1958 en statutair gevestigd in De Meern. Het fonds is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel in Utrecht onder nummer 41199584. De laatste statutenwijziging vond plaats in juli 2015. Het fonds is aangesloten bij de Pensioenfederatie. De bedrijfstak bestaat uit bureaus die zich voornamelijk bezighouden met architectenwerkzaamheden. Het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid heeft de regeling verplicht gesteld nadat het fonds de representativiteit van sociale partners aantoonde. In 2015 is deze verplichtstelling opnieuw verleend.

1.1.2 Onze doelstelling

De doelstelling van het fonds is het verstrekken van pensioenen aan deelnemers, gewezen deelnemers en hun nabestaanden met inachtneming van de statuten en reglementen. Het fonds bereikt dit doel door premies te innen bij de aangesloten ondernemingen en de gelden te beleggen. Het fonds doet daaruit uitkeringen bij ouderdom en overlijden.

1.1.3 Onze missie

Conform norm 18 uit de Code Pensioenfondsen heeft het fonds een missie opgesteld. Het fonds voert op verzoek van sociale partners de pensioenregelingen uit voor de deelnemers, gewezen deelnemers, pensioengerechtigden en overige belanghebbenden uit de architectenbranche. Dit gebeurt op foutloze wijze en tegen een aanvaardbare premie, acceptabele kosten en uitlegbare risico's. Het fonds streeft naar continuïteit en naar een zo groot mogelijke zekerheid van nominale pensioenaanspraken en heeft de ambitie deze zo veel mogelijk waardevast te houden.

Het fonds sluit hierbij aan bij maatschappelijke ontwikkelingen. Deelnemers, gewezen deelnemers, pensioengerechtigden en overige belanghebbenden van het fonds weten waar zij aan toe zijn en wat zij van het fonds kunnen verwachten.

1.1.4 Omvang van het fonds

Actieve deelnemers

Het aantal actieve deelnemers is in 2015 gestegen. Daarmee lijkt de daling van het aantal actieve deelnemers onderbroken. Sinds 2008 is het aantal actieve deelnemers drastisch gedaald met ongeveer 1.500 deelnemers per jaar. Per saldo is het aantal actieve deelnemers sinds 2008 gehalveerd, voornamelijk door de krimp in de architectenbranche die voortvloede uit de economische crisis. Het actieve deelnemersbestand is, met een gemiddelde leeftijd van 40 jaar, wat jonger dan het

gemiddelde van alle Nederlandse bedrijfstakpensioenfondsen gezamenlijk. De afname van het aantal deelnemers heeft nagenoeg geen verschuiving in de leeftijdscohorten teweeggebracht. De pensioenuitkeringen overstijgen de premie-inkomsten als gevolg van de afname van het aantal actieve deelnemers en de toename van het aantal pensioengerechtigden.

Actieve deelnemers	
Eind 2014	6.762
Toename	299
Eind 2015	7.061

Gewezen deelnemers en pensioengerechtigden

Het aantal gewezen deelnemers is in 2015 gestegen. Gewezen deelnemers hebben de bedrijfstak verlaten voordat hun pensioenrechten tot uitkering zijn gekomen. Zij hebben hun pensioen ook niet overgedragen aan een eventuele nieuwe pensioenuitvoerder door middel van waardeoverdracht. Zij of hun nabestaanden kunnen te zijner tijd een pensioenuitkering van het fonds tegemoetzien. Het bestuur staat afkoop van kleine pensioenen toe voor pensioenaanspraken die onder de wettelijke afkoopgrens liggen. Het bestuur heeft hiertoe besloten, omdat de hoogte van de aanspraken niet opweegt tegen de uitvoeringskosten.

Het aantal pensioengerechtigden neemt al jaren achtereenvolgend toe. De meeste ouderdomspensioenen zijn toegekend aan gewezen deelnemers. De uitkeringen gingen veelal in op 65-jarige leeftijd. De komende jaren zal dit steeds verder opschuiven richting de pensioenrichtleeftijd van 67 jaar.

Gewezen deelnemers	
Eind 2014	27.034
Toename	1.260
Eind 2015	28.294

Pensioengerechtigden	
Eind 2014	12.446
Toename	138
Eind 2015	12.584

Aangesloten bureaus

Het aantal aangesloten bureaus is het afgelopen jaar toegenomen van 1.927 in 2014 naar 1.945 in 2015. Deze stijging wordt voor een groot deel veroorzaakt door zzp'ers. Een groot aantal bureaus heeft geen tot weinig personeel in dienst, waardoor het aantal actieve deelnemers niet evenredig toeneemt. De vrijgestelde bureaus zullen in 2016 kwalitatief getoetst worden of zij nog onder de vrijstellingseisen vallen.

1.1.5 Samenstelling

Het bestuur voert voor alle belanghebbenden van het pensioenfonds als goed huisvader de pensioenregeling uit. Deelnemers, gewezen deelnemers, pensioengerechtigden en aangesloten ondernemingen kunnen rekenen op deskundig en integer handelen van het bestuur waarbij op evenwichtige wijze de belangen van alle betrokkenen worden afgewogen. Het bestuur is op 31 december 2015 als volgt paritair samengesteld:

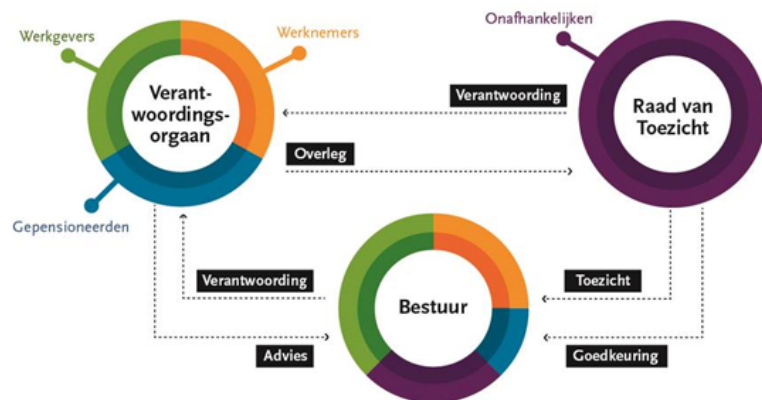
Leden werkgevers	Benoemd tot en met	Plaatsvervanger	Benoemende organisatie
W.M. Parênt, voorzitter	1 april 2016	Vacature	BNA
R.G. Nagtegaal	1 juli 2017	Vacature	BNA
W.G. Heuts, plv. voorzitter	1 augustus 2016	Vacature	BNA
Leden werknemers			
W.J. Boot, vicevoorzitter	1 januari 2019	G. van Hees	FNV
H.W.T. de Vaan, plv. vicevoorzitter	1 september 2018	G. Dekkers	CNV Vakmensen
Leden pensioengerechtigden			
I. Slikkerveer	1 juli 2018	Vacature	De Unie
Leden onafhankelijk			
H. Schuijt	1 juli 2016	Niet van toepassing	Niet van toepassing
R.H.A. van Vledder	1 juli 2016	Niet van toepassing	Niet van toepassing

Sinds 1 januari 2015 is de heer W.M. Parênt voor een periode van twee jaar tot voorzitter benoemd en de heer W.J. Boot tot vicevoorzitter. Per 1 januari 2017 zal een nieuwe voorzitter benoemd worden. De heer H.W.T. de Vaan is in 2015 als plaatsvervangend vicevoorzitter benoemd.

Het bestuur kaart voorzienbare vacatures tijdig aan bij de voordragende organisaties, zodat kandidaten tijd hebben zich in te werken in het fonds alvorens zij benoemd worden. Bestuursleden mogen alleen worden benoemd als DNB hiertegen geen bezwaar heeft gemaakt en de raad van toezicht de persoon aan het bestuurdersprofiel getoetst heeft.

Het bestuur van het fonds heeft de dagelijkse uitvoering van de werkzaamheden uitbesteed. Deze werkzaamheden betreffen vermogensbeheer en pensioenadministratie. Voor de bestuursondersteuning heeft het fonds een eigen bestuursbureau. Conform de eisen van de Pensioenwet blijft het bestuur eindverantwoordelijk voor de juiste uitvoering van de uitbesteede taken. Het fonds heeft een bestuurdersaansprakelijkheidsverzekering.

Hierna wordt de organisatie van het fonds weergegeven.

1.1.6 Vergaderingen bestuur en overige bijeenkomsten

Het bestuur heeft in 2015 maandelijks vergaderd. Tevens hebben telefonische vergaderingen en/of besluitvorming via e-mail plaatsgevonden als de urgentie hierom vroeg. In 2015 heeft het bestuur ook studie- en themadagen georganiseerd. Deze stonden onder andere in het teken van IRM-onderwerpen en de levensvatbaarheid van het fonds. Hiervoor waren ook de raad van toezicht en het verantwoordingsorgaan uitgenodigd.

1.1.7 Dagelijks bestuur

Het fonds heeft een dagelijks bestuur dat bestaat uit de voorzitter en de vicevoorzitter van het fonds. Het dagelijks bestuur is door het bestuur gemandateerd tot het uitvoeren van de dagelijkse werkzaamheden ten behoeve van het fonds, waaronder het voorbereidende werk voor de bestuursvergaderingen, individuele besluitvorming op een aantal terreinen en het onderhouden van contacten met de toezichthouders. Het dagelijks bestuur legt verantwoording af aan het bestuur van het fonds met betrekking tot de uitgevoerde werkzaamheden.

1.1.8 Bestuurlijke commissies

In verband met de vele taken van het bestuur, heeft het fonds een aantal bestuurlijke commissies ingesteld. Deze commissies doen voorbereidend en uitvoerend werk in kwesties waarover het bestuur een besluit moet nemen of genomen heeft. Zij kunnen in de voorbereidingsfase dieper ingaan op de achtergronden en consequenties van de te nemen beleidsbeslissingen. De bestuurlijke commissies kunnen zich laten bijstaan door externe deskundigen. Bij de indeling van de commissies is de pariteit tussen werkgevers en werknemers zo veel mogelijk gehandhaafd, maar het bestuur acht dit niet noodzakelijk aangezien de commissies adviseren of uitvoeren en geen besluiten nemen. De notulen van de commissiebijeenkomsten worden met het gehele bestuur gedeeld. In 2015 waren de volgende bestuurlijke commissies werkzaam.

Beleggingscommissie

Het bestuur heeft de voorbereiding voor het beleggingsbeleid gedelegeerd aan de beleggingscommissie. De beleggingscommissie is een adviescommissie van het bestuur. De commissie houdt zich bezig met de dagelijkse gang van zaken rondom beleggingen. De commissie bereidt onder andere het beleggingsplan voor en monitort de uitvoering ervan. Deze commissie bestond tijdens het verslagjaar uit de heren R.H.A. van Vledder (voorzitter), R.G. Nagtegaal en H. Schuijt. De heer H.W.T. de Vaan heeft de vergaderingen van de commissie tijdens het verslagjaar als toehoorder bijgewoond en is per april 2016 benoemd tot lid. DNB heeft met deze benoeming ingestemd. De commissie wordt ondersteund door de specialist vermogensbeheer van het bestuursbureau, de heer M.J. Bonekamp.

Integraal Risico Management (IRM)-commissie

De IRM-commissie is opgericht om integraal risicomanagement vorm te geven. De IRM-commissie bestond in het verslagjaar uit de heren W.M. Parênt en H. Schuijt (voorzitter). De heer I. Slikkerveer is aspirant-lid van de commissie. De commissie wordt ondersteund door de specialist risicomanagement van het bestuursbureau, de heer L. van Wijk.

Communicatiecommissie

De communicatiecommissie draagt zorg voor de uitvoering van het communicatiebeleid en adviseert het bestuur. Het beleid

is erop gericht de (gewezen) deelnemers, pensioengerechtigden en werkgevers op een begrijpelijke wijze te informeren over de pensioenregeling, het fonds, het beleggingsbeleid en de relevante veranderingen in de pensioenregelingen. Aan de hand van het meerjarencommunicatiebeleidsplan stelt deze commissie elk jaar een specifiek communicatieactiejaarplan op.

In het verslagjaar bestond de communicatiecommissie uit de heren W.G. Heuts (voorzitter) en W.J. Boot. De commissie heeft zich in de eerste helft van 2015 laten adviseren door 2LCD en in de tweede helft door communicatiebureau Catapult.

Werkgroep jaarwerk

Het fonds kent ook een werkgroep jaarwerk. Deze werkgroep is alleen actief bij de totstandkoming van het jaarverslag. De werkgroep jaarwerk bestond in 2015 en in 2016 voor het jaarwerk 2015 uit de heer H. Schuijt (voorzitter) en de heer W.G. Heuts.

1.2 Raad van toezicht

De raad van toezicht toetst en beoordeelt het functioneren van het bestuur en de algemene gang van zaken in het pensioenfonds. De raad van toezicht volgt bij het uitoefenen van het toezicht de Code Pensioenfonds en het VITP-normenkader. De raad van toezicht heeft hierbij specifieke aandacht voor de begrippen 'goed huisvaderschap' en 'evenwichtige belangenafweging'. Aan de goedkeuring van de raad van toezicht zijn onderworpen de voorgenomen besluiten van het bestuur tot vaststelling van:

- het jaarverslag en de jaarrekening;
- de profielschets voor bestuurders;
- het beleid inzake beloningen, met uitzondering van de beloning van de raad van toezicht;
- gehele of gedeeltelijke overdracht van de verplichtingen van het fonds;
- liquidatie, fusie of splitsing van het fonds en
- het omzetten van het fonds in een andere rechtsvorm.

1.2.1 Samenstelling

De raad bestaat uit drie onafhankelijke deskundigen die door het bestuur benoemd zijn. Een overeenkomst tussen het fonds en de individuele leden is opgesteld.

Raad van toezicht per 31 december 2015

Leden	Benoemd tot en met
Mr. J.C.J. Pluijmaekers-Pessers, voorzitter	1 juli 2018
Drs. M.A. Bongers RE RA	1 juli 2018
Dr. P.M.L. Frentrop	1 juli 2018

1.3 Het verantwoordingsorgaan

Via het verantwoordingsorgaan legt het bestuur verantwoording af aan de (gewezen) deelnemers, pensioengerechtigden en werkgevers over het beleid en de wijze waarop het beleid is uitgevoerd. Tevens legt het bestuur verantwoording af over de

naleving van de Code Pensioenfondsen. Het verantwoordingsorgaan heeft de bevoegdheid een oordeel te geven over het handelen van het bestuur, over het door het bestuur gevoerde beleid en over beleidskeuzes voor de toekomst. Het verantwoordingsorgaan heeft een ruimere taakomschrijving met aanvullende bevoegdheden gekregen, dan volgens de wet noodzakelijk is.

Het bestuur stelt het verantwoordingsorgaan in de gelegenheid advies uit te brengen over een aantal besluiten. Vanuit de wetgever zijn dit:

- het beleid inzake beloningen;
- de vorm en inrichting van het intern toezicht;
- de profielschets voor leden van de raad van toezicht;
- het vaststellen en wijzigen van een interne klachten- en geschillenprocedure;
- het vaststellen en wijzigen van het communicatie- en voorlichtingsbeleid;
- gehele of gedeeltelijke overdracht van de verplichtingen van het fonds of de overname van verplichtingen door het fonds;
- liquidatie, fusie of splitsing van het fonds;
- het sluiten, wijzigen of beëindigen van een uitvoeringsovereenkomst en
- de hoogte van de premie.

Naast deze wettelijke taken heeft het bestuur het verantwoordingsorgaan aanvullende adviestaken toegekend. Het betreft:

- het wijzigen van het reglement van het verantwoordingsorgaan;
- het vaststellen en wijzigen van het toeslagbeleid, dan wel het verlenen van toeslagen en
- vermindering van de verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten.

Het verantwoordingsorgaan dient vast te stellen in hoeverre het bestuur bij de genomen besluiten op evenwichtige wijze rekening heeft gehouden met de belangen van alle belanghebbenden bij het pensioenfonds. Het verantwoordingsorgaan geeft jaarlijks een oordeel over de beleidskeuzes, de handelswijze en het gevoerde beleid van het bestuur.

1.3.1 Samenstelling

Het verantwoordingsorgaan bestaat uit zes leden: twee deelnemers, twee pensioengerechtigden en twee werkgevers. De leden zijn benoemd door de volgende organisaties:

- BNA;
- De Unie en
- ANBO.

De stemverhouding in het verantwoordingsorgaan is twee stemmen voor werkgevers, twee voor deelnemers en twee voor pensioengerechtigden. Het verantwoordingsorgaan is per 31 december 2015 als volgt samengesteld:

Verantwoordingsorgaan per 31 december 2015

Werkgevers	Aangewezen door:	Benoemd tot en met:
H.W. Oonk, voorzitter	BNA	1 januari 2018
G.J. Groeneveld	BNA	1 juli 2018

Pensioengerechtigden	Aangewezen door:	Benoemd tot en met:
T. Termond	De Unie	1 juli 2018
B. van den Bos	ANBO	1 september 2019
Actieve deelnemers	Aangewezen door:	Benoemd tot en met:
D. Borghuis	De Unie	1 januari 2017
W. Meenhorst	De Unie	1 juli 2018

Begin 2015 is het verantwoordingsorgaan door een onafhankelijke instantie getoetst op zijn niveau van deskundigheid in relatie tot het door het bestuur gewenste A-niveau. Het verantwoordingsorgaan heeft nog niet het gewenste deskundigheidsniveau bereikt. Dit wordt onder andere veroorzaakt door het hoge aantal relatief nieuwe leden. Het bestuur stelt een opleidingsbudget ter beschikking voor het volgen van gerichte pensioenopleidingen om de deskundigheid van het verantwoordingsorgaan te vergroten.

Het bestuur heeft in de loop van 2015 de heer B. van den Bos namens pensioengerechtigden welkom geheten. Daarmee is het verantwoordingsorgaan weer op volle sterkte gebracht.

De zittingstermijn van de heer H.W. Oonk is per 1 januari 2016 met twee jaar verlengd. Ondanks dat het reglement bepaalt dat leden van het verantwoordingsorgaan maar een keer mogen worden herbenoemd, heeft de BNA aangegeven dat er omstandigheden zijn die een langere zittingsduur rechtvaardigen. De heer H.W. Oonk is voor twee extra jaren benoemd in verband met kennisborging en kennisoverdracht binnen het verantwoordingsorgaan.

1.4 Beloningsbeleid organen

Het bestuur heeft een beheerst en duurzaam beloningsbeleid opgesteld dat in overeenstemming is met de doelstellingen van het fonds en dat passend is binnen de bedrijfstak. De beloningen van de orgaanleden staan in verhouding tot de gedragen verantwoordelijkheid, de aan de functie gestelde eisen en het hiermee gemoeide tijdsbeslag. Er is geen sprake van een prestatie gerelateerde beloning.

Beloning bestuurders

Het beloningsbeleid kent vaste bedragen die in overeenstemming zijn met het betreffende takenpakket, aangevuld met een vergoeding voor reiskosten van €0,40 per kilometer. De jaarlijkse beloning van de voorzitter is voor 1,4 dagen in de week gesteld op €43.008, de beloning van de vicevoorzitter op €30.720 voor 1 dag in de week en voor de overige bestuursleden voor 0,7 dagen in de week op €21.504.

Naast de vaste beloning wordt voor de participatie in projecten een beloning van €80 per uur toegekend. Bestuursleden houden een urenregistratie bij om de bestede uren na afloop van elk kwartaal te verantwoorden, te evalueren en af te zetten tegen de gestelde normuren. Het bestuur beoordeelt of bij structurele overschrijding de normuren bijgesteld moeten worden.

Voor de twee onafhankelijke bestuursleden gold voor 2015 een normtijdsbesteding van 1 tot 1,5 dagen per week. Bij de bepaling van de hoogte van de vergoedingsregeling is rekening gehouden met de Wet normering topinkomens. De vergoeding bedroeg in 2015 €38.600 per persoon op jaarbasis op basis van 1 dag per week.

Beloning verantwoordingsorgaan

Op grond van de statuten ontvangen leden van het verantwoordingsorgaan een beloning voor het uitvoeren van hun werkzaamheden. De beloning wordt per vergadering uitgekeerd en bedraagt €410 per dagdeel voor de leden. Vanaf 2015 krijgt de voorzitter in verband met zijn uitgebreidere takenpakket €615 per dagdeel vergaderen. De vergoeding voor reiskosten bedraagt €0,40 per kilometer.

Beloning raad van toezicht

Het bestuur heeft op basis van de geraamde tijdsbesteding een vergoeding bepaald van €10.000 per jaar voor de leden. De voorzitter ontvangt €15.000. Gezien de gewenste mate van diepgang van het toezicht bleek eind 2014 dat de ingeschatte tijdsbesteding niet overeenkwam met de hoogte van de vergoeding. Voor extra bijeenkomsten met het bestuur van het fonds wordt €750 meer vergoed, met een maximum van €15.000 voor een lid en €22.500 voor de voorzitter. Het verantwoordingsorgaan heeft hierover een negatief advies uitgebracht met de kanttekening dat na evaluatie van de tijdsbesteding dit advies heroverwogen kan worden. Het bestuur heeft het advies van het verantwoordingsorgaan naast zich neergelegd met als belangrijkste argument dat het bestuur de kwaliteit van het intern toezicht erkent en dat de raad van toezicht tijd en ruimte moet krijgen voor goed toezicht. De bestede tijd wordt continu gemonitord.

1.5 De klachten- en geschillencommissie

Conform norm 41 uit de Code Pensioenfondsen rapporteert het bestuur over de afhandeling van klachten. Het bestuur heeft een klachten- en geschillenprocedure opgesteld die voor belanghebbenden eenvoudig toegankelijk is. Daarnaast bestaat ook de mogelijkheid om klachten en/of geschillen voor te leggen aan de Ombudsman Pensioenen.

De klachten- en geschillencommissie bestond in 2015 uit drie leden, te weten twee onafhankelijke leden, mevrouw L. Berrich (voorzitter) en de heer B.J. Bodewes en vanuit het bestuur de heer R.H.A. van Vledder. De commissie wordt ondersteund door een onafhankelijke secretaris. De klachten- en geschillencommissie is in 2015 niet bij elkaar geroepen. Wel is in 2015 een klacht in behandeling genomen. De klachten- en geschillencommissie is hiervoor in 2016 bijeengekomen.

1.6 Bestuursbureau

In de governancestructuur van het fonds heeft het bestuursbureau een centrale rol in de beleidsvoorbereiding, monitoring en ondersteuning. Het bestuursbureau is belast met de uitvoering van bestuursbesluiten. Tevens ondersteunt het bestuursbureau de raad van toezicht en het verantwoordingsorgaan bij de vervulling van hun taken en voert het bestuursbureau het secretariaat van het fonds. Het bestuur blijft echter wel zelf eindverantwoordelijk. De medewerkers van het bestuursbureau zijn in dienst bij Syntrus Achmea Pensioenbeheer en Achmea Investment Management. Het bestuursbureau opereert onafhankelijk van de uitvoeringsorganisaties en adviseurs van het fonds. Om dit te waarborgen zijn onafhankelijkheidsverklaringen opgesteld en door de medewerkers ondertekend. Het bestuursbureau maakt voor het opstellen van notulen gebruik van Emma Handson.

1.7 Uitbesteding

Het fonds heeft een uitbestedingsovereenkomst met Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V. voor wat betreft de pensioenadministratie en PGGM Vermogensbeheer B.V. en Syntrus Achmea Real Estate & Finance voor wat betreft het vermogensbeheer. Het fiduciair management wordt verzorgd door BMO Global Asset management NL.

Het bestuur heeft vastgesteld dat Syntrus Achmea Pensioenbeheer op de belangrijkste onderdelen niet voldoet aan de uitvoeringsafspraken in de overeenkomst; dit onder andere op het gebied van het leveren van service aan de bij het fonds aangesloten werkgevers. Met name de implementatie van pensioenaangifte en het factureringsproces hebben tot onvrede geleid bij de aangesloten werkgevers en bij het fonds. Ook is uit onderzoek gebleken dat de kwaliteit van de communicatie naar deelnemers van het fonds, niet voldoet aan de door het fonds gestelde eisen. De pensioenadministrateur heeft hiervoor een verbeterplan opgesteld. Het dagelijks bestuur van het fonds heeft wekelijks de voortgang van het verbeterplan gemonitord en heeft periodiek overleg hierover gehad met de directie van de uitvoerder.

De overeenkomst met Syntrus Achmea Pensioenbeheer loopt tot en met 31 december 2016. Het bestuur is in 2015 een RFI- en RFP-traject gestart om de markt van administrateurs te verkennen. Continuïteit, kwaliteit en prijs staan hierbij voorop. Het bestuur heeft een tijdelijke werkgroep ingesteld bestaande uit de heren W.J. Boot, W.G. Heuts en I. Slikkerveer. Sprenkels & Verschuren adviseert de werkgroep. Vier partijen hebben meegedaan aan de RFP-uitvraag. Bij drie partijen hebben sitevisits plaatsgevonden, evenals gesprekken met referenten. In het tweede kwartaal van 2016 neemt het bestuur een besluit over de uitbesteding van de pensioenadministratie per 1 januari 2017.

Het bestuur is per 1 januari 2015 een overeenkomst met BMO aangegaan voor wat betreft het fiduciair beheer van het vermogen. BMO is verantwoordelijk gesteld voor de strategische advisering balansmanagement, selectie en monitoring van managers en rapportage. Hierdoor is een betere scheiding aangebracht tussen regie en uitvoering inzake vermogensbeheer. De afhankelijkheid van de vermogensbeheerders is hierdoor beperkter geworden en de countervailing power vergroot. Deze manier van dienstverlening sluit beter aan op de behoeften van het bestuur en de governance is hierdoor beter gewaarborgd.

Het bestuur heeft in samenhang met de aanstelling van BMO, KAS BANK per 1 januari 2015 gecontracteerd. De bewaring van discretionaire effecten, de financiële administratie van de vermogensbeheerportefeuille en compliancemonitoring van beleggingsrichtlijnen en performance zijn uitbesteed aan KAS BANK.

2 Bestuursverslag

2015 was een turbulent jaar. Het bestuur heeft veel tijd besteed aan de implementatie van het nieuwe Financieel Toetsingskader (hierna: nFTK) en de aanpassing van en communicatie over het nieuwe pensioenreglement. Deze nieuwe regeling is in goede en nauwe samenwerking met sociale partners tot stand gekomen. Verder vroegen de verkoop en transitie van de vastgoedportefeuille, het RFI- en RFP-traject voor zowel de pensioenuitvoerder als de communicatieadviseur en de toekomst van het pensioenfonds in brede zin veel aandacht. Het belang van de deelnemer staat voorop bij alle beslissingen die het bestuur genomen heeft. Het bestuur stuurt aan op vermindering van de complexiteit, op kostenreductie en verbetering van de kwaliteit van uitvoering. In dit hoofdstuk legt het bestuur conform norm 19 uit de Code Pensioenfondsen verantwoording af over de gemaakte beleidskeuzes.

2.1 Thema's 2015

nFTK

Er was tot 1 juli 2015 de tijd om de financiële opzet te laten voldoen aan de eisen uit het nFTK. Vanaf de invoering per 1 januari 2015 gelden nieuwe eisen omtrent de waardering van de verplichtingen en de bepaling van de dekkingsgraad. Voor de waardering van de technische voorziening wordt niet langer gebruikgemaakt van de driemaandsmiddeling van de rente. De actuele dekkingsgraad is mede hierdoor behoorlijk gedaald. Om minder afhankelijk te zijn van fluctuerende dekkingsgraden is de stabielere beleidsdekkingsgraad geïntroduceerd. Dit is het voortschrijdend gemiddelde van de actuele dekkingsgraden van de afgelopen 12 maanden. De beleidsdekkingsgraad is daardoor veel minder aan fluctuaties onderhevig dan de actuele dekkingsgraad. Deze neemt onder de huidige omstandigheden langzamer af, maar mogelijk in de toekomst ook minder snel toe. Het bestuur heeft eind 2015 een procesbeschrijving voor de totstandkoming van de beleidsdekkingsgraad opgesteld. Herziening van de reeds gepubliceerde beleidsdekkingsgraden zal plaatsvinden bij een verschil >0,1% en daaronder naar bevind van zaken.

Het nFTK heeft ook effect op het indexatiebeleid en op het premiebeleid. Op basis van het nFTK moest het fonds met sociale partners opnieuw de ambities en risicohouding bepalen. De regels voor indexeren zijn sinds 2015 strenger geworden. Indexaties moeten vanaf 2015 toekomstbestendig zijn. Toekomstbestendig betekent dat niet alleen het komende jaar, maar ook naar verwachting de daaropvolgende jaren de betrokken indexatie kan worden toegekend. Uit een onderzoek van DNB van eind 2015 blijkt dat fondsen alleen in heel gunstige economische scenario's kunnen indexeren. Het toekennen van indexatie is uitermate onzeker en zal naar verwachting de komende jaren niet mogelijk zijn.

De volgende documenten heeft het bestuur opgesteld op basis van de eigen beleidsdoelstellingen c.q. aangepast in verband met de invoering van het nFTK:

- incidentenprocedure;
- herstelplan;
- bedrijfstakuitvoeringsovereenkomst;
- uitbestedingsovereenkomst;
- (aanvangs)haalbaarheidstoets;

- ABTN, inclusief risicohouding en
- financieel crisisplan.

Nieuwe pensioenregeling

Sociale partners beslissen over de inhoud van de pensioenregeling en de bijbehorende parameters zoals de franchise en het maximum pensioengevend salaris. Het bestuur heeft zijn taken uit de regeling formeel aanvaard. Daardoor heeft het fonds per 1 januari 2015 een nieuwe pensioenregeling. De belangrijkste kenmerken van de regeling zijn de pensioenleeftijd van 67 jaar en het verhogen van het opbouwpercentage naar het fiscale maximum van 1,875%. De nieuwe toeslagambitie houdt in dat pas bij een hogere dekkingsgraad geïndexeerd kan worden. De bedoeling is om eerst buffers te kunnen opbouwen.

In de communicatie naar deelnemers en pensioengerechtigden is over de nieuwe pensioenregeling gecommuniceerd. De manier van communiceren sluit aan bij de eisen vanuit de Pensioenwet. Hierbij bepaalt een deelnemer zelf hoe gedetailleerd hij de informatie tot zich neemt en wordt hij daar op eenvoudige wijze naartoe geleid. Om de begrijpelijkheid te verbeteren, is het bestuur bezig het pensioenreglement te 'vertalen' naar een helder pensioenreglement met minder juridische termen.

Aanvangshaalbaarheidstoets

Het fonds heeft in 2015 voor het eerst de aanvangshaalbaarheidstoets gedaan. Het nFTK heeft de haalbaarheidstoets geïntroduceerd als nieuw toezichtinstrument. Het doel van de aanvangshaalbaarheidstoets is om op basis van een stochastische doorrekening van het huidige pensioenfondsbepaalde beleid over een horizon van 60 jaar, op basis van een voorgeschreven scenario'set, inzicht te verschaffen in de volgende zaken:

- op basis van het pensioenresultaat⁴ aangeven in welke mate de ambities van sociale partners naar verwachting kunnen worden gerealiseerd;
- of het premiebeleid realistisch en haalbaar is;
- of het fonds over voldoende herstelcapaciteit beschikt en
- op welke wijze de met sociale partners afgestemde risicohouding voor de korte termijn wordt vertaald naar een bandbreedte voor het vereiste eigen vermogen.

In overleg met sociale partners zijn de volgende ondergrenzen voor het pensioenresultaat gedefinieerd:

- het verwachte pensioenresultaat op fondsniveau, startend vanuit een financiële positie die gelijk is aan de vereiste dekkingsgraad, bedraagt 74%;
- het verwachte pensioenresultaat op fondsniveau, startend vanuit de feitelijke financiële positie, bedraagt 74% en
- de maximale afwijking van het pensioenresultaat op fondsniveau in slechtweerscenario: 45%.

Daarnaast is met sociale partners afgestemd dat de bandbreedte voor het vereiste eigen vermogen loopt van 18% tot 23%.

De resultaten van de aanvangshaalbaarheidstoets zijn als volgt:

- het verwachte pensioenresultaat op fondsniveau, startend vanuit een financiële positie die gelijk is aan de vereiste dekkingsgraad, bedraagt 107%;
- het verwachte pensioenresultaat op fondsniveau, startend vanuit de feitelijke financiële positie, bedraagt 93% en

⁴ Het pensioenresultaat geeft het te bereiken pensioen weer in procenten van het pensioen bij volledige pensioenopbouw en volledige prijsindexatie.

- de maximale afwijking van het pensioenresultaat op fondsniveau in slechtweerscenario: 42%.

Hiermee is voldaan aan de met sociale partners afgestemde ondergrenzen. Daarnaast heeft de aanvangshaalbaarheidstoets aangetoond dat het premiebeleid voldoende realistisch en haalbaar is en dat het fonds voldoende herstelcapaciteit heeft. Tot slot is vastgesteld dat het vereiste eigen vermogen per 1 januari 2015 van 19,2% voldoet aan de afgestemde bandbreedte hiervoor.

Zolang de regeling en/of de uitgangspunten voor de berekeningen niet wijzigen (strategische beleggingsmix en te hanteren parameters) zal jaarlijks door middel van een actualisering van de haalbaarheidstoets opnieuw worden vastgesteld of het verwachte pensioenresultaat voldoet aan de afgestemde ondergrenzen. Indien dat niet het geval is, treedt het bestuur in overleg met sociale partners om te overleggen of dit aanleiding is om de ambities, het beleid of de risicohouding bij te stellen. Als de regeling en/of de uitgangspunten voor de berekeningen wel wijzigen, zal in afstemming met sociale partners een nieuwe aanvangshaalbaarheidstoets moeten worden uitgevoerd.

De conclusie van het bestuur is dat de uitkomsten van de haalbaarheidstoets aansluiten bij de beleidsdoelstellingen over een periode van 60 jaar, maar dat de haalbaarheidstoets niet bruikbaar is voor sturing op de beleidsdoelstellingen.

Het pensioenresultaat berekend vanuit de feitelijke financiële positie per leeftijdsgroep en per percentiel. Tevens wordt per percentiel het pensioenresultaat op fondsniveau vermeld.

		Percentielen								
		0	5	10	25	50	75	90	95	100
leeftijd per 1-1-2015	25	17%	37%	46%	66%	94%	124%	131%	132%	172%
	35	19%	39%	48%	67%	94%	123%	129%	130%	162%
	45	21%	43%	51%	69%	93%	117%	122%	123%	144%
	55	27%	49%	58%	72%	92%	111%	115%	116%	131%
	65	43%	64%	69%	80%	93%	105%	108%	108%	114%
	75	57%	74%	79%	86%	94%	102%	104%	105%	109%
Fonds		33%	54%	61%	75%	93%	112%	117%	117%	133%

Premie

Het fonds is wettelijk verplicht een kostendekkende premie vast te stellen. Het bestuur heeft ervoor gekozen de premie te dempen, waardoor deze minder fluctueert. Zowel sociale partners als het bestuur streven namelijk stabiliteit in de premie na met een gewenste bandbreedte tussen 18% en 26% van de pensioengrondslag. Het bestuur heeft de premie vastgesteld op 23% (2014: 30,3%).

Tot 2015 was de premie gedempt. Om premiestabiliteit te realiseren en de afhankelijkheid van de rente te verminderen, is per 2015 gekozen voor een rendement gedempte premie. Vanaf 2015 wordt er bij de vaststelling van de premie gekeken naar het te verwachten rendement. Het gehanteerde verwachte rendement van de toetspremie van 2,7% na aftrek van de indexatieopslag is lager dan het parameterbesluit van de overheid maximaal toestaat.

Binnen deze premiesystematiek moet het bestuur rekening houden met voorwaardelijke indexatie. Het bestuur heeft deze voorwaardelijke indexatie vastgesteld op het niveau van 2,5% per jaar. De kosten hiervan worden integraal opgenomen in de premie. Het gaat hier om een voorwaardelijke toeslag. Dit betekent dat toeslag uitsluitend wordt toegekend als de financiële positie van het fonds dit toelaat.

De solvabiliteitsopslag is een verplichte opslag bedoeld om het vermogens op peil te brengen of te houden. Momenteel is de vereiste solvabiliteitstoelage kleiner dan de kosten die het fonds inreken voor voorwaardelijke indexatie. Daardoor hoeft het fonds deze solvabiliteitstoelage geen bestanddeel te laten zijn van de premie. Ook voor de uitvoeringsopslag van de pensioenregeling is een percentage vastgesteld, waarmee de pensioenpremie verhoogd moet worden. Momenteel resulteert dit in een verhoging van de premie met 1,6% van de pensioengrondslagsom.

Het verantwoordingsorgaan heeft geconcludeerd dat het bestuur de belangen van (gewezen) deelnemers, pensioengerechtigden en werkgevers evenwichtig heeft behandeld bij het vaststellen van de premie voor 2015. Het bestuur monitort nauwgezet of het rendement gedempte systeem van premiebepaling ook op langere termijn houdbaar is.

Incassobeleid

Het bestuur heeft in 2015 veel gedaan om de betalingsachterstanden van werkgevers te verkleinen. Het incassotraject van het fonds is verder geoptimaliseerd en nog strikter ingeregeld, zodat de risico's voor het fonds zo klein mogelijk zijn. Er was sprake van 215 faillissementen en een betalingsachterstand van €4 miljoen.

Btw

Met het vervallen van de koepelvrijstelling werd het fonds geconfronteerd met een substantiële verhoging van de kosten door het in rekening brengen van btw. Het bestuur heeft in 2015 in het kader van het ATP-arrest besloten bezwaar te maken tegen de btw-doorbelasting door Syntrus Achmea Pensioenbeheer en BMO. PwC begeleidt en adviseert het bestuur in deze kwestie. Het fonds is meegenomen in het bezwaar dat door BMO en Syntrus Achmea Pensioenbeheer is gemaakt bij de Belastingdienst.

Visie op zelfstandigheid

De architectenbranche is erg in beweging. De veranderde markt dwingt de architectenbranche snel te veranderen. Er wordt steeds meer flexibiliteit verwacht. Steeds meer ziet het bestuur dat arbeidskracht geleverd wordt door zzp'ers. Op enig moment zal de omvang van de branche zich niet meer verhouden tot de kosten die gemaakt moeten worden om de pensioenregeling optimaal uit te voeren. Ook spelen bij de afwegingen inzake de zelfstandigheid de complexiteit, de bestuurskracht en het voldoen aan wet- en regelgeving een belangrijke rol. Naast het vervullen van wettelijke taken wordt ook het draagvlak binnen de branche en de herkenbaarheid voor deelnemers in de toekomstdiscussie meegenomen. Het fonds bespreekt de diverse mogelijkheden voor de beste vorm van het continueren van de pensioenregeling voor de architectenbranche met de stakeholders.

Het fonds heeft de ambitie om de komende jaren toe te groeien naar een financieel gezonde vermogenspositie. Dit biedt mogelijkheden om buiten de eigen zelfstandigheid de pensioenregeling op een andere manier goed te kunnen uitvoeren. Het fonds wil op deze manier de belangen van de deelnemers, gewezen deelnemers, pensioengerechtigden en overige belanghebbenden van het fonds op een goede en evenwichtige wijze borgen.

In 2015 heeft het bestuur verkennende gesprekken gevoerd met de grotere ingenieursbureaus om over een eventuele gezamenlijke toekomst van gedachten te wisselen. Uit deze gesprekken zijn geen concrete vervolgstappen voortgekomen. Aangezien het bestuur wel de urgentie voelt om stappen richting de toekomst te zetten, is een actieplan opgesteld. Een longlist van pensioenfondsen is opgesteld om op gestructureerde wijze met collega-pensioenfondsen in contact te treden. Sociale partners zijn ook gevraagd mee te denken over dit dossier.

Samenwerking

Niet alleen de architectenbranche is erg in beweging, ook de wereld waarin de pensioenfondsen opereren, verandert snel. Om hierop te kunnen anticiperen, acht het bestuur samenwerking en kennisdeling met andere fondsen van belang. Om dit te bewerkstelligen, heeft het bestuur in 2015 een aantal bijeenkomsten met fondsen, die ook hun administratie bij Syntrus Achmea Pensioenbeheer hebben ondergebracht, georganiseerd. Diverse thema's zijn verder op informele wijze uitgewerkt. Aan kennisdeling en elkaar onderling kunnen raadplegen, blijkt de grootste behoefte te bestaan. Het bestuur zal in de loop van 2016 hiervoor een 'digitaal prikbord' introduceren.

2.2 Goed pensioenfondsbestuur

Het bestuur vindt het van groot belang het fonds goed te besturen en als 'goed huisvader' met het pensioenvermogen om te gaan. Het bestuur leeft hiervoor de normen uit de Code Pensioenfondsen na. Conform code 21 uit de Code Pensioenfondsen rapporteert het bestuur in dit jaarverslag over naleving van de normen in de Code.

Code Pensioenfondsen

Tijdens de ontwikkeling van de Wet versterking bestuur pensioenfondsen stelde de STAR in samenwerking met de Pensioenfederatie de Code Pensioenfondsen (hierna: de Code) op. Het doel van de 83 normen in de Code is de verhoudingen binnen het pensioenfonds transparanter te maken. Ook de communicatie met de belanghebbenden zoals werkgevers, deelnemers en pensioengerechtigden, moet door de Code transparanter worden. Tot slot moet de Code bijdragen aan het versterken van 'goed pensioenfondsbestuur'. De Monitoringcommissie Code Pensioenfondsen ziet toe op de naleving van de Code.

Per orgaan zijn normen opgenomen over taak en werkwijze, samenstelling en zittingsduur, geschiktheid, benoeming, schorsing en ontslag. Daarnaast zijn overkoepelende thema's opgenomen. De thema's gaan over het eigen functioneren van zowel het fonds als de dienstverleners. Het bestuur leeft de Code na op basis van het pas-toe-of-leg-uitbeginsel. Op twee punten voldeed het bestuur in het verslagjaar niet aan de Code.

Volgens norm 60 kan een bestuurslid maximaal twee keer herbenoemd worden. De heer W.J. Boot is per 1 januari 2015, met instemming van de raad van toezicht en DNB, voor een derde keer herbenoemd. Het bestuur heeft besloten af te wijken van de voorschriften uit de Code in verband met de toekomstscenario's van het fonds. Het bestuur ziet een belangrijke rol voor de heer W.J. Boot in de vervolgstappen die het bestuur nog moet maken in dit proces.

Volgens norm 68 dient in het bestuur minimaal een bestuurslid jonger dan 40 jaar zitting te hebben. In het diversiteitsbeleid heeft het bestuur deze leeftijd op 45 jaar gesteld. Het bestuur heeft besloten af te wijken van de voorschriften uit de Code in verband met een meer realistische haalbaarheid.

Gedragcode

Het fonds heeft een gedragscode. Deze gedragscode maakt deel uit van het gevoerde integriteitsbeleid. Alle betrokkenen hebben de gedragscode ondertekend. De gedragscode geeft regels en richtlijnen voor alle betrokkenen:

- ter voorkoming van verstrengeling van belangen;
- ter vermijding van verspreiding en misbruik van vertrouwelijke informatie en
- ter voorkoming van koersmanipulatie.

Het bestuur heeft met het verantwoordingsorgaan en de raad van toezicht gediscussieerd over het begrip insider en hier een verduidelijking in aangebracht. Bestuursleden van pensioenfondsen zouden normaal gesproken als insider aangemerkt worden. Bestuursleden van het fonds zijn, gezien de aard van de portefeuille en het type beleggingen van het fonds, op dit moment geen insider. Op bepaalde vooraf te kwalificeren onderdelen zouden bestuursleden wel als insider getypeerd kunnen worden. Dit was in 2015 niet het geval.

Zaken die onder de meldingsplicht of toestemmingsregeling vallen, worden gemeld aan de compliance-officer van het fonds, KPMG Advisory NV. De externe compliance-officer ziet toe op de naleving van de gedragscode en relevante wet- en regelgeving. De compliance-officer doet eenmaal per jaar verslag van zijn bevindingen aan het bestuur. De compliance-officer heeft gesteld dat de gedragscode is nageleefd. De bevindingen hadden in het verslagjaar betrekking op het insiderbegrip.

Het onderwerp compliance is een maandelijks terugkerend onderwerp op de bestuursagenda. Het is bedoeld om bestuursleden de gelegenheid te geven compliancezaken te melden en aan te geven welke seminars en/of cursussen zijn gevolgd, zodat deze ook genotuleerd kunnen worden.

Foutieve uitkeringen

Eind 2015 is het bestuur door de administrateur geïnformeerd over 131 foutieve uitkeringen die in de periode 2011 tot en met 2015 hebben plaatsgevonden. In januari 2016 heeft het bestuur deze foutieve uitkeringen bestempeld als een incident. Conform de incidentenregeling is dit aan zowel de interne als de externe toezichthouders gemeld. De fouten hebben verschillende oorzaken. Er zijn zowel te hoge als wel te lage uitkeringen betaald. Een onderzoekscommissie die het bestuur heeft ingesteld, heeft de fouten onderzocht. De onderzoekscommissie heeft de bevindingen en aanbevelingen gerapporteerd aan het bestuur. De onjuistheden worden door de administrateur in overleg met het bestuur gecorrigeerd. Door de administrateur worden maatregelen genomen om onjuistheden in de toekomst te voorkomen.

Het bestuur realiseert zich dat onder andere door deze foute uitkeringen niet aan de missie van het fonds voldaan wordt, waarin een foutloze administratie wordt nagestreefd.

Klokkenluidersregeling

Met een klokkenluidersregeling kunnen degenen die financieel afhankelijk zijn van de dienstverlener, zonder gevaar voor hun positie, rapporteren over onregelmatigheden binnen de onderneming. Dit kan gaan om onregelmatigheden van algemene, van operationele en van financiële aard. Het bestuur heeft een eigen klokkenluidersregeling vastgesteld en KPMG is aangesteld als organisatie waar de meldingen gedaan kunnen worden. Er zijn in het verslagjaar vanuit deze regeling geen meldingen gedaan.

Beheerst beloningsbeleid

De principes voor beheerst beloningsbeleid zijn gericht op financiële ondernemingen en op pensioenfondsen die onder toezicht staan van DNB of AFM. Het doel van de principes is het tegengaan van 'perverse beloningsprikkelers'. Door het naleven van de principes zijn soliditeit, integriteit en voldoen aan de verwachtingen bij belanghebbenden van het fonds gewaarborgd. Het bestuur heeft bovendien een verklaring over het beheerst beloningsbeleid ondertekend. Ook in het uitbestedingsbeleid is een verwijzing naar het beheerst beloningsbeleid opgenomen. Bij de selectie van nieuwe partijen, zoals de fiduciair manager en de adviserend actuaire, is het beloningsbeleid van deze partij meegenomen in de selectie.

Diversiteitsbeleid

In het diversiteitsbeleid is opgenomen dat 'de eis van geschiktheid prevaleert boven diversiteit'. Een kandidaat dient te allen tijde aan het objectieve criterium deskundigheid te voldoen. In het beleid is opgenomen dat in alle organen zowel een vrouw als een persoon jonger dan 45 jaar zitting zal hebben. Het bestuur heeft vastgesteld dat de organen diverser zijn samengesteld dan voorgaande jaren; het streven is echter een nog diversere samenstelling. Invulling geven aan het opgestelde beleid blijkt echter moeilijk te zijn. Bij de uitraag naar een nieuw lid, wordt de voordragende organisatie expliciet naar het diversiteitsbeleid verwezen. Ook heeft het bestuur overleg gevoerd met het PensioenLab om de mogelijkheden te onderzoeken waarmee de diversiteit vergroot kan worden. Het PensioenLab is een denktank waarin jongeren zich over actuele pensioenvraagstukken buigen en de pensioensector gevraagd en ongevraagd adviseren.

Geschiktheid en functioneren bestuur

De geschiktheid van bestuursleden heeft de aandacht van het bestuur. Nieuwe bestuursleden dienen vanaf het moment van toetreden te voldoen aan de wettelijke eisen en de gestelde eisen in het bestuurdersprofiel. Het bestuur heeft een geschiktheidsplan voorzien van maatregelen ter bevordering van de eigen geschiktheid en een jaarlijkse evaluatiecyclus. Ook vinden jaarlijkse gesprekken met de individuele bestuursleden plaats.

In 2015 is het deskundigheidsplan omgevormd naar een geschiktheidsplan. Geschiktheid gaat naast deskundigheid namelijk ook over het beschikken over de juiste competenties. Ook het verantwoordingsorgaan en de raad van toezicht zijn opgenomen in het nieuwe geschiktheidsplan. In 2016 zal hier verder invulling aan gegeven worden.

Zelfevaluatie

Het bestuur heeft een procedure vastgesteld voor periodieke zelfevaluaties. Het gaat hierbij om het functioneren van het bestuur als geheel en om het functioneren van de individuele bestuursleden afzonderlijk. Het doel van de zelfevaluatie is de kwaliteit van het bestuur in stand houden en daar waar nodig te verbeteren. In 2015 is naar voren gekomen dat de kwaliteit van ieder lid als individu en van alle bestuursleden samen, voldoende is om het fonds naar behoren te kunnen besturen. Een voortdurend aandachtspunt is dat ervoor moet worden gezorgd dat er geen 'bestuur met twee snelheden' ontstaat. Om de twee snelheden in het bestuur zo veel mogelijk te overbruggen, wordt sinds 2015 via e-mail gerapporteerd over de punten die in het dagelijksbestuuroverleg aan de orde zijn geweest.

Evaluatie adviseurs

Jaarlijks vinden evaluatiegesprekken plaats tussen het dagelijks bestuur en de adviseurs. De raad van toezicht wordt van deze uitkomsten op de hoogte gebracht.

Financieel crisisplan

Het bestuur beschikt over een crisisplan dat als bijlage aan de ABTN is toegevoegd. Ook is een escalatieplan aan het

crisisplan toegevoegd voor andere calamiteiten dan een financiële crisis. Het crisisplan staat op de website van het fonds.

Het bestuur benadrukt dat een evenwichtige belangenafweging bij de te nemen crisismaatregelen voorop staat. Hieraan geeft het bestuur invulling door de lasten van crisismaatregelen zo evenwichtig mogelijk te verdelen over deelnemers, gewezen deelnemers, pensioengerechtigden en werkgevers. Het crisisplan geeft aan in welke situaties en bij welke grenswaarden het bestuur van het fonds maatregelen neemt, wat de aard van deze maatregelen is, hoe deze concreet en materieel vorm krijgen en hoe de maatregelen worden uitgevoerd.

Bij de inwerkingtreding van het nFTK per 1 januari 2015 lag de beleidsdekkingsgraad (108,4%) onder het niveau van het vereist vermogen (119,2%), waarmee aan een van de kritieke situaties werd voldaan. Het bestuur heeft daarom een herstelplan opgesteld en bij DNB ingediend, waarin het laat zien dat voldoende herstelcapaciteit aanwezig was om binnen de wettelijke termijn zonder aanvullende maatregelen of korten, mogelijk is om naar het vereist vermogen te herstellen. Eind september 2015 heeft zich de kritieke situatie voorgedaan dat de beleidsdekkingsgraad (104,1%) onder het niveau van het minimaal vereist vermogen (104,3%) is geraakt. Op grond van de actuele dekkingsgraad op dat moment (97,9%) en het financieel crisisplan van juni 2015 heeft het fonds geconcludeerd dat op grond van het herstelplan 2015 voldoende herstelcapaciteit aanwezig was om binnen de wettelijke termijn zonder aanvullende maatregelen of korten mogelijk is om naar het minimaal vereist vermogen te herstellen.

Daarnaast is naar aanleiding van de onrust op de beurzen wereldwijd ook regelmatig overleg geweest om vast te stellen of er sprake was een mogelijke crisissituatie. Met de alsmaar dalende dekkingsgraad en het vooruitzicht dat het op korte termijn niet beter wordt, heeft het bestuur op die momenten een quick scan uitgevoerd met als vraag of het fonds binnen de geëigende herstelperiode van het herstelplan (in 2016) 11 jaar zonder aanvullende maatregelen of korten naar het niveau van de vereiste dekkingsgraad groeit. De conclusie was steeds dat dit het geval is. De kans dat het fonds de komende jaren tot indexatie over kan gaan, neemt echter steeds verder af. Het fonds wil hierover in 2016 verder met sociale partners van gedachten wisselen.

Prudent person

Conform artikel 135 van de Pensioenwet dient het fonds een beleggingsbeleid te voeren in overeenstemming met de prudentpersonregel, wat betekent dat het fonds belegt in het belang van alle aanspraak- en pensioengerechtigden. Het fonds belegt op zodanige wijze dat de veiligheid, de kwaliteit, de liquiditeit en het rendement van de portefeuille als geheel zijn gewaarborgd. Het fonds heeft zijn organisatie daarom zo ingericht dat er sprake is van goede procedures en controlemechanismen, dat er beleid is voor beheersing van risico's en dat het fonds zorgdraagt voor de uitvoering van dat beleid. Voorop staat hierbij dat de externe uitvoerder de geldende wet- en regelgeving naleeft.

2.3 Communicatie

2.3.1 Communicatiebeleidsplan

Het bestuur vindt open en begrijpelijke communicatie met zijn achterban erg belangrijk. Zodoende beschikt het bestuur over een strategisch communicatiebeleidsplan en wordt jaarlijks een communicatieactiejaarplan opgesteld. Het bestuur zorgt hiermee voor een adequaat communicatiebeleid. Persoonlijke pensioencommunicatie geeft de belanghebbenden een duidelijk, begrijpelijk en realistisch beeld van het pensioen via de 'mijnpensioen' omgeving op de website.

Het fonds kijkt kritisch naar de kosten en effectiviteit van de communicatie. Daarom is een aantal communicatie-uitingen ter discussie gesteld en heeft het bestuur besloten de digitale communicatie verder uit te rollen. De website is vernieuwd. Bij belangrijke gebeurtenissen of noodzakelijke toelichtingen, worden video's op de website geplaatst. De verzending van de digitale nieuwsbrief vindt frequenter plaats en bevat meer onderwerpen. Ook is de communicatie meer gericht op interactie. Een deel van de website is Engelstalig.

2.3.2 Benchmark Onderzoekplatform Pensioenfondsen

Het fonds heeft deelgenomen aan het onafhankelijke Benchmark Onderzoekplatform Pensioenfondsen van TNS NIPO. Actieve deelnemers hebben geen positief beeld van het fonds. Ook de dienstverlening laat te wensen over. Het beeld van pensioengerechtigden is positiever. Het bestuur heeft de conclusie getrokken dat de wijze van communiceren moet veranderen en meer doelgroepgericht moet zijn. Ook zal het bestuur transparanter gaan communiceren over de verwachtingen en ambities van het fonds.

2.3.3 Wet pensioencommunicatie

De nieuwe Wet pensioencommunicatie trad op 1 juli 2015 in werking en is in stappen geïmplementeerd aan de hand van een stappenplan. Het doel is betere pensioencommunicatie, waarbij de onzekerheden over pensioen beter uitgelegd worden. Deelnemers krijgen een persoonlijk totaaloverzicht van hun pensioen. Met meer digitale communicatie probeert het bestuur de communicatiekosten te beperken.

Het Pensioen 1-2-3 is met ingang van 1 juli 2016 verplicht. Het bestuur streeft maximale transparantie in communicatie na.

2.3.4 Pensioenregister

De Stichting Pensioenregister is een initiatief van de gezamenlijke Nederlandse pensioenfondsen, de pensioenverzekeraars en de Sociale Verzekeringsbank (SVB). Dit samenwerkingsverband stelt sinds 6 januari 2011 de website <http://www.mijnpensioenoverzicht.nl> beschikbaar aan het Nederlandse publiek. Op de website kan iedereen een overzicht krijgen van de door hem of haar opgebouwde en op te bouwen pensioenaanspraken bij pensioenfondsen, pensioenverzekeraars en de Sociale Verzekeringsbank. Consumenten en pensioenuitvoerders zijn positief over het Pensioenregister. Het bestuur heeft afspraken met Syntrus Achmea Pensioenbeheer gemaakt om de jaarlijkse aanlevering van pensioengegevens aan het Pensioenregister te waarborgen en ervoor te zorgen dat de gegevens tijdig worden geleverd. Het bestuur constateert dat dit gebeurt. In 2015 zijn de gegevens tijdig aangeleverd.

2.3.5 Communicatieadviseur

Het bestuur heeft in 2015 een RFP-traject doorlopen inzake het communicatieadvies. Vijf professionele partijen zijn hiervoor benaderd, waarvan vier partijen niet gelieerd zijn aan een uitvoerder. Twee adviseurs hebben zich mondeling aan het bestuur gepresenteerd. In verband met de oplossingsgerichte denkwijze, kennis en expertise op het gebied van pensioen, creativiteit en verrassende voorstellen om deelnemers meer bij de pensioenmaterie te betrekken, heeft het bestuur besloten communicatiebureau Catapult als communicatieadviseur aan te stellen.

2.4 Toezichthouders AFM en DNB

DNB en AFM houden toezicht op pensioenfondsen. DNB beoordeelt de financiële aspecten en AFM ziet toe op gedrag en communicatie. Volgens de systematiek van DNB is het fonds als een middelgroot fonds geclassificeerd. De toezichthouders hebben geen sancties opgelegd aan het pensioenfonds. Het afgelopen jaar zijn geen formele aanwijzingen aan het fonds gegeven, is geen bewindvoerder aangesteld en is geen boete of dwangsom opgelegd. Ook is de bevoegdheidsuitoefening van organen van het fonds niet gebonden aan toestemming van de toezichthouder.

In 2015 lette AFM er speciaal op dat pensioenuitvoerders overzicht en inzicht gaven in de hoogte en risico's van pensioen. DNB had de volgende toezichtthema's voor 2015: implementatie nFTK, evenwichtige belangenafweging bij premievaststelling, werking Wet versterking bestuur pensioenfondsen, aanhoudend lage rente en search for yield, beleggingsrisico, beheersing markt- en renterisico, EIOPA-stresstest, houdbaarheid pensioenfondsen en integriteitsrisicobeheersing. Daarnaast schonk de toezichthouder ook aandacht aan terrorismefinanciering, sancties, corruptie/belangenverstrengeling, AML/CFT hoogrisicoactiviteiten, fiscaliteit, manipulatie van benchmarks, informatiebeveiliging en cybercrime en transparantie.

In maart 2015 heeft de pensioenadministrateur het bestuur laten weten dat in 2014 ongeveer de helft van de start- en stopbrieven niet binnen de wettelijke termijn is verstuurd. Het bestuur heeft de raad van toezicht van het fonds, DNB en AFM hierover geïnformeerd. Naar aanleiding hiervan is in samenwerking met de administrateur een plan van aanpak met verbeteringen opgesteld.

DNB heeft in 2015 een materiële toetsing uitgevoerd naar de fondsdocumenten. Naar aanleiding van de opmerkingen van DNB zijn wijzigingen doorgevoerd in het pensioenreglement, het uitvoeringsreglement en de statuten.

DNB heeft in 2015 een onderzoek uitgevoerd naar integriteitsrisico en belangenverstrengeling. Ondanks dat het fonds voldoet aan de gestelde DNB-normen, is het bestuur zich er terdege van bewust dat dit onderwerp voortdurend aandacht behoeft en er nog een verdiepingsslag gemaakt dient te worden. Zodoende heeft het bestuur op 7 oktober 2015 een hele dag besteed aan het doorspreken van deze risico's.

2.5 Wijzigingen statuten en reglementen

De statuten, het pensioenreglement en het uitvoeringsreglement van het fonds zijn in 2015 aangepast.

Het reglement van het verantwoordingsorgaan en de raad van toezicht zijn door De Brauw Blackstone Westbroek getoetst of deze in overeenstemming zijn met de wet- en regelgeving. Enkele artikelen zijn naar aanleiding van deze toets verscherpt en toegevoegd.

Het bestuur heeft in 2015 het besluit genomen de excedentregeling per 1 januari 2016 te beëindigen. Gezien het lage aantal deelnemers, de complexiteit van de uitvoering en het feit dat er in de markt alternatieve producten zijn, is hiertoe besloten. Tevens past dit besluit bij de wens van het bestuur om te groeien naar een 'middle-of-the-road' pensioenregeling. Cao-partijen hebben met dit besluit ingestemd. Het verantwoordingsorgaan is abusievelijk niet vooraf om advies gevraagd, terwijl dit wel moest. Het verantwoordingsorgaan is op een later moment alsnog gevraagd advies te geven. De raad van toezicht heeft in 2016 besloten een onderzoek in te stellen naar het beëindigen van de excedentregeling, zowel inhoudelijk

als procesmatig.

2.6 Vooruitblik naar 2016

In het tweede kwartaal van 2016 heeft DNB een on-siteonderzoek naar het vermogensbeheer van het fonds uitgevoerd. Hiervoor zijn diverse documenten aangeleverd en hebben interviews plaatsgevonden.

Het bestuur neemt in het tweede kwartaal van 2016 een besluit over de pensioenadministrateur per 1 januari 2017.

3 Financieel beleid

Het fonds wil aan de eerder omschreven statutaire doelstellingen voldoen. Het is dus belangrijk dat het fonds over voldoende middelen beschikt, zodat er altijd genoeg middelen zijn om (toekomstige) uitkeringen te kunnen betalen. Het bestuur gebruikt hiervoor de beleidsinstrumenten premiebeleid, toeslagenbeleid en beleggingsbeleid.

3.1 Ontwikkelingen financiële positie

Verplichtingen met ruim 4% toegenomen

De belangrijkste taak van een pensioenfonds is pensioen te kunnen uitkeren aan de deelnemers. Volgens vastgestelde regels berekent het fonds hoeveel vermogen het in kas moet hebben om deze individuele pensioenuitkeringen mogelijk te maken. Deze verplichtingen zijn het afgelopen jaar met €158 miljoen (4,4%) toegenomen.

Pensioenen

Werknemers bouwen als actieve deelnemers pensioen op. Het afgelopen jaar bedroeg deze pensioenopbouw 1,875% van de pensioengrondslag. Hierdoor groeiden de verplichtingen van het fonds met €40 miljoen. Aan de andere kant leidde de uitkering van pensioenen ertoe dat de verplichtingen met €98 miljoen afnamen. Per saldo leverden pensioenopbouw en -uitkeringen in 2015 een daling van de verplichtingen met €58 miljoen op.

Rente

De verplichtingen van het pensioenfonds worden berekend met de marktrente. Als de rente daalt, stijgen de verplichtingen. Het pensioenfonds heeft dan meer vermogen nodig om aan zijn verplichtingen te voldoen. In 2015 daalde de marktrente verder. Hierdoor namen de verplichtingen met €226 miljoen toe. In 2015 zijn twee aanpassingen doorgevoerd in de DNB-rentetermijnstructuur. Per 1 januari 2015 is de driemaandsmiddeling vervallen en per 15 juli 2015 is de UFR-systematiek aangepast.

Samenvattend

In 2015 stegen de verplichtingen met ruim 4%. Dat komt in de eerste plaats door de dalende marktrente. Verder kwamen er minder pensioenrechten van werknemers bij dan er voor gepensioneerden af gingen. De gestegen levensverwachting had dit jaar een gering effect op de verplichtingen.

Bezittingen met 1% afgenomen

De bezittingen namen in 2015 met €41 miljoen af tot €3.738 miljoen, een daling van 1%. Bij de ontwikkeling van de bezittingen spelen verschillende factoren een rol.

Pensioenen

Het pensioenfonds ontving €43 miljoen pensioenpremie van werknemers en werkgevers en keerde €98 miljoen aan pensioenen uit aan pensioengerechtigden. Per saldo namen de bezittingen hierdoor met €55 miljoen af.

Vermogensontwikkeling

De zakelijke waarden lieten hoge resultaten zien, echter de vastrentende waarden (inclusief derivaten) lieten negatieve resultaten zien. Het pensioenfonds behaalde per saldo een beleggingsresultaat van €12 miljoen.

Uitvoeringskosten

Het bestuur let scherp op de kosten van de uitvoering van de pensioenregeling. De kosten namen in 2015 toe ten opzichte van 2014, van €3.257 in 2014 naar €3.921 in 2015. De stijging is grotendeels het gevolg van de toegenomen administratiekosten met €664, deels het gevolg van het vervallen van de koepelvrijstelling btw en de gestegen aantallen.

Samenvattend

De vermogensontwikkeling leidde tot een afname van de bezittingen van het pensioenfonds.

3.2 Evaluatie herstelplan

Op basis van de regels van het nFTK was de dekkingsgraad per 1 januari 2015 onvoldoende en moest het fonds op grond van artikel 138, lid 2 Pensioenwet een herstelplan maken en voor 1 juli 2015 bij DNB indienen. Eind augustus heeft DNB aangegeven in te stemmen met het herstelplan.

In dit herstelplan heeft het bestuur aangegeven hoe het herstel volgens het model van het herstelplan verloopt. Jaarlijks, mits het fonds op het meetmoment zich nog steeds in een tekort bevindt, wordt het herstelplan geactualiseerd, waarbij wederom gekeken wordt of het fonds nog kan herstellen binnen de wettelijke termijn. Het bestuur heeft gekozen voor de maximale hersteltermijn van 12 jaar, en prudente, lagere rendementen dan in het model, zijn toegestaan. Uit het herstelplan blijkt dat in de herstelperiode geen indexatie kan plaatsvinden, maar dat er ook geen bijzondere maatregelen, zoals kortingen, genomen hoeven te worden. Dit herstelplan is gebaseerd op het bestaande beleid waarbij:

- de pensioenregeling is versoepeld;
- het premiebeleid is gewijzigd en
- het toeslagenbeleid is verscherpt.

De werkelijke ontwikkeling van de dekkingsgraad is echter altijd bepalend. De dekkingsgraad is in het verslagjaar met 5,9% van 106,2% naar 100,3% gedaald. Ten opzichte van het oorspronkelijke herstelplan betekent dit dat het herstel 2,3% lager is dan verwacht. Gezien de ontwikkeling van de dekkingsgraad begin 2016 sluit het fonds niet uit dat er een korting doorgevoerd moet worden in 2017.

3.3 Toeslag

Het bestuur van het fonds bepaalt jaarlijks of, en in welke mate, per 1 juli toeslag kan worden verleend op de opgebouwde aanspraken en pensioenuitkeringen. Het fonds reserveert hiervoor geen geld en brengt hiervoor geen pensioenpremie in rekening. Sinds de invoering van de middelloonregeling is er een onderscheid tussen de voorwaardelijke toeslagen voor actieven en niet-actieven. Om de belangen van de verschillende generaties binnen het pensioenfonds evenwichtig te behartigen, is het indexatiebeleid per 1 januari 2015 terughoudender. Het doel is de financiële positie van het fonds hierdoor te versterken. Een hoger vermogen draagt bij aan het verbeteren van de toeslagverwachtingen op langere termijn en het

verminderen van de kans op korting van de pensioenaanspraken. De voorwaardelijkheid is door het bestuur vormgegeven met een toeslagenbeleid dat toekenningen afhankelijk stelt van de hoogte van de beleidsdekkingsgraad.

Gedeeltelijke toeslagverlening is mogelijk bij een beleidsdekkingsgraad van 110% of hoger, mits na toeslagverlening de stijging van de dekkingsgraad ten opzichte van een jaar eerder nog minimaal 3% bedraagt. Bij een beleidsdekkingsgraad hoger dan het vereiste vermogen (ongeveer 123%) is volledige indexatie mogelijk, mits de dekkingsgraad daardoor niet afneemt ten opzichte van een jaar eerder. Anders wordt een gedeeltelijke toeslag verleend. Bij een beleidsdekkingsgraad hoger dan een reële dekkingsgraad van 100% (nominaal ongeveer 140%) zijn volledige indexatie, inhaalindexatie en eventueel herstel van kortingen mogelijk. In alle gevallen houdt het bestuur zich aan de in de Pensioenwet en in lagere regelgeving gestelde eisen inzake de maximale hoogte van de te verlenen toeslagen. Het bestuur behoudt het recht om in bijzondere gevallen af te wijken van het hiervoor beschreven beleid.

Bij de toeslagverlening wordt voor actieve deelnemers zo veel mogelijk de salarisontwikkeling in de bedrijfstak gevolgd. Het fonds kijkt naar het percentage waarmee de cao-lonen in een periode van twaalf maanden zijn gestegen. Bij de toeslagverlening wordt voor de pensioenuitkeringen aan pensioengerechtigden zo veel mogelijk de stijging van de cao-lonen in de bedrijfstak en die van het prijsindexcijfer gevolgd. Het fonds kijkt naar het gemiddelde waarmee de cao-lonen in een periode van twaalf maanden zijn gestegen. De stijging van de cao-lonen vormt het maximum.

Per 1 juli 2015 zijn de pensioenen niet verhoogd. Het bestuur betreurt dat het fonds al enkele jaren, voor het eerst in 2003, heeft moeten besluiten geen toeslagen te verlenen aan actieve en niet-actieve deelnemers aan het fonds. Het bestuur heeft de toeslagambitie van het fonds niet kunnen waarmaken. De achterstand in toeslagverlening is voor actieve deelnemers 9,8% en voor pensioengerechtigden en gewezen deelnemers 12,2%. Dit is exclusief de korting op de pensioenaanspraken van 2,8% die in 2013 is doorgevoerd. De onvoorwaardelijke toeslag van 2% voor ingegane invaliditeitspensioenen van arbeidsongeschikten is wel toegekend.

Verhoging actieve deelnemers afgelopen vijf jaar:

	Toeslag	Ambitie
2011	0%	0%
2012	0%	2%
2013	0%	2%
2014	0%	0%
2015	0%	1%

Verhoging pensioengerechtigden en slapers afgelopen vijf jaar:

	Toeslag	Ambitie
2011	0%	0%
2012	0%	2%
2013	0%	2%
2014	0%	0%
2015	0%	0,95%

3.4 Kosten uitvoering pensioenbeheer

Het fonds maakt voor het uitvoeren van de pensioenregeling diverse kosten. Globaal kunnen deze kosten worden onderverdeeld in kosten voor de uitvoering van de pensioenregeling en kosten van het vermogensbeheer.

Onderstaand is in dit kader een rapportage over de kosten voor de uitvoering van de pensioenregeling opgenomen, hierin zijn tevens de vergelijkende cijfers opgenomen. De kosten worden gepresenteerd met inachtneming van de aanbevelingen van de Pensioenfederatie en AFM. Hierdoor kunnen de kosten die pensioenfondsen maken, met elkaar worden vergeleken. De kosten van pensioenbeheer bedragen voor 2015 €3.921 (2014: 3.257). Omgerekend is dit €200 (2014: €170) per deelnemer en pensioengerechtigde.

Bestuur, advies en controle	2015	2014
<i>Bedragen * 1.000</i>		
Accountantskosten	63	72
Controle- en advieskosten actuaris	248	217
Kosten adviseurs	65	140
Contributies en bijdragen	243	253
Bestuurskosten	530	460
Bestuursbureau	575	506
Raad van toezicht	56	59
Overig	101	207
Totaal	1.881	1.914
Administratie	2015	2014
Kosten deelnemers en pensioengerechtigden	1.172	780
Kosten werkgevers	455	242
Kosten financieel beheer en bestuursondersteuning	413	321
Totaal	2.040	1.343
Totaal pensioenbeheerkosten	3.921	3.257
Actieve deelnemers	7.061	6.762
Pensioengerechtigden	12.584	12.446
Totaal	19.645	19.208
Pensioenbeheerkosten in euro per deelnemer	200	170

Toelichting bij kosten uitvoering pensioenbeheer

Bestuur, advies en controle

De kosten bestuur, advies en controle zijn ten opzichte van 2014 gedaald met 33.

Administratie

Kosten deelnemers en pensioengerechtigden: deze kosten hebben betrekking op alle werkzaamheden die de administrateur van het fonds verricht om de pensioenaanspraken te administreren, de uitkeringen van de pensioengerechtigden te verzorgen en alle deelnemers en gerechtigden te informeren. Te denken valt hierbij aan het verwerken van waardeoverdrachten, het afkopen van kleine pensioenen, het toekennen van pensioenen en de communicatie met alle doelgroepen (helpdesk, website, pensioenplanner, nieuwsbrief, Uniform Pensioenoverzicht, start- en stopbrief enzovoorts).

Kosten werkgever: deze kosten hebben betrekking op alle activiteiten die voortvloeien uit het beheer van het bestand van aangesloten werkgevers, de aanlevering en verwerking van de werknemersgegevens, het opleggen en innen van de pensioenpremies en het onderhouden van de contacten met die werkgevers.

Kosten financieel beheer en bestuursondersteuning: deze kosten hebben betrekking op het voeren van het secretariaat ten behoeve van bestuur, raad van toezicht en verantwoordingsorgaan; het opstellen van het jaarverslag en het samenstellen van financiële rapportages en de advies- en controlekosten door Syntrus Achmea Pensioenbeheer.

De toename van de administratiekosten in 2015 ten opzichte van 2014 is deels toe te schrijven aan het vervallen van de koepelvrijstelling voor pensioenadministratie, waardoor pensioenuitvoerders vanaf 1 januari 2015 btw in rekening moeten brengen over hun dienstverlening en de gestegen aantallen.

Kostenbenchmark

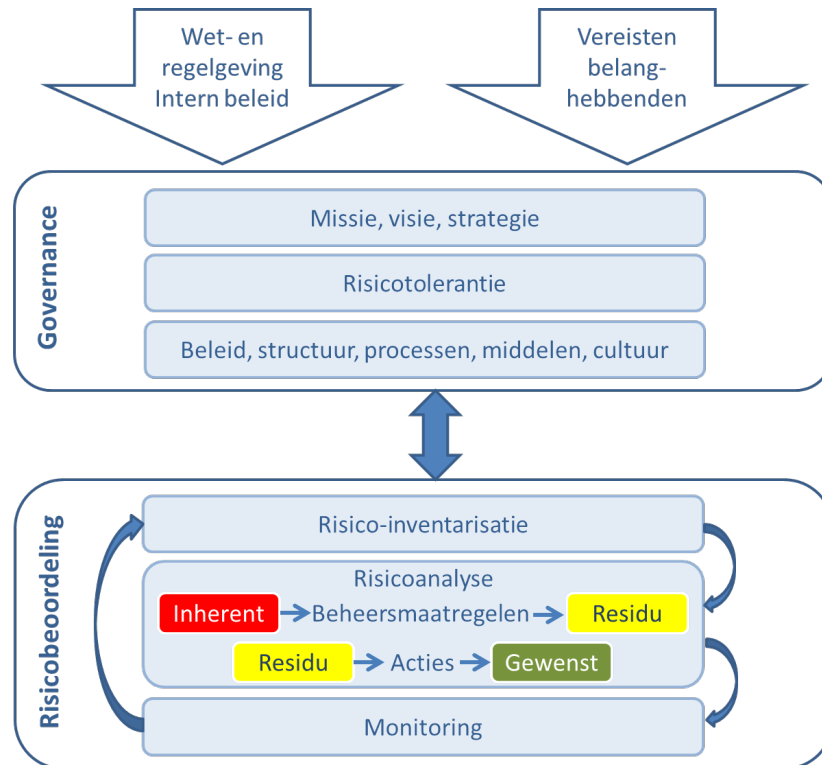
Het bestuur heeft in 2015 meegedaan aan een kostenbenchmarkonderzoek van KAS BANK. Hier zijn 40 fondsen vergeleken. Het fonds is vergeleken met een peergroup bestaande uit vier naaste peers en het KAS BANK Universum. Op basis van de rapportage kan geconcludeerd worden dat de kosten van het fonds voor zowel pensioenbeheer als vermogensbeheer lager zijn dan de peers.

De kosten voor vermogensbeheer worden in hoofdstuk 5 verder uitgesplitst.

4 Risicobeheer

4.1 Inleiding

Pensioenfondsbesturen moeten voldoen aan alle wet- en regelgeving en controle hebben over alle risico's die zich voordoen. De Pensioenwet verplicht het bestuur tot het treffen van maatregelen voor een integere en beheerste bedrijfsvoering. Hiervoor heeft het bestuur een integraal risicobeleid opgesteld, waarbij in de breedste zin risico's in kaart worden gebracht. In de integrale risicomangementaanpak wordt uitgegaan van onderstaande principes.

Ondanks dat het bestuur werkzaamheden heeft uitbesteed aan derden, blijft het bestuur eindverantwoordelijk. Deze verantwoordelijkheid kan het bestuur niet delegeren. Daarbij vergt integraal risicomanagement een continue beoordeling en waar nodig bijsturing. Integraal risicomanagement is niet statisch. Het moet worden aangepast aan de veranderende omstandigheden. Dat vraagt van het bestuur risicobewustzijn, gezond verstand, kennis en een voortdurende kritische houding.

Bij integraal risicomanagement gaat het ook om hoe een bestuur omgaat met de 'soft controls' die horen bij het besturen van het pensioenfonds. Hierbij sluit het fonds aan bij de aanpak FOCUS! van DNB, waarin gedrag en cultuur centraal staan. De inhoudelijke invulling van de risico's gebeurt aan de hand van het FIRM-risicomodel van DNB.

Risicobeheerraamwerk

Het fonds heeft vanaf 2013 een start gemaakt met risicomanagement op basis van een bedrijfsbrede, uniforme en integrale risicomanagementmethodiek. Daardoor worden weloverwogen keuzes gemaakt ten aanzien van het gewenste geheel van beheersmaatregelen die bijdragen aan het 'in control' zijn als pensioenfonds. Door het op structurele wijze en uniform in kaart brengen van de risico's en de effectiviteit van de getroffen beheersmaatregelen, heeft het fonds inzicht in de mate waarin het zijn organisatie beheerst. Dit raamwerk is de basis waarop beslissingen door het bestuur genomen worden.

Risicocategorieën

Het fonds maakt gebruik van een dynamisch risicobeheerraamwerk, gebaseerd op de FIRM-methodiek van DNB. In deze methodiek worden tien risicocategorieën onderscheiden:

1. Matching-/renterisico.
2. Marktrisico.
3. Kredietrisico.
4. Verzekeringstechnisch risico.
5. Omgevingsrisico.
6. Operationeel risico.
7. Uitbestedingsrisico.
8. IT-risico.
9. Integriteitsrisico.
10. Juridisch risico.

Nu de uitwerking van genoemde risicocategorieën is geanalyseerd, komt de nadruk te liggen op het voortdurend onderhouden van het risicobeheerraamwerk. Voor de risicocategorieën zijn de mogelijke risico's, de daarop van toepassing zijnde beheersmaatregelen en de nog openstaande acties vastgesteld.

Maken van de risico-inschattingen

Risico's worden kwalitatief (aan de hand van vooraf vastgestelde referentieschalen) beoordeeld op basis van de waarschijnlijkheid van het optreden van het risico en de impact daarvan op het behalen van de doelstellingen. Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen het inherente risico, het residurrisico en het gewenste risico.

Het inherente risico is het risico zonder rekening te houden met eventuele beheersmaatregelen die het bestuur treft om de waarschijnlijkheid en/of impact te beperken. Het inherente risico is afhankelijk van de context waarbinnen het fonds opereert en de doelstellingen.

Ten aanzien van het inherente risico zijn vanuit de risicotolerantie van het fonds vier mogelijke reacties:

- het risico accepteren;
- het risico reduceren door het nemen van aanvullende beheersmaatregelen;
- het risico vermijden door de activiteiten die geraakt worden door het risico te staken en
- het risico overdragen door de activiteiten die door het risico geraakt worden (deels) uit te besteden.

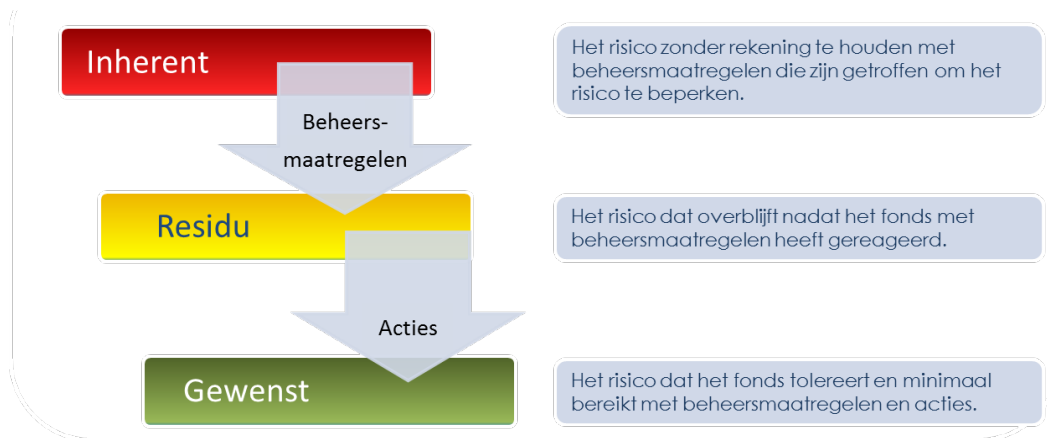
Het residurrisico is het risico dat overblijft nadat is gereageerd op de inherente risico's. Indien het residurrisico vanuit de risicotolerantie (nog) niet acceptabel is, worden aanvullende acties gedefinieerd om tot de gewenste risicosituatie te komen.

Risico-inschattingen, beheersmaatregelen en acties kunnen wijzigen naar aanleiding van interne en externe ontwikkelingen, maar ook door nieuwe inzichten. Integraal risicomanagement is daardoor een continu proces van inrichten, uitvoeren, rapporteren en bijsturen. Het bestuur maakt hierbij gebruik van een jaarplan IRM. Startpunt van het jaarplan is de jaarlijkse evaluatie van de bestaande risicoanalyses. Tijdens deze evaluatie komen de aandachtspunten naar voren, die deel (moeten) uitmaken van het jaarplan.

De aandachtspunten zijn ontleend aan:

- de dan geldende status van de risicoanalyses;
- actuele ontwikkelingen binnen of buiten het pensioenfonds;
- een noodzakelijke periodieke herijking van een (hoofd)risico en
- onderzoeken van binnen of buiten het pensioenfonds.

In de onderstaande afbeelding is het proces van de risico-inschattingen weergegeven:

De hoogte van de risico-inschatting is ingedeeld naar laag, beperkt, aanzienlijk of hoog. Door alle risico's op deze gestructureerde wijze te beoordelen en inzichtelijk te maken, is de status van de risico's in kaart gebracht.

In de uitvoering van het integraal risicomanagement wordt gewerkt vanuit het Beleid risicobeheer uit de Code (artikel 19 en 23 Code). Hierin staan de volgende onderwerpen centraal:

- passende risicostrategie (doelstellingen op bestuursniveau);
- passend risicobeleid (te volgen procedures en regels);
- toelichting risicobereidheid (hoeveel risico vindt het bestuur acceptabel);
- afweging van risico's en risicobeheersing bij bepalen van beleid en nemen van besluiten (inclusief vastlegging van deze risicoafweging) en
- inzicht in de risico's van de belanghebbenden op korte en lange termijn, gerelateerd aan het overeengekomen ambitieniveau.

4.2 Ontwikkelingen 2015

In 2015 is een verdiepingsslag gemaakt op vier risicocategorieën (het verzekeringstechnisch, integriteits- en juridisch risico, evenals de financiële risicocategorieën (matching-/rente-, markt-, kredietrisico). Voor deze risicocategorieën is bepaald hoe wordt omgegaan met de kansen op waarschijnlijkheid en impact ten aanzien van inherent, residu- en gewenst risico.

Door de ontwikkelingen in de financiële markten, de lage rentestand en de volatiliteit op de beurzen, heeft het bestuur het renterisico, het marktrisico en het integriteitsrisico als hoogste risico's van het pensioenfonds beoordeeld. Deze risicocategorieën worden continu gemonitord en beoordeeld of deze nog goed worden beheerst. Tevens worden aan de hand van het risicomodel en ontwikkelingen in de pensioenmarkt risico's integraal bekeken en beoordeeld.

Elke bestuursvergadering wordt tijdens het agendapunt 'Waar lig ik wakker van?' gesproken over risico's. Tijdens dit agendapunt kan iedereen vrij punten inbrengen die mogelijk een risico vormen. Onderwerpen die hier zijn besproken, zijn onder andere de aanhoudende lage rente, de kwaliteit van de pensioenadministratie en de verhoogde kans op nieuwe kortingen van aanspraken.

In 2015 waren de belangrijkste risico's het renterisico, het marktrisico en het integriteitsrisico. Deze worden hieronder verder toegelicht. Het volledige overzicht van risico's vindt u terug in de jaarrekening.

Uitvoering beleid beheersing renterisico

Het beleid is vastgesteld op basis van de ALM-studie die in 2014 is uitgevoerd en in 2015 opnieuw is beoordeeld. Het strategische doel is 70% van de rentegevoeligheid van de verplichtingen (op UFR-basis) af te dekken. Toegroei is afhankelijk van de stand van de markrente (de 30-jaarsswaprente), maar wordt uiterlijk eind 2016 doorgevoerd. Indien deze rente onder 1% daalt, wordt het gehele rentebeleid heroverwogen. Rond het doelpcentage geldt een bandbreedte waarbinnen het feitelijke hedgepercentage zich moet bewegen, zowel het totale hedgepercentage (+5%/-5%) als het hedgepercentage per looptijd (+3%/-3%). Dit beleid is vastgelegd in de beleggingsrichtlijnen.

De uitvoering van het rentebeleid op basis van de beleggingsrichtlijnen is uitbesteed aan BMO. Over de uitvoering wordt door BMO gerapporteerd in de vermogensbeheerrapportages die maandelijks en per kwartaal worden ontvangen. Daarnaast wordt per kwartaal een risicorapportage ontvangen waarin over de renteposities en gevoeligheden meer gedetailleerd wordt gerapporteerd. Uit deze rapportages bleek begin 2015 dat na de invoering van de nieuwe UFR, de verdeling van de hedge over de looptijden niet meer aansloot bij verdeling van het renterisico over de looptijden. Door BMO zijn de benodigde transacties uitgevoerd om de uitvoering binnen het beleid te brengen.

Daarnaast monitort BMO de 30-jaarsswaprente; die is gedurende 2015 niet dusdanig gestegen dat het hedgepercentage diende te worden aangepast. Uit de rapportages bleek verder dat het hedgepercentage binnen de afgesproken bandbreedtes is gebleven.

Uitvoering beleid beheersing marktrisico

Op basis van de ALM-studie is besloten 54% van het vermogen te beleggen in de returnportefeuille, bestaande uit zakelijke waarden en hoogvastrentende waarden. De feitelijke omvang van deze portefeuille varieert vanwege marktontwikkelingen, maar dient zich te bevinden tussen 51% en 57%. Indien de omvang van deze portefeuille zich daarbuiten bevindt, moet dit binnen 3 maanden worden hersteld. Dit is in de beleggingsrichtlijnen vastgelegd, uitvoering is uitbesteed aan BMO.

In de vermogensbeheerrapportages die op maand- en kwartaalbasis worden ontvangen, wordt door BMO gerapporteerd over de omvang van de returnportefeuille ten opzichte van het vermogen. De custodian rapporteert hierover in de maandelijkse compliancerapportage. Gedurende geheel 2015 is de omvang van de returnportefeuille binnen de toegestane bandbreedtes geweest.

Naast het beheersen van het strategische risico zoals hierboven beschreven, is onderzocht of het gewenst is met aandelenopties het risico van zakelijke waarden te beperken in geval van sterk negatieve marktbevingen. Besloten is zulke instrumenten vooralsnog niet toe te voegen aan de beleggingsportefeuille.

Integriteitsrisico

Het bestuur heeft in 2015 uitgebreid gekeken naar de integriteitsrisico's van het pensioenfonds. Aanleiding hiervoor was het dalende vertrouwen in de financiële instellingen en het toegenomen risico op terrorismefinanciering. Daarnaast was dit een belangrijk thema van DNB die een onderzoek naar belangenverstrengeling heeft gedaan.

Het bestuur heeft een nieuwe risicoanalyse opgesteld, waarin uitgebreid risico's zijn behandeld die een direct of indirect integriteitsrisico bevatten. Per risico is gekeken naar de relevantie voor het pensioenfonds, de beheersmaatregelen en de risico-inschattingen. Er is uitgebreid stilgestaan bij risico's als niet-integere of onethische gedragingen van direct betrokkenen van het pensioenfonds en het niet voldoen aan wet- en regelgeving, maatschappelijke en door het fonds opgestelde normen. Tevens is gekeken naar integriteitsrisico's die kunnen ontstaan vanuit de governance van het pensioenfonds en naar integriteitsrisico's die kunnen ontstaan in de samenwerking met de uitbestedingspartijen.

Ter invulling van de beheersing van het integriteitsrisico heeft het bestuur een beleid gevormd over de situaties waarbij betrokkenen van het pensioenfonds insider zijn. Als insider worden aangemerkt: verbonden personen, die direct of indirect bij transacties van het pensioenfonds in financiële instrumenten zijn betrokken, dan wel anderszins uit hoofde van hun werkzaamheden, beroep of functie over voorwetenschap beschikken of kunnen beschikken. Daarnaast heeft het bestuur invulling gegeven aan het beleid voor nevenfuncties en privébelangen, en is beoordeeld hoe de sanctiewet wordt uitgevoerd binnen de pensioenadministratie.

Het pensioenfonds heeft een zero tolerance van het integriteitsrisico. Deze tolerantie wordt, gebaseerd op de ingerichte governance en structuren van het fonds, gehaald. Het bestuur is zich bewust dat dit risico continu gemonitord moet worden en blijft hier aandacht aan besteden.

Het bestuur monitort het integriteitsrisico met behulp van de rapportage naleving gedragscode van de compliance-officer.

4.2 Vooruitblik naar 2016

In 2016 wordt een verdere verdiepingsslag gemaakt op het IT-risico. Om nieuwe risico's tijdig te blijven signaleren, staat het bestuur elke bestuursvergadering stil bij nieuwe, mogelijke risico's en stelt zichzelf continu de vraag: 'Waar lig ik nu wakker van?' Onderwerpen die hier worden besproken zijn:

- de ontwikkelingen in de financiële markten;
- de toekomst van het pensioenstelsel;
- de houdbaarheid van de pensioenregeling en

- de kwaliteit van de pensioenadministratie.

Deze onderwerpen worden in 2016 verder opgepakt, gemonitord en waar mogelijk uitgewerkt.

Het risicobeheerraamwerk wordt regelmatig besproken in het bestuur en wordt per kwartaal gemonitord door de IRM-commissie. In 2016 zijn naast het risicobeheer de volgende onderwerpen opgepakt:

- het rente- en marktrisico: ontwikkelingen van de financiële markten;
- het omgevingsrisico: het verder onderzoek doen naar de toekomstmogelijkheden van het fonds;
- het operationele risico: het, in overleg met sociale partners, analyseren van de toekomstbestendigheid van de pensioenregeling;
- het uitbestedingsrisico: afronding van het RFP-traject voor de pensioenadministratie en
- het IT-risico: vormen van IT-beleid en beoordelen IT-beleid en governance van de uitbestedingspartijen.

5 Vermogensbeheer

5.1 Inleiding

Visie op vermogensbeheer

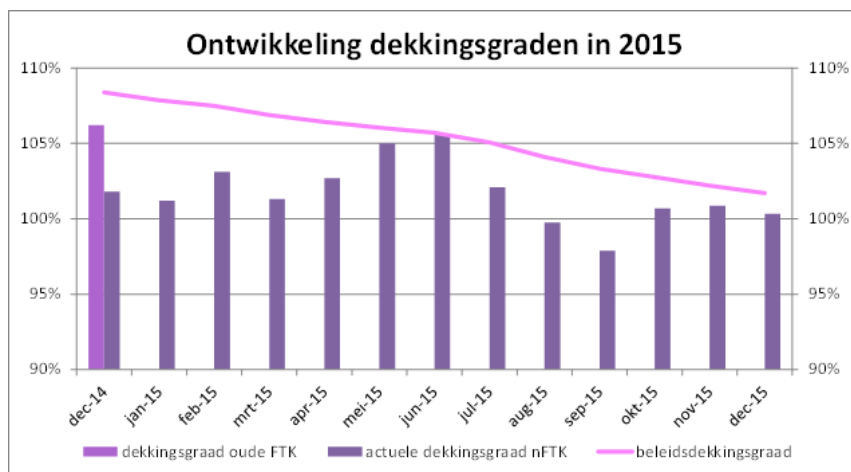
Het bestuur belegt alleen in producten die het begrijpt en kan uitleggen aan de deelnemers. Het fonds belegt maatschappelijk verantwoord en houdt bij de beleggingsactiviteiten bewust rekening met de invloed van milieu-, sociale factoren en beginselen van goed bestuur. Voor een langetermijnbelegger levert actief beleggen en de daarbij behorende kostenstructuur in veel categorieën geen aantoonbare meerwaarde op.

Een turbulent beleggingsjaar

De economische groei viel opnieuw tegen in veel landen. De lagere olieprijs zorgden, heel teleurstellend, eerder voor lagere groei dan hogere groei. De andere teleurstelling was de vraag in China die meer terugviel dan verwacht. De aandelen deden het voornamelijk begin 2015 goed in Europa en de opkomende markten. De opkomende markten gaven de winst later in het jaar meer dan weg door tegenvallers in China en de grondstoffenproducerende landen. De rente daalde aanvankelijk enorm door het opkoopprogramma van staatsleningen door de ECB. Vanaf april kwam er een rentestijging die echter niet lang doorzette. Na juli was de rente betrekkelijk stabiel. De lange Europese rente (30-jaars-Euroswaprente) steeg van 1,46% per ultimo 2014 naar 1,61% per ultimo 2015. De totale beleggingsportefeuille behaalde een rendement van 0,43%. Het vermogen van het fonds was per ultimo december €3,7 miljard.

Dalende dekkingsgraad

De beleidsdekkingsgraad daalde in 2015 van 108,4% naar 101,7%. Een van de belangrijkste factoren voor de daling van de dekkingsgraad was de aanpassing van de rekenrente door DNB op 15 juli 2015. Door de rekenrente te verlagen, moet een pensioenfonds voor elke euro aan toekomstig pensioen nu meer geld opzij zetten. Dit betekent een verhoging van de verplichtingen en een daling van de dekkingsgraad. Het effect op de dekkingsgraad van de gewijzigde rekenrente is duidelijk zichtbaar in onderstaand overzicht.

Gevoerde beleid

Het in 2015 gevoerde beleggingsbeleid van het fonds is vastgelegd in het beleggingsplan en de beleggingsrichtlijnen. Met de beleggingsbeginselen als belangrijke leidraad is een nieuw strategisch beleggingsbeleid vastgesteld op basis van een uitgebreide ALM-studie die in de tweede helft van 2014 is verricht. De belangrijkste wijzigingen zijn het terugbrengen van het belang in zakelijke waarden en het verhogen van de afdekking van het renterisico. Deze verhoging wordt uiterlijk 2016 doorgevoerd of eerder als de renteontwikkeling daar aanleiding toe geeft. Het bestuur zal hierover een besluit nemen als hier aanleiding toe is.

In de eerste helft van 2015 is nog een update van de ALM-studie uitgevoerd in verband met de verslechterde financiële omstandigheden. Die update gaf geen aanleiding tot wijzigingen. In 2015 is in enkele stappen de portefeuilleverdeling in lijn gebracht met de strategische beleggingsportefeuille conform de ALM-studie.

Hieronder staat het strategisch beleggingsbeleid, dat op basis van de in 2014 uitgevoerde ALM-studie, is vastgesteld:

Zakelijke waarden	45%
Vastrentende waarden	46%
Hoogvastrentende waarden	9%

Onder vastrentende waarden vallen de relatief veilige categorieën staatsobligaties, hypotheek en bedrijfsobligaties. Hoogvastrentende waarden betreffen de meer risicovolle categorieën emerging markets debt en high yield. Onder zakelijke waarden vallen aandelen, vastgoed, private equity en infrastructuur.

Het fonds heeft in 2015 een stabiel renteafdeckingsbeleid gevoerd. Ultimo 2015 was het renterisico (op UFR-basis) voor 61,3% afgedekt. Gedurende 2015 is de rente licht gestegen, het positieve effect daarvan op de dekkingsgraad werd gedempt door de renteafdekking. In 2015 heeft het fonds uitgebreid stilgestaan bij de diverse mogelijkheden om de staatarisico's te beperken, dat wil zeggen de neerwaartse risico's die zich voordoen bij extreme scenario's op de financiële markten. De conclusie die het fonds heeft getrokken, is dat het op dat moment niet opportuun was om een dergelijke strategie te implementeren. Het valutarisico was gedurende het gehele jaar grotendeels afgedekt.

Met ingang van het beleggingsplan 2015 is de indeling naar matching- en returnportefeuille gehanteerd. Daarbij vallen de vastrentende waarden in de matchingportefeuille, de hoogvastrentende en zakelijke waarden in de returnportefeuille.

Het doel van de matchingportefeuille is het verminderen van het renterisico (naast het betalen van een deel van de verplichtingen). Het doel van de returnportefeuille is het genereren van extra rendement voor herstel, indexatie en het betaalbaar houden van de regeling (naast het betalen van een deel van de verplichtingen). Een dergelijke indeling geeft goed inzicht in waartoe de beleggingsportefeuille dient. Bovendien maakt deze indeling het

eenvoudig om grip te houden op het risicoprofiel, bijvoorbeeld door het hanteren van bandbreedtes rondom de strategische gewichten.

De behaalde rendementen

Het totale rendement kwam uit op 0,43%. Dit was als volgt opgebouwd:

	portefeuille	benchmark	verschil
Returnportefeuille (inclusief valuta-afdekking)	1,10%	0,11%	0,99%
aandelen	7,03%	6,96%	0,06%
hoogrentende obligaties	-0,19%	-0,27%	0,08%
vastgoed	5,94%	5,94%	0,00%
infrastructuur	25,80%	2,93%	22,23%
venture capital	7,65%	6,83%	0,76%
onderpand valuta-afdekking	0,19%	0,15%	0,03%
onderhandse leningen	2,38%	1,02%	1,35%
private equity	23,05%	6,83%	15,18%
Matchingportefeuille (inclusief renteafdekking)	-1,00%	-2,10%	1,12%
staatsobligaties	-4,08%	-4,74%	0,69%
bedrijfsobligaties	-0,65%	-0,87%	0,22%
hypotheken particulier	3,71%	0,38%	3,31%
hypotheken zakelijk	3,69%	0,46%	3,21%
Totaal	0,43%	-0,58%	1,02%

Binnen de matchingportefeuille hadden de obligaties negatieve rendementen, vooral vanwege de licht gestegen rente. De investeringen in hypotheken waren daarentegen positief, omdat nog steeds een goede marge wordt gerealiseerd.

In de returnportefeuille kwam het rendement op aandelen uit op 7,03%. Binnen de aandelenportefeuille deden de ontwikkelde markten (+10,64%) het aanzienlijk beter dan de opkomende markten (-6,13%).

De hoogvastrentende waarden lieten een teleurstellend rendement zien door het oplopen van de credit spreads. Dit was vooral het geval bij Amerikaanse High Yieldleningen, waar de energiesector last had van de dalende grondstoffenprijzen. Dit was ook de reden voor oplopende spreads bij emerging markets debt. De beleggingen in infrastructuur lieten een rendement zien van ruim 25,8%.

Prestaties van de vermogensbeheerders

De vermogensbeheerders worden beoordeeld op de mate waarin zij de benchmark, gebaseerd op het gemiddelde marktrendement, kunnen verslaan. In 2015 is de vermogensbeheerder PGGM daarin opnieuw geslaagd, vooral in de categorieën infrastructuur en private equity. De overige door PGGM beheerde categorieën worden voornamelijk passief beheerd; die rendementen zijn dan ook zoals verwacht in lijn met de benchmark. Het vastgoedbeheer door SAREF heeft het slechter gedaan dan de benchmark, met name als gevolg van de lagere weging naar de randstedelijke gebieden in de woningenportefeuille. De hypotheekportefeuille rendeerde juist weer beter. Per saldo is over de gehele portefeuille 1,0% extra rendement behaald door de vermogensbeheerders.

Verantwoordbeleggenbeleid

Conform norm 27 uit de Code vermeldt het fonds hier de overwegingen omtrent verantwoord beleggen. Vanuit rentmeesterschap voelt het fonds een maatschappelijke betrokkenheid om verantwoord en fatsoenlijk om te gaan met de aan ons toevertrouwde middelen. Activiteiten op het gebied van verantwoord beleggen moeten bijdragen aan verantwoorde, stabiele en goede beleggingsresultaten. Om vanuit rentmeesterschap op een verantwoorde manier om te gaan met de toevertrouwde middelen, spreekt het fonds zijn uitvoerders en andere dienstverleners erop aan dat zij binnen de randvoorwaarde van acceptabele uitvoeringskosten, invulling geven aan het beleid van het fonds. Gedurende 2015 is het bestaande beleid voortgezet.

Het fonds heeft de ambitie om dit beleid terug te zien in een hoge positie in de jaarlijkse VBDO-index. Hoewel het beleid ongewijzigd werd voortgezet, daalde het fonds toch van plek 12 naar 15.

Z-score 2015 en performancetoets

De z-score wordt ieder jaar berekend en laat het verschil zien tussen het werkelijke rendement van de portefeuille en het rendement van de benchmark (een vergelijkingsmaatstaf). Een positief getal betekent dat de beleggingen beter hebben gerendeerd dan de markt; bij een negatief getal geldt het omgekeerde. Bij de berekening worden ook de kosten in beschouwing genomen.

Naast de jaarlijks berekende z-score wordt een zogenaamde performancetoets gedaan, waarin de z-scores over een periode van 5 jaar worden gemiddeld. In het Vrijstellingsbesluit Wet Bpf 2000 is opgenomen dat vrijstelling van de verplichte deelname aan een bedrijfstakpensioenfonds kan worden verleend als de performancetoets lager is dan 0.

De z-score voor het jaar 2015 bedraagt 0,59. De performancetoets bedraagt 0,64. Het fonds zit voor beide boven de toegestane norm.

Vooruitzichten

Als gevolg van de introductie van nieuwe regelgeving (EMIR) zullen diverse niet-beursgenoteerde derivaten, waaronder renteswaps, centraal gecleard gaan worden. Deze worden nu nog bilateraal afgesloten. Dit heeft onder andere gevolgen voor het cash- en onderpandbeheer. Voor pensioenfondsen is er weliswaar uitstel tot augustus 2017, een dergelijk uitstel geldt echter niet voor veel andere marktpartijen. Dit kan op enig moment gevolgen hebben voor de verhandelbaarheid en de prijsvorming van renteswaps. Het fonds wil daarom in de loop van 2016 klaar zijn om centraal geclearde swaps te kunnen afsluiten. Verder zal het renteafdeckingsbeleid in 2016 worden herijkt.

Kosten van vermogensbeheer

Het pensioenfonds volgt in de presentatie van de kosten van vermogensbeheer de nieuwe Aanbevelingen uitvoeringskosten van de Pensioenfederatie zoals gepubliceerd.

2015	Beheerkosten	Performance- gerelateerde kosten	Transactiekosten		Totaal
			Transactiekosten exclusief aan- en verkoopkosten	Aan- en verkoopkosten	
Kosten per beleggingscategorie					
Vastgoed	1.771	-	241	-	2.012
Aandelen	1.469	487	309	-	2.265
Alternatieve beleggingen	1.678	2.139	147	3	3.967
Vastrentende waarden	3.453	438	572	-	4.463
Overige beleggingen	9	-	-	803	812
Kosten overlaybeleggingen	841	-	-	646	1.487
Totaal kosten toe te wijzen aan categorieën	9.221	3.064	1.269	1.452	15.006
Overige vermogensbeheerkosten					
Kosten fiduciair beheer	1.397	-	-	-	1.397
Bewaarloon	5	-	-	-	5
Advieskosten vermogensbeheer	39	-	-	-	39
Overige kosten	258	-	-	-	258
Totaal overige vermogensbeheerkosten	1.699	-	-	-	1.699
Totaal kosten vermogensbeheer	10.920				16.705

2014	Beheerkosten	Performance- gerelateerde kosten	Transactiekosten		Totaal
			Transactiekosten exclusief aan- en verkoopkosten	Aan- en verkoopkosten	
Kosten per beleggingscategorie					
Vastgoed	1.769	-	-	-	1.769
Aandelen	1.310	43	57	-	1.410
Alternatieve beleggingen	1.673	1.160	155	-	2.988
Vastrentende waarden	3.163	99	136	-	3.398
Overige beleggingen	4	-	-	-	4
Kosten overlaybeleggingen	549	-	-	-	549
Totaal kosten toe te wijzen aan categorieën	8.468	1.302	348	-	10.118
Overige vermogensbeheerkosten					
Kosten fiduciair beheer	1.662	-	-	-	1.662
Bewaarloon	-	-	-	-	-
Advieskosten vermogensbeheer	-	-	-	-	-
Overige kosten	222	-	-	-	222
Totaal overige vermogensbeheerkosten	1.884	-	-	-	1.884
Totaal kosten vermogensbeheer	10.352				12.002

Overzicht kerncijfers inzake vermogensbeheerkosten en rendementen	2015	2014
Gemiddeld belegd vermogen *	3.758.767	3.503.105
<i>% van het gemiddeld belegd vermogen</i>		
Beheerkosten inclusief performancegerelateerde kosten	0,37%	0,33%
Transactiekosten	0,07%	0,01%
Totaal	0,44%	0,34%
* Het gemiddeld beheerd vermogen is berekend op basis van de ultimo jaarstanden.		

Toelichtingen op de kosten

In de vermogensbeheerkosten (exclusief performancegerelateerde vergoedingen) zijn opgenomen: de beheervergoedingen die gebaseerd zijn op geïnvesteerde of toegezegde bedragen, de vaste overeengekomen vergoedingen, het bewaarloon en de overige kosten. Van de kosten in met name het laatste kwartaal van 2015 is een deel gebaseerd op schattingen of voorlopige opgaven.

Op basis van het gemiddeld belegd vermogen van €3.759 miljoen zijn de gerapporteerde kosten van vermogensbeheer met 0,10% punt gestegen van 0,34% in 2014 naar 0,44% in 2015. De toename van de gerapporteerde kosten heeft twee voornamere redenen.

Allereerst de toename van de performancegerelateerde vergoeding vanuit het vermogensbeheer door PGGM. Het betreft vooral de alternatieve beleggingen private equity en infrastructuur die in 2015 rendementen van respectievelijk 23% en 26% behaalden. De stijging van de performance fees was voor circa 0,05% van de stijging verantwoordelijk.

De gerapporteerde transactiekosten nemen vooral toe vanwege de verhoogde transparantie (circa 0,04% van de stijging). Verhoogde transparantie houdt in dat zulke kosten in voorgaande jaren ook gemaakt werden, maar niet inzichtelijk konden worden gemaakt. Deze toename betekent op zich dus geen kostenstijging, wel dat kosten zichtbaar worden. De verhoogde transparantie betreft vooral de beleggingen in Europese staatsleningen en de afdekking van rente- en valutarisico. Deze worden met ingang van 2015 direct voor het pensioenfonds beheerd, waardoor de kosten inzichtelijk zijn geworden.

De totale kosten die in dit overzicht worden gerapporteerd, komen daarmee uit op €16,7 miljoen (€12,0 miljoen in 2014), waarvan €2,7 miljoen aan inzichtelijk gemaakte transactiekosten. Per deelnemer/pensioengerechtigde zijn de kosten €850.

Beheervergoedingen vermogensbeheerders

Over de geïnvesteerde of toegezegde bedragen wordt een vast percentage vergoed als beheervergoeding. Deze percentages zijn gedurende 2015 niet gewijzigd. De beheerkosten zijn wel toegenomen omdat de beleggingsportefeuilles in omvang zijn toegenomen, het percentage werd over een groter bedrag gerekend.

De vastgoedbeleggingen worden beheerd door Syntrus Achmea Real Estate & Finance. In deze portefeuille was geen sprake van een kostenstijging. Deze beheerder beheert ook de hypotheekbeleggingen die onderdeel uitmaken van de categorie vastrentende waarden. De beheerkosten van deze beleggingen zijn aanzienlijk toegenomen vanwege sterke stijging van het belegd vermogen in hypotheek.

BMO ontvangt een vaste vergoeding voor het fiduciair beheer en het beheer van de matchingportefeuille (derivaten en Europese staatsobligaties). Nadat vanaf medio 2014 deze activiteiten gefaseerd zijn gestart, worden deze kosten over 2015 voor het eerst volledig in rekening gebracht. Omdat deze kosten niet meer hoeven te worden vergoed aan PGGM, betreft het een verschuiving van kosten. Deze zijn wel toegenomen, aangezien btw in rekening is gebracht over deze dienstverlening.

Het beheer van de aandelen- en vastrentende waardenbeleggingen via de beleggingsfondsen van PGGM laat een stijging van de beheerkosten zien. Deze wordt veroorzaakt door de toename van het vermogen onder beheer. De totale vergoeding aan PGGM veranderde maar beperkt, omdat de stijging vrijwel geheel werd gecompenseerd door het verplaatsen van het beheer van Europese staatsobligaties naar de beheerder BMO.

De kostencategorie Overige Kosten betreft kosten van de custodian en advieskosten. Deze kosten zijn toegenomen vanwege de verdere verbetering van de taakverdeling tussen dienstverleners. Ook de opzet van een discretionaire staatsobligatieportefeuille en de daarmee verbonden kosten van bewaring, droegen bij aan de gerapporteerde stijging. Dit is niet meteen een kostenstijging; zulke kosten werden voorheen betaald door het betreffende PGGM-beleggingsfonds en waren niet inzichtelijk.

Performancegerelateerde kosten

De performanceafspraken gelden alleen voor beleggingsfondsen die worden beheerd door PGGM en zijn gedurende 2015 niet gewijzigd. De positieve performance in verschillende fondsen heeft er echter toe geleid dat de performancegerelateerde kosten met ca. €1,8 miljoen zijn toegenomen. Dit is vooral toe te rekenen aan de sterke performance van de alternatieve categorieën private equity en infrastructuur met rendementen van respectievelijk 23% en 26%.

In de performancegerelateerde vergoedingen zijn de vergoedingen opgenomen die gebaseerd zijn op afgesproken resultaatdoelstellingen. De performancegerelateerde vergoedingen voor private-equitymanagers zijn gebaseerd op de positieve resultaten in het huidige verslagjaar. Bij bepaling van de performancegerelateerde vergoedingen worden ook de resultaten van de private-equitybeleggingen van voorgaande jaren meegenomen. Om de performancegerelateerde vergoedingen te kunnen toerekenen aan het huidige verslagjaar, zijn aanvullende reserveringen gemaakt.

Transactiekosten

Transactiekosten vormen een aparte kostensoort, waarbij geldt dat de kosten worden bepaald door soort en omvang van de transacties die binnen de beleggingsportefeuille plaatsvinden.

Het pensioenfonds belegt voor een groot deel in beleggingsfondsen. De in- en uitstapkosten die het pensioenfonds betaalt aan deze beleggingsfondsen, zijn in het overzicht opgenomen. Deze zijn een indicatie voor de kosten die de beheerders van de beleggingsfondsen maken om de financiële instrumenten aan te kopen of te verkopen. Als beleggingsfondsen geen in- en uitstapkosten in rekening brengen, wordt – als dat mogelijk is – wel door deze fondsen heen gekeken naar de kosten die de beheerders van de beleggingsfondsen maken om de financiële instrumenten aan te kopen of te verkopen.

Transactiekosten voor het onderhouden van de fondsen (transacties die niet door in- of uitredingen worden veroorzaakt) zijn niet meegenomen. De Pensioenfederatie heeft aanbevelingen gedaan om ook deze kosten inzichtelijk te maken. Het bestuur omarmt de aanbevelingen van de Pensioenfederatie en streeft ernaar om samen met het vermogensbeheer ook deze kosten transparant te maken. Op dit moment zijn er ten aanzien van deze kosten echter onvoldoende gegevens beschikbaar. De verwachting is dat, in lijn met de aanbevelingen van de Pensioenfederatie, op afzienbare termijn voor alle beleggingen in de portefeuille eenzelfde transparantie kan worden geboden.

De aan- en verkoopkosten bij directe belegging in beleggingstitels zoals staatsobligaties, rentederivaten en valutaderivaten zijn schattingen, waarvan de uitkomsten periodiek worden afgestemd met de relevante externe tegenpartijen. Deze kosten bestaan grotendeels uit kosten van brokers en transactiekosten die onderdeel uitmaken van de spread tussen bied- en laatkoersen. Omdat het beheer van deze categorieën nu afzonderlijk is uitbesteed, zijn deze kosten inzichtelijk geworden. Deze toename betekent dus op zich geen kostenstijging, wel dat kosten zichtbaar worden.

Voor de vastgoedfondsen zijn transactiekosten voor het eerst wel inzichtelijk gemaakt, waardoor een stijging te zien is. Het betreft kosten met betrekking tot aan- en verkooptransacties binnen deze fondsen.

Aansluiting met de jaarrekening

In de jaarrekening zijn alleen de kosten die direct bij het pensioenfonds in rekening worden gebracht opgenomen, overeenkomstig de richtlijnen van de Raad voor de Jaarverslaggeving (2015: €6.047, 2014: €5.428). De Aanbevelingen Uitvoeringskosten van de Pensioenfederatie nemen naast de directe kosten ook de indirecte kosten mee en maken expliciet onderscheid tussen vermogensbeheerkosten en transactiekosten. De indirecte vermogensbeheerkosten en indirecte transactiekosten maken in de jaarrekening onderdeel uit van de waardeveranderingen van de beleggingen (2015: €10.658, 2014: €6.574).

6 Raad van toezicht

Verrichte activiteiten

In 2015 heeft de raad van toezicht tien keer zelf vergaderd, waarvan viermaal telefonisch. De raad van toezicht heeft drie keer met het verantwoordingsorgaan vergaderd. Tweemaal is overlegd met het gehele bestuur en tweemaal met het dagelijks bestuur van het fonds. Tweemaal heeft overleg plaatsgevonden tussen de voorzitters van de drie organen en tot slot heeft de raad van toezicht eenmaal vergaderd met de werkgroep jaarwerk bij de totstandkoming van het jaarverslag. Leden van de raad van toezicht hebben deelgenomen aan de twee studiedagen van het fonds en zijn als toehoorder aanwezig geweest bij commissievergaderingen. Ook hebben leden van de raad van toezicht deelgenomen aan vier seminars c.q. workshops van DNB.

Naast het reguliere overleg met het bestuur, is ook schriftelijk en via e-mail informatie met het bestuur uitgewisseld. De raad van toezicht heeft kennisgenomen van de werkzaamheden van het bestuur via onder andere notulen, vergaderdossiers en de kwartaalrapportages. De voorzitters van de raad van toezicht en het bestuur hebben regelmatige interacties via de telefoon en/of via e-mail gehad.

Goedkeuring heeft de raad van toezicht in 2015 gegeven aan de herbenoeming van de heer W.M. Parênt per 1 april 2016, het reglement voor de raad van toezicht en de gewijzigde beloning van de voorzitter van het verantwoordingsorgaan. Tevens heeft de raad van toezicht goedkeuring verleend aan de voorgenomen vaststelling door het bestuur van de jaarrekening en het jaarverslag.

De raad van toezicht ziet het als zijn taak bij te dragen aan de kwaliteit en effectiviteit van de governance, de besturing en integere bedrijfsvoering van het fonds. De raad van toezicht beoordeelt of het bestuur een evenwichtige belangenafweging in acht genomen heeft, in lijn handelt met de Code, een adequate risicoafweging heeft gemaakt en of de beleidsvorming op een weloverwogen manier tot stand is gekomen.

Bij het toezicht heeft de raad van toezicht het totale bestuurspectrum in ogenschouw genomen. In het toezichtsplan 2015 heeft de raad van toezicht daarbij zeven specifieke toezichtspunten geformuleerd, te weten:

- het integraal functioneren van het bestuur en hoe als team wordt samengewerkt;
- de omzetting van de discretionaire vastgoedportefeuille;
- het uitbestedingsrisico met name bij Syntrus Achmea Pensioenbeheer;
- het financiële beleid van het fonds, met name in relatie tot de invoering van het nFTK;
- het beleggingsbeleid;
- de premievaststelling 2015 en
- de follow-uprapportage KPMG naleving gedragscode.

De bevindingen van de raad van toezicht worden jaarlijks conform richtlijn 6.2.E in een integraal document gerapporteerd aan het verantwoordingsorgaan en aan het bestuur. Hieronder volgt een samenvatting van de bevindingen per thema, waarin per thema ook de bijbehorende speciale toezichtspunten zijn opgenomen.

Opmvolging aanbevelingen 2014

Op basis van het toezicht over de tweede helft van 2014 heeft de raad van toezicht een aantal aanbevelingen gedaan aan het bestuur. Vastgesteld is dat het bestuur adequaat opvolging heeft gegeven aan deze aanbevelingen.

Bevindingen algemeen beleid en functioneren bestuur

De raad van toezicht constateert dat het bestuur het fonds professioneel bestuurt. De discussie over strategische beleidskeuzes is in 2015 zorgvuldig gevoerd. De raad van toezicht heeft het belang van de evenwichtige afweging van de belangen van de verschillende doelgroepen bij deze keuzes bij het bestuur benadrukt.

Bevindingen Governance

Het specifieke toezichtspunt 'integraal functioneren en samenwerken als team' heeft bij de raad van toezicht tot geen andere punten van zorg geleid, dan de door het bestuur gedeelde zorg dat het moeilijk zal blijven ook in de toekomst vacatures in het bestuur te kunnen vullen met deskundige nieuwe leden. Aandacht voor het successiebeleid blijft dan ook noodzakelijk.

De raad van toezicht constateerde dat de compliance-officer in de rapportage Naleving gedragscode een aantal bevindingen had en heeft dit onderwerp daarom halverwege het jaar als toezichtpunt van de raad van toezicht toegevoegd. De gedragscode is door het bestuur aangepast en opnieuw vastgesteld.

Bevindingen financiële opzet, risicokader, premie- en indexatiebeleid

Het fonds heeft in 2015 een nieuw herstelplan onder het nFTK moeten indienen, evenals diverse nieuwe nFTK-documenten zoals de haalbaarheidstoets en de risicohouding. De raad van toezicht heeft geconstateerd dat alle documenten tijdig (voor 1 april en voor 1 oktober 2015) bij DNB zijn ingediend en voldoen aan de criteria van kwaliteit en samenhang. De raad van toezicht had dit onderwerp voor 2015 tot een van de specifieke toezichtspunten benoemd. Ook de premievaststelling 2015 was een specifiek toezichtspunt. De raad van toezicht heeft vastgesteld dat er sprake was van weloverwogen besluitvorming van het bestuur over de pensioenpremie voor het jaar 2015 en om niet te indexeren.

Bevindingen beleggingsbeleid en vermogensbeheer

De raad van toezicht had het beleggingsbeleid als een van de specifieke toezichtpunten voor 2015 benoemd, mede omdat met ingang van 2015 een nieuwe structuur met een fiduciair manager is ingevuld. Binnen het beleggingsbeleid is ook de overdracht van het discretionaire vastgoed als specifiek toezichtspunt benoemd. Ten aanzien van dit laatste punt heeft de raad van toezicht kunnen constateren dat de overgang naar de SAREF-vastgoedfondsen volgens een ordelijk proces verlopen is.

Voor het beleggingsbeleid in totaal geldt dat de grote volatiliteit van de financiële markten in 2015 de aandacht van het bestuur heeft gevraagd en gekregen. De raad van toezicht is door het bestuur om advies gevraagd inzake het afdekken van risico's op de aandelenportefeuille door middel van derivaten. Na overleg heeft het bestuur conform het advies besloten dat het inzetten van dit instrument niet opportuun was. De lage rentestand maakt dat de inkomsten van het fonds dalen. De raad van toezicht heeft geconstateerd dat een beleggingsplan 2016 is opgesteld, alsmede een herstelplan.

Bevindingen risicomanagement

De raad van toezicht constateert dat het bestuur stappen heeft gezet met betrekking tot de verdere implementatie van het integrale risicomanagement. Rapportages waaruit duidelijk wordt welke risico's conform FOCUS en FIRM op welke terreinen

bestaan, zijn in de IRM-commissie opgezet en worden daar gevolgd. De raad van toezicht heeft het bestuur de aanbeveling gedaan om risico's en risicomanagement in aanvulling op de behandeling in de IRM-commissie nog uitgebreider in het bestuur en met het verantwoordingsorgaan en de raad van toezicht te bespreken. De bemanning van de IRM-commissie heeft in het verslagjaar de aandacht van het bestuur en van de raad van toezicht gehad. Versterking van deze commissie blijft een belangrijk punt van aandacht.

Bevindingen uitbesteding

De raad van toezicht heeft geconstateerd dat het bestuur de uitbestedingsrelaties met de verschillende partijen periodiek evalueert. De uitbesteding van de pensioenadministratie bij Syntrus Achmea Pensioenbeheer was door de raad van toezicht als een van de specifieke toezichtspunten voor 2015 genoemd. De raad van toezicht heeft moeten constateren dat de kwaliteit van de dienstverlening van de administrateur reeds langere tijd op een aantal belangrijke punten niet voldoet aan de eisen die het fonds stelt. Het uitvoeren van de in de missie opgenomen 'foutloze uitvoering' is hierdoor niet haalbaar gebleken. Er zijn in 2015 onjuiste start- en stopbrieven uitgestuurd en eind 2015 heeft Syntrus Achmea Pensioenbeheer het bestuur gemeld dat er een aantal foutieve uitkeringen is gedaan. Dit is een belangrijk incident gebleken. Hiertoe is een onderzoekscommissie ingesteld conform het daarvoor geldende incidentenreglement. De raad van toezicht betreft de afwikkeling van deze uitvoeringsfouten in zijn toezicht.

Bevindingen communicatie en transparantie

In tijden waarin het steeds moeilijker wordt op de kapitaalmarkten het beoogde rendement te behalen, is heldere communicatie door het fonds belangrijker dan ooit. Het pensioenfonds zal aan de deelnemers en cao-partners goed moeten aangeven welke ambities haalbaar zijn en welke niet.

In het kader van een evenwichtige belangenafweging is het onder de huidige omstandigheden van groot belang de jongere deelnemers van het fonds te wijzen op mogelijkheden en onmogelijkheden van de pensioenregeling van het fonds. De raad van toezicht vindt dat er adequate communicatieactiviteiten ontplooid worden, zeker waar het de actieve deelnemers betreft. De raad van toezicht heeft er bij het bestuur op gewezen dat ook over minder rooskleurige financiële situaties transparant gecommuniceerd moet worden. Het bestuur deelt deze mening. De raad van toezicht constateert dat het bestuur zich ervan bewust is dat het inherent is aan de gekozen premiesystematiek dat de dekkingsgraad van de nieuwe opbouw lager kan zijn dan 100% en dat gezien de renteontwikkeling is besloten de discussie over de premievaststelling in 2016 eerder in het jaar te voeren dan voorheen gebruikelijk was.

Afsluiting

De raad van toezicht spreekt waardering uit voor de inzet van het bestuur, het bestuursbureau, het verantwoordingsorgaan en alle andere betrokkenen voor de open dialoog en de prettige samenwerking die ook in het bewogen jaar 2015 hebben plaatsgevonden.

1 juni 2016, De Meern

Mr. J.C.J. Pluijmaekers-Pessers (voorzitter)

Drs. M.A. Bongers RE RA

Dr. P.M.L. Frentrop

6.1 Reactie bestuur

Het bestuur is de raad van toezicht zeer erkentelijk voor het opstellen van het rapport van bevindingen en deze verantwoordingsparagraaf.

7 Verantwoordingsorgaan

In 2015 heeft het verantwoordingsorgaan zeven keer vergaderd, waarvan drie keer in aanwezigheid van een vertegenwoordiger van het bestuur, waarbij er via separaat vooroverleg interne afstemming binnen het verantwoordingsorgaan heeft plaats gevonden. Drie keer is met de raad van toezicht vergaderd en verder is er twee keer door de voorzitters van de verschillende organen gezamenlijk overleg gevoerd. Er zijn in 2015 zes opleidingsmomenten geweest voor het verantwoordingsorgaan, waarvan een viertal specifiek over rolverdeling (tussen bestuur, raad van toezicht en verantwoordingsorgaan), alsmede over oordeelvorming en haalbaarheidstoets door Penvita. Verder heeft het verantwoordingsorgaan in 2015 een zelfevaluatie gehouden en een kennisreflector ingevuld, waarvan de uitkomsten worden gebruikt voor het opleidingsplan voor 2016.

Het verantwoordingsorgaan heeft haar werkzaamheden verricht op basis van haar reglement, waarin de taken en bevoegdheden met wettelijke en aanvullende adviestaken vermeld staan, haar geactualiseerde werkplan 2015 en op basis van informatie die ontvangen is van het bestuur (onder andere notulen en adviesaanvragen) en van de raad van toezicht.

7.1 Aanbevelingen in oordeel 2014 en gegeven adviezen

Het verantwoordingsorgaan is verheugd dat de door haar gedane aanbevelingen in haar oordeel over 2014 en de adviezen in 2015 voor een groot deel door het bestuur in kaart zijn gebracht en worden opgevolgd, zodat ze onder de aandacht blijven.

7.2 Adviezen 2015

Het verantwoordingsorgaan heeft over drie adviesaanvragen in 2015 een advies uitgebracht. Het bestuur heeft verzuimd om het besluit omtrent de afschaffing van de excedentregeling per 1 januari 2016 als adviesaanvraag aan het verantwoordingsorgaan voor te leggen. Het verantwoordingsorgaan heeft besloten om hier alsnog advies over uit te brengen en het bestuur verzocht hiervoor een adviesaanvraag te formuleren. De voorzitter van het verantwoordingsorgaan is in verband met mogelijke belangenverstrengeling, niet inhoudelijk bij dit laatste advies betrokken geweest:

1) Communicatiebeleidsplan 2015-2017	Februari 2015	Positief
2) Indexatiebeleid zoals opgenomen in ABTN	November 2015	Positief
3) Premievaststelling 2016	November 2015	Positief
4) Afschaffing excedentregeling per 1 januari 2016	Maart 2016	Negatief

Het verantwoordingsorgaan zou graag bij toekomstige adviesaanvragen een nog betere onderbouwing van het bestuur willen ontvangen met betrekking tot de evenwichtige belangenafweging van de voorgenomen besluiten.

7.3 Oordeel

Het verantwoordingsorgaan beoordeelt het beleid van het bestuur net als over 2014 op een aantal hoofdthema's, waarbij het oordeel en de bevindingen worden getoetst aan de hand van een geformuleerd normen- of beoordelingskader, waarbij het verantwoordingsorgaan met name ook de bevindingen van de raad van toezicht bij haar oordeelsvorming betreft. Bij sommige hoofdthema's zijn ook nog aanbevelingen gedaan.

7.3.1 Uitbesteding

Normenkader

Het fonds heeft delen van haar bedrijfsprocessen uitbesteed, waarbij het bestuur wel altijd eindverantwoordelijk blijft voor het gevoerde beleid en de uitbestede werkzaamheden, waarbij er sprake moet zijn van een uitvoering op foutloze wijze. Het bestuur is altijd "in control" en moet ervoor waken dat een slechte performance van uitvoerders niet afstraalt op de kwaliteit van het bestuur en het fonds.

Bevindingen

Het verantwoordingsorgaan is van mening dat de meeste uitbestede werkzaamheden op een aanvaardbaar niveau en foutloos worden uitgevoerd, waarbij de pensioenadministratie door Syntrus Achmea Pensioenbeheer (SAPB) een negatieve uitzondering vormt.

Ondanks het door het bestuur opgestelde actieplan voldoet de performance van SAPB met betrekking tot de pensioenadministratie ook in 2015 nog steeds niet aan de verwachtingen. Het fonds heeft de uitbestedingsovereenkomst met SAPB per eind 2015 opgezegd en is een RFI (Request for Information) traject gestart met andere aanbieders, welke is opgevolgd door een RFP (Request for Proposal). Ondanks de twee-wekelijkse evaluaties in 2015 tussen SAPB en het dagelijks bestuur, blijven de resultaten van klanttevredenheidsonderzoeken onder het gevraagde niveau. Eind 2015 is er een ernstig incident conform de incidentenregeling gemeld aan het bestuur, inzake foutieve uitkeringen (zowel te hoog als te laag) aan meerdere gepensioneerden en nabestaanden. Het bestuur heeft hierop direct gereageerd door melding aan raad van toezicht, verantwoordingsorgaan, DNB, AFM en het instellen van een onderzoekscommissie, die haar bevindingen inmiddels heeft gepresenteerd en aanbevelingen voor verbeteringen heeft gedaan.

Oordeel

Het verantwoordingsorgaan betreurt de gang van zaken met betrekking tot continue en langdurige "under performance" van SAPB en is geschokt door het gemelde ernstige incident eind 2015. Het verantwoordingsorgaan oordeelt, dat onafhankelijk van de oplossing van het incident, dit meegewogen zou moeten worden in de beoordeling van SAPB als pensioenuitvoerder per eind 2016. Verder is het verantwoordingsorgaan van mening dat er ten opzichte van 2014 te weinig progressie is geboekt en dat het verbetertraject (te) lang duurt. Vorig jaar heeft het verantwoordingsorgaan reeds geoordeeld dat aan het aanstellen van een andere pensioenuitvoerder risico's zijn verbonden, maar afgelopen jaar heeft aangetoond dat hetzelfde gezegd kan worden van het handhaven van deze pensioenuitvoerder.

Aanbevelingen

Mocht er op enig moment gewisseld worden van pensioenuitvoerder dan adviseert het verantwoordingsorgaan hierover heldere en financieel waterdichte afspraken te maken met zowel de huidige, als de nieuwe pensioenuitvoerder waarbij de positie van de medewerkers van het bestuursbureau extra aandacht verdient.

7.3.2 Premiebeleid

Normenkader

Bij de vaststelling van de premie moet het fonds de belangen van alle deelnemers evenwichtig afwegen en moet er voldoende rekening worden gehouden met de verschillende kostencomponenten.

Bevindingen

Voor 2015 was de rendement gedempte kostendekkende premie vastgesteld op 23% van de pensioengrondslag. Volgens het positieve advies van het verantwoordingsorgaan was hierbij voldoende rekening gehouden met de verschillende kostencomponenten en was er sprake van een evenwichtige belangenafweging.

Belangrijk is om te toetsen of de premie bijdraagt aan de solvabiliteitspositie van het fonds. De feitelijke premie over 2015 (€41.0 miljoen) is lager dan de berekende bijdrage-aan-herstel premie van €44.7 miljoen. De premie over 2015 heeft niet bijgedragen aan herstel.

Voor de bepaling van de premie 2016 heeft het fonds de volgende uitgangspunten gehanteerd:

- een verwacht rendement van 2,7%, dat prudenter is dan DNB toe staat en een verwachte inflatie van 2,5%;
- als peildatum voor de rentestructuur is 30 september 2015 gekozen;
- dat er in de premie een element zit voor een indexatie(verwachting), terwijl er de komende jaren nog niet geïndexeerd zal worden;
- geen bijdrage van de premie aan de opbouw van het vermogen (solvabiliteit);

Op basis van bovengenoemde uitgangspunten is de rendement gedempte kostendekkende premie voor 2016, evenals in 2015, bepaald op 23% van de pensioengrondslag en is daarmee kostendekkend en blijft binnen de door de sociale partners aangegeven bandbreedte van 18% - 26% van het loon met een stabiel opbouwpercentage van 1,875%.

De keuze voor de methodiek van rendement gedempte kostendekkende premie betekent, dat bij het niet halen van de verwachte rendementen, de dekkingsgraad nog verder kan dalen.

De nieuwe pensioenafspraken zijn lager ingekocht dan de berekende actuariële kosten. De premie draagt voor slechts 81% bij aan de nieuwe opbouw. Alleen als in de komende jaren een rendement van 2,7% of hoger wordt gehaald, dekt de premie de inkoop. Als het rendement lager wordt dan 2,7% kan dat gevolgen hebben voor de hoogte van de premie en/of voor het opbouwpercentage.

Dit risico ligt hierbij eenzijdig bij de deelnemers van het pensioenfonds; werkgevers hebben conform Uitvoeringsreglement juli 2015, art.9.3 geen bijstortingsverplichting.

Oordeel

Het verantwoordingsorgaan concludeert dat bij de premievaststelling voor 2015 en 2016 binnen de nieuwe wettelijke kaders voldoende rekening is gehouden met de gehanteerde kostencomponenten en met een evenwichtige belangenafweging.

Aanbevelingen

Het verantwoordingsorgaan adviseert om alle geledingen van het pensioenfonds te informeren over de voor- en nadelen van de keuze voor de rendement gedempte kostendekkende premie.

7.3.3 Indexatie (Toeslagen)

Normenkader

Het pensioenfonds streeft, voorwaardelijk, naar een jaarlijkse indexatie van de opgebouwde rechten en uitkeringen. De maatstaf voor indexatie van de actieve deelnemers is de loonontwikkeling, voor gewezen deelnemers en gepensioneerden is de maatstaf 50% van de loonontwikkeling en 50% van de prijsontwikkeling met het maximum van de loonontwikkeling.

Het invaliditeitspensioen wordt jaarlijks onvoorwaardelijk met 2,0% geïndexeerd.

Bij een dekkingsgraad tussen 110% en de vereiste dekkingsgraad (ca.120%) is de toeslagverlening naar rato. Boven de vereiste dekkingsgraad (ca.120%) is toeslagverlening volledig.

Bevindingen

De ambitie bedroeg 1,00% indexatie voor actieve deelnemers (loonstijging 1,00%) en 0,95% voor gepensioneerden en gewezen deelnemers. De loonstijging was 1,00% en de inflatie 1,90%. Per 1 januari 2015 was de beleidsdekkingsgraad 108,4% en de actuele dekkingsgraad 106,2% (101,8% volgens berekeningswijze nFTK). Conform het indexatiebeleid(toeslagbeleid) is indexatie bij een dekkingsgraad lager dan 110% niet mogelijk.

“Het pensioenfonds streeft naar een zo groot mogelijke zekerheid van pensioenafspraken en heeft de ambitie deze zoveel mogelijk waardevast te houden” (uit het jaarverslag 2014 - Het Fonds, 2.1.3 Missie).

In het uitvoeringsreglement juli 2015, artikel 7.2 staat vermeld: “Op pensioenrechten en pensioenafspraken wordt jaarlijks een toeslag verleend van maximaal de CAO loonsverhoging” In de maatstaven voor indexatie is de **loonstijging** als maximum ingesteld voor zowel de actieve deelnemers, als de gepensioneerden en gewezen deelnemers.

De laatste 7 jaar zijn de aanspraken en uitkeringen niet verhoogd en in 2013 zijn ze gekort. De achterstand bedraagt sinds de invoering middelloonregeling voor actieven circa 9,8% (excl. korting 2,8 %), voor gepensioneerden en gewezen deelnemers circa 12,0% (excl. korting 2,8%). Terwijl ook in de periode voor 2006 de pensioenen niet volledig zijn geïndexeerd.

Oordeel

De dekkingsgraad en het herstelplan bieden geen mogelijkheid tot indexatie.

In de fase van een herstelplan, waarin het pensioenfonds sinds juli 2015 verkeert, is de komende jaren ook geen indexatie te verwachten. Volledige indexatie (en mogelijk inhaal-indexatie) verschijnt pas aan de horizon in 2023.

Aanbevelingen

Het verantwoordingsorgaan onderschrijft het streven de pensioenen zeker en waardevast te houden, doch constateert een discrepantie tussen de uitgesproken ambitie (**waardevast**) en de op basis van de CAO-loonstijging beschreven indexatie mogelijkheden (**welvaartsvast**).

Mogelijk dat in de “windstille” periode, waarin geen indexaties zijn te verwachten, kan worden nagedacht of de gehanteerde maatstaven voor indexatie meer in overeenstemming met de uitgesproken ambities zijn te brengen en evenwicht te scheppen in de indexaties voor actieve deelnemers, gepensioneerden, gewezen deelnemers en de invaliditeitspensioenen.

7.3.4 Vermogensbeheer

Normenkader

Het vermogensbeheer moet in lijn zijn met de risico- en rendementsdoelstelling van het fonds, conform het beleggingsplan en de beleggingsrichtlijnen waaraan een ALM-studie ten grondslag ligt.

Het beleggingsbeleid dient overeen te komen met de risicobeheersingskaders van het fonds en te voldoen aan de doelstellingen van verantwoord beleggen.

Bevindingen

De beleggingsresultaten zijn behaald conform de beleggingsopdracht en de gekozen basismix, welke gebaseerd is op de ALM studie. Het totale rendement is 0,43%, de gehanteerde benchmark is -0,58%. Het behaalde rendement van de returnportefeuille (54% van de totale portfolio) is 1,10%, terwijl de resultaten van de benchmark 0,11% bedragen. Het behaalde rendement van de matchingsportefeuille is -1,00%, terwijl de resultaten van de benchmark -2,10% bedragen. Daar het gekozen beleggingsbeleid voor het grootste deel passief is, blijven de mutaties in de portefeuille beperkt. Dit geldt zowel voor de return- en matchingsportefeuille, alsook voor de andere onderdelen van de totale beleggingsportfolio. Beleidsmatig is ook in 2015 het belang van verantwoord beleggen herbevestigd. Echter, is de positie van het fonds in de jaarlijkse VBDO index gedaald van plek 12 naar 15.

Ook in 2015 is de rentestand laag gebleven. Het uitgevoerde beleggingsbeleid in 2015 kenmerkte zich door het verhogen van de afdekking van het renterisico en het terugbrengen van het belang in zakelijke waarden.

Het beleggingsproces is uitgevoerd in lijn met het beleggingsbeleid-en beginselen, zoals is vastgelegd in het jaarlijkse beleggingsplan en de beleggingsrichtlijnen van het fonds.

Oordeel

Het verantwoordingsorgaan is van oordeel dat de uitvoering van het beleggingsplan in lijn is met het beleggingsbeleid en risicohouding van het fonds, hetgeen heeft geleid tot een klein positief rendement en het overtreffen van de benchmark.

7.3.5 Integraal Risicomanagement

Normenkader

Het pensioenfonds moet voldoen aan alle wet- en regelgeving en dient controle te hebben over alle risico's en de onderlinge relaties tussen de verschillende risico's.

Het dynamisch risicobeheerraamwerk (10 risico-categorieën) is gebaseerd op de FIRM-methode en wordt door het bestuur als besturingsmodel gehanteerd.

Bevindingen

Het verantwoordingsorgaan constateert dat de IRM-commissie gedurende het jaar veelvuldig overleg voert en gebruik maakt van het dynamisch risicobeheerraamwerk. Gedurende het jaar is in meerdere risicocategorieën een verdiepingsslag gemaakt. Wel valt uit de notulen op te maken dat relatief veel energie gestoken moet worden in de voorbereiding van de besprekingen met Syntrus Achmea Pensioenbeheer over onder andere creditmanagement, SLA rapportages, uitbestedingsrisico's en IT risico, alsmede onderwerpen geïnitieerd vanuit DNB.

Het financiële risicobeheer is toegewezen aan de beleggingscommissie, waardoor de financiële risico's ten aanzien van beleggingen minder aan de orde komen in de IRM-commissie. De complexiteit en veelheid van onderwerpen vergen veel van de leden van de IRM commissie en het verantwoordingsorgaan sluit zich dan ook aan bij de aanbeveling van de raad van toezicht om de commissie te versterken en meer aandacht te hebben voor de langere termijn risico's, alsmede versterking van het Risicomanagement in de IRM-commissie.

Het integriteitsonderzoek van DNB heeft aangetoond dat het bestuur voldoet aan de integriteitseisen.

Oordeel

Het verantwoordingsorgaan oordeelt dat er toenemende aandacht is voor IRM, maar dat er meer focus dient te zijn op de langere termijnrisico's en de koppeling met beleggingsrisico's.

Aanbevelingen

Het verantwoordingsorgaan stelt voor om het risicobeheerraamwerk met zijn tien risico-categorieën en risico-items nog meer als vaste leidraad in de overlegstructuur te incorporeren opdat het gehele risicomanagement-proces expliciet in beeld is en blijft.

7.3.6 Governance

Normenkader

De bestuursleden van het pensioenfonds zijn boven elke twijfel verheven en daarom wordt vanzelfsprekend voldaan aan de code pensioenfondsen. Het bestuur is uitstekend gekwalificeerd en beschikt over voldoende capaciteiten zodat het zelfstandig tot bestuurlijke besluiten kan komen.

Bevindingen

Paritair bestuursmodel

Het bestuur heeft in het najaar het bestuursmodel geëvalueerd, waaruit bleek dat het model nog voldoet aan de verwachtingen. De samenwerking tussen bestuur, raad van toezicht en verantwoordingsorgaan is open, laagdrempelig en krijgt steeds beter vorm.

Diversiteit

Om te zorgen dat het bestuur een afspiegeling is van de verschillende geledingen, is een diversiteitsbeleid opgesteld. Het verantwoordingsorgaan hoopt dat de aanstaande vacature wordt ingevuld op een wijze die recht doet aan het diversiteitsbeleid.

Communicatie met verantwoordingsorgaan

Het verantwoordingsorgaan waardeert de inspanningen van het bestuur om het verantwoordingsorgaan snel, transparant, volledig en begrijpelijk te informeren.

Code pensioenfondsen

De Code Pensioenfondsen geeft normen voor goed pensioenfondsbestuur. Het fonds handelt volgens het principe "pas toe, of leg uit", maar er is in 2015 van twee normen afgeweken. Ten eerste is de heer W.J. Boot voor derde maal herbenoemd, terwijl slechts tweemaal herbenoemen is toegestaan. Ten tweede dient er een bestuurslid conform het diversiteitsbeleid jonger dan 40 jaar te zijn.

Reglement verantwoordingsorgaan

De werkwijze van het verantwoordingsorgaan staat omschreven in haar reglement. De benoeming door de BNA van de heer H. Oonk voor een derde termijn van twee jaar wijkt af van dit reglement. Het bestuur heeft hiermee ingestemd. Deze herbenoeming borgt een soepele overdracht van voorzitterstaken naar de opvolger van de heer Oonk.

Eigen gedragscode

De gedragscode bevat voorschriften ter voorkoming van belangenconflicten en van misbruik en oneigenlijk gebruik van de bij het fonds aanwezige informatie. Alle leden van het bestuur, raad van toezicht, verantwoordingsorgaan en medewerkers bestuursbureau hebben deze code ondertekend.

Incident

Eind 2015 is aan het verantwoordingsorgaan gemeld dat er een incident heeft plaatsgevonden. Het incident betreft een bundeling van foutieve uitkeringen. Het bestuur heeft een onderzoekcommissie ingesteld die ook het verantwoordingsorgaan informeert over de gevolgen en de vervolgstappen.

Evenwichtige belangenafweging

Het verantwoordingsorgaan constateert dat het bestuur oog heeft voor de belangen van de verschillende doelgroepen. Tegelijk merkt het verantwoordingsorgaan daarbij op dat als de gevolgen per doelgroep beter gekwantificeerd zouden worden, ook in de adviesaanvragen aan het verantwoordingsorgaan, met meer zekerheid kan worden aangenomen dat besluiten evenwichtig zijn genomen.

Oordeel

Het fonds handelt integer en transparant, waarbij de informatie tijdig wordt verstrekt. De samenwerking en rolverdeling tussen bestuur, raad van toezicht en verantwoordingsorgaan krijgt steeds duidelijker vorm.

De Code pensioenfondsen wordt toegepast en hieraan is voldaan op twee punten na, zoals reeds eerder is vermeld. Door de tweede herbenoeming van de heer Oonk door BNA is er afgeweken van het reglement van het verantwoordingsorgaan.

Aanbevelingen

Het verantwoordingsorgaan constateert dat het bestuur de belangen van de verschillende geledingen evenwichtig afweegt, maar adviseert wel om de afwegingen te kwantificeren.

In alle organen van het fonds moet blijvend aandacht zijn voor diversificatie.

7.3.7 Communicatie

Normenkader

Het pensioenfonds informeert haar deelnemers begrijpelijk, duidelijk en tijdig, waarbij de informatie juist, volledig en eerlijk is.

Bevindingen

In haar oordeel 2014 heeft het verantwoordingsorgaan opgemerkt dat er sprake is van twee communicatiekanalen binnen het fonds.

Eenzijds de uitvoeringsorganisatie SAPB met de contacten naar deelnemers, pensioengerechtigden en werkgevers, middels het klant contact centrum en de wettelijk voorgeschreven brieven en overzichten. Anderzijds de communicatie door het fonds met de website, nieuwsbrieven, pensioenkrant over het nieuws, beleid, ontwikkelingen en informatie over de pensioenregeling.

Oordeel

Het bestuur heeft de opmerkingen en aanbevelingen van het verantwoordingsorgaan in haar oordeel 2014 over de communicatie ter harte genomen.

Met SAPB is een verbeteringslag ingezet door meer overleg, rapportage en monitoring. Het contact met werkgevers wordt nauwlettend gevolgd. In 2016 zullen de resultaten gemeten worden om inzicht te krijgen of de inspanningen daadwerkelijk effect hebben gesorteerd.

Een zichtbare verbetering is het jaarverslag 2015, dat in een heldere tekst is geschreven met veel aandacht voor het taalgebruik, schrijfstijl en leesbaarheid.

Medio 2015 is Catapult als adviseur en vormgever bij de communicatie betrokken. De website is “verfrissend” vernieuwd en teksten geactualiseerd, zonder het oude gezicht te verliezen. Het verstrekken van nieuwsberichten is geïntensiveerd en de deelnemers krijgen middels video een gezicht.

Het streven naar “1 pensioenfonds” begint vorm te krijgen. Stappen voor 99% digitaal zijn gezet. Het verantwoordingsorgaan is hoopvol gestemd over de ingezette verbeteringen in de communicatie naar deelnemers, pensioengerechtigden en werkgevers, maar kan altijd beter!

Aanbeveling

De discrepantie tussen ambitie (zekerheid en waardevastheid van het pensioen) en de werkelijkheid, die een indexatie-achterstand en bevrozing van de indexaties laat zien, terwijl ook in de pers regelmatig artikelen over “lage dekkingsgraden” en “kortingen” verschijnen, die de ontvanger kritisch en/of apathisch kunnen maken. Ook slecht nieuws moet gebracht worden. Het zal de communicatie niet gemakkelijker maken en de nodige aandacht vergen.

7.3.8 Toekomst (Lange termijn)

Normenkader

Het bestuur van het pensioenfonds heeft een heldere en realistische visie op de toekomst, alsmede op de ontwikkeling van de branche. Men handelt transparant en doortastend om ook naar de toekomst een betaalbaar en stabiele regeling te houden.

Bevindingen

Het verantwoordingsorgaan constateert dat de samenstelling van de beroepsgroep is veranderd. Terwijl het aantal medewerkers in de branche is afgenomen, is daarentegen het aantal ZZP'ers sterk toegenomen. Het aantal deelnemers in het fonds is voor het eerst sinds jaren in 2015 licht gestegen, hoewel er beduidend minder deelnemers zijn dan bijvoorbeeld tien jaar geleden.

In 2015 is door het bestuur gewerkt aan een toekomstvisie en is contact gezocht met andere fondsen om de kansen van mogelijke samenwerking te onderzoeken, om kosten te besparen, kwaliteit te verhogen en meerwaarde te genereren. Er is een “longlist” met mogelijke samenwerkingspartners opgesteld. Inmiddels zijn de eerste kennismakingsgesprekken gevoerd en is een “pitchbook” samengesteld. Zelfstandig blijven is echter nog steeds een optie.

Samen met bestuur en raad van toezicht zijn twee studiedagen gehouden over met name de toekomst van het fonds, waarbij verschillende scenario's de revue zijn gepasseerd.

Oordeel

Het bestuur werkt intensief en consciëntieus aan de toekomst van het fonds met als doel het fonds toekomstbestendig te houden voor de aanspraken van de stakeholders, waarbij zowel raad van toezicht als het verantwoordingsorgaan tijdig en uitgebreid worden geïnformeerd.

Het verantwoordingsorgaan waardeert dat het wordt meegenomen in dit "toekomst-proces", waarbij er voor gewaakt moet worden dat er afstand blijft tot het bestuurlijke proces, opdat onpartijdigheid en onafhankelijke oordeelsvorming gewaarborgd blijven.

7.4 Afsluiting

Het verantwoordingsorgaan bedankt iedereen voor de prettige en constructieve wijze waarop het afgelopen jaar is samengewerkt met bestuur, raad van toezicht, bestuursbureau en externe adviseurs.

1 juni 2016

Dineke Borghuis
Wilco Meenhorst
Gert-Jan Groeneveld
Theo Termond
Bart van den Bos
Henk Oonk

7.5 Reactie bestuur

Het bestuur bedankt het verantwoordingsorgaan voor zijn uitgebreide verklaring en geeft aan waarde te hechten aan het oordeel en de adviezen. Op regelmatige basis zal het bestuur het verantwoordingsorgaan terugkoppeling geven op de gegeven suggesties.

Namens het bestuur,

1 juni 2016, De Meern

W.J. Boot, vicevoorzitter

W.M. Parênt, voorzitter

W.G. Heuts

R.G. Nagtegaal

H. Schuijt

I. Slikkerveer

H.W.T. de Vaan

R.H.A. van Vledder

8 Jaarrekening

In dit hoofdstuk presenteert het bestuur van de Stichting Pensioenfonds voor de Architectenbureaus de jaarrekening over boekjaar 2015 eindigend op 31 december 2015. In het hoofdstuk Overige gegevens volgen de verklaringen van de certificerend actuaire en van de onafhankelijke accountant van het pensioenfonds.

De in dit hoofdstuk vermelde bedragen zijn in duizenden euro's, tenzij anders is aangegeven.

1 BALANS PER 31 DECEMBER

na bestemming saldo baten en lasten

(x € 1.000)

		2015	2014
ACTIVA			
Beleggingen voor risico fonds	(1)		
Vastgoedbeleggingen		307.802	354.162
Aandelen		1.394.041	1.510.451
Vastrentende waarden		1.978.527	1.821.779
Derivaten		66.535	84.385
Overige beleggingen		-8.634	8.486
		<u>3.738.271</u>	<u>3.779.263</u>
Vorderingen en overlopende activa	(2)	1.764	5.532
Liquide middelen	(3)	10.015	7.889
		<u>3.750.050</u>	<u>3.792.684</u>
PASSIVA			
Stichtingskapitaal en reserves	(4)	12.049	221.089
Technische voorzieningen	(5)	3.725.684	3.568.151
Overige schulden en overlopende passiva	(6)	12.317	3.444
		<u>3.750.050</u>	<u>3.792.684</u>
De getallen tussen haakjes verwijzen naar de toelichting op de balans in hoofdstuk 5.			
		2015	2014
Dekkingsgraad op basis van FTK (in %)			
Aanwezige dekkingsgraad		100,3	106,2
Beleidsdekkingsgraad		101,7	108,4

2 STAAT VAN BATEN EN LASTEN

		2015	2014
BATEN			
Premiebijdragen risico pensioenfonds (van werkgevers en werknemers)	(7)	42.808	52.771
Beleggingsresultaten risico pensioenfonds	(8)	11.808	660.217
Overige baten	(9)	39	3.000
		<u>54.655</u>	<u>715.988</u>
LASTEN			
Pensioenuitkeringen	(10)	97.520	94.939
Pensioenuitvoeringskosten	(11)	3.921	3.257
Mutatie technische voorzieningen	(12)		
Pensioenopbouw		40.195	35.420
Rentetoevoeging		6.257	11.057
Onttrekking voor pensioenuitkeringen		-97.705	-95.341
Wijziging marktrente		225.968	587.177
Wijziging actuariële uitgangspunten		-2.372	63.225
Wijziging uit hoofde van overdrachten van rechten		-5.692	-11.513
Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen		-9.118	-2.030
		<u>157.533</u>	<u>587.995</u>
Saldo overdrachten van rechten risico pensioenfonds	(13)	4.663	12.030
Herverzekeringen	(14)	58	124
		<u>263.695</u>	<u>698.345</u>
Saldo van baten en lasten		<u><u>-209.040</u></u>	<u><u>17.643</u></u>

		2015	2014
Bestemming van het saldo van baten en lasten			
Algemene reserve		-331.706	-62.048
Volatiliteitsreserve		122.666	81.826
Bestemmingsreserve speciale projecten		-	-2.135
		<u>-209.040</u>	<u>17.643</u>

3 KASSTROOMOVERZICHT

(x € 1.000)

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de directe methode.

	2015	2014
Kasstroom uit pensioenactiviteiten		
Ontvangen premiebijdragen risico fonds	43.535	53.188
Ontvangen en betaalde waardeoverdrachten risico pensioenfonds	-4.696	-12.061
Betaalde pensioenuitkeringen	-97.652	-94.416
Betaalde/ontvangen herverzekeringen	-11	-182
Betaalde pensioenuitvoeringskosten	-3.498	-3.152
Diverse ontvangsten en uitgaven	3.135	5.289
	<u>-59.187</u>	<u>-51.334</u>
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten		
Ontvangen inzake verkopen beleggingen	1.288.771	1.086.822
Betaald inzake aankopen beleggingen	-1.281.450	-1.115.803
Ontvangen directe beleggingsopbrengsten	66.255	39.245
Overige ontvangsten en uitgaven inzake beleggingen	-6.216	46.364
Betaalde kosten van vermogensbeheer	-6.047	-5.428
	<u>61.313</u>	<u>51.200</u>
Mutatie liquide middelen	<u>2.126</u>	<u>-134</u>
Samenstelling geldmiddelen		
	2015	2014
Liquide middelen per 1 januari	7.889	8.023
Mutatie liquide middelen	2.126	-134
Liquide middelen per 31 december	<u>10.015</u>	<u>7.889</u>

4 ALGEMENE TOELICHTING

Inleiding

Het doel van de Stichting Pensioenfonds voor de Architectenbureaus, statutair gevestigd te De Meern (hierna 'het pensioenfonds') is het nu en in de toekomst verstrekken van uitkeringen aan gepensioneerden en nabestaanden ter zake van ouderdom en overlijden; tevens verstrekt het pensioenfonds uitkeringen aan arbeidsongeschikte deelnemers. Deze doelstelling is nader uitgewerkt in onder andere de statuten, het pensioenreglement, de uitvoeringsovereenkomst en de Actuariële en Bedrijfstechnische Nota van het pensioenfonds. Het pensioenfonds geeft invulling aan de uitvoering van de pensioenregeling van de in de branche Architecten verplicht gestelde aangesloten werkgevers.

Overeenstemmingverklaring

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9, Boek 2 van het BW en met inachtneming van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving in het bijzonder Richtlijn 610. De bedragen opgenomen in de jaarrekening zijn vermeld in duizenden euro's, tenzij anders is aangegeven.

Het bestuur heeft op 18 mei 2016 de jaarrekening opgemaakt.

Continuïteit

De jaarrekening is opgesteld uitgaande van de continuïteitsveronderstelling.

Vergelijking met voorgaand jaar

De gehanteerde grondslagen van waardering en van resultaatbepaling zijn ongewijzigd ten opzichte van het voorgaand jaar, met uitzondering van de toegepaste schattingswijzigingen zoals opgenomen in paragraaf "schattingswijzigingen".

Presentatie

Alle bedragen zijn vermeld in euro's x 1.000.

Schattingswijzigingen

Vanaf huidig verslagjaar wordt niet langer een separate voorziening voor excassokosten aangehouden. Tot voorgaand verslagjaar werd de voorziening excassokosten berekend door de adviserend actuaris. Deze berekening ging uit van 5 jaarlijkse pensioenberichten voor de inactieve deelnemers, de verwerking van de aanvragen van ouderdomspensioen en de jaarlijkse tarieven die door de pensioenuitvoerder (Syntrus Achmea Pensioenbeheer) in rekening werden gebracht. Met ingang van huidig verslagjaar heeft het bestuur ervoor gekozen om de separate voorziening voor excassokosten te vervangen door een opslag van 2% als onderdeel van de voorziening pensioenverplichtingen. Het niet langer opnemen van de voorziening voor excassokosten heeft in het verslagjaar geleid tot een vrijval ten gunste van het resultaat van € 72.988. Het opnemen van een opslag van 2% als onderdeel van de voorziening pensioenverplichtingen bedraagt in het verslagjaar € 73.002 ten laste van het resultaat. Per saldo is de impact op de dekkingsgraad per 31 december 2015 verwaarloosbaar.

Wijzigingen in het financieel toetsingskader

Driemaands middeling: De methode van de driemaands middeling van de rente voor de waardering van de pensioenverplichtingen is per 1 januari 2015 komen te vervallen. Dit heeft geleid tot een verhoging van de voorziening pensioenverplichtingen van € 160.064. Dit resultaat is via de Staat van Baten en Lasten als last in het verslagjaar verantwoord. Het effect op de dekkingsgraad per 31 december 2015 is -4,6%.

UFR-systematiek: Het niveau van de UFR was vastgesteld op 4,2%. Met ingang van 15 juli 2015 is de nieuwe UFR van toepassing. Deze wordt vastgesteld op basis van de gerealiseerde maandelijkse '20-jaars forward rentes' in de voorgaande 10 jaren. Dit heeft geleid tot een verhoging van de voorziening pensioenverplichtingen van € 117.900. Dit resultaat is via de Staat van Baten en Lasten als last in het verslagjaar verantwoord. Het effect op de dekkingsgraad per 31 december 2015 is -3,4%.

Zowel het effect van het vervallen van de driemaandsmiddeling per 1 januari 2015 als het effect van de aanpassing van de UFR-systematiek in de rentetermijnstructuur per 15 juli zijn per 31 december 2015 in het verloop van de technische voorzieningen 2015 onder het kopje "Wijziging marktrente" opgenomen.

ALGEMENE GRONDSLAGEN

Opname van een actief of een verplichting

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het pensioenfonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Verantwoording van baten en lasten

Baten worden in de staat van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Indien een transactie ertoe leidt dat nagenoeg alle of alle toekomstige economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot een actief of een verplichting aan een derde zijn overgedragen, wordt het actief of de verplichting niet langer in de balans opgenomen. Verder worden activa en verplichtingen niet meer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde. Dit betekent dat transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum. Als gevolg hiervan kan sprake zijn van een post "nog af te wikkelen transacties". Deze post kan zowel een actief als een passief zijn.

Saldering van een actief en een verplichting

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met de gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Schattingen en veronderstellingen

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW vereist dat het bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten.

De schattingen en hiermee verbonden veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en verschillende andere factoren die gegeven de omstandigheden als redelijk worden beschouwd. De uitkomsten hiervan vormen de basis voor het oordeel over de boekwaarde van activa en verplichtingen die niet op eenvoudige wijze uit andere bronnen blijkt. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen.

De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien, indien de herziening alleen voor die periode gevolgen heeft, of in de periode van herziening en toekomstige perioden, indien de herziening gevolgen heeft voor zowel de verslagperiode als toekomstige perioden.

Verwerking van waardeveranderingen van beleggingen

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief transactiekosten, provisies, valutakoersverschillen e.d., worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen.

Vreemde valuta

Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar euro's tegen de koers per balansdatum. Deze waardering is onderdeel van de waardering tegen reële waarde. Baten en lasten voortvloeiende uit transacties in vreemde valuta's worden omgerekend tegen de koers per transactiedatum. Alle valutakoersverschillen zijn verwerkt in de staat van baten en lasten.

	31-12-2015	31-12-2014
US Dollar	1,09	1,21
Britse Pond	0,74	0,78
Canadese dollar	1,51	1,40
Australische dollar	1,49	1,48
Zwitserse frank	1,09	1,20
Japanse yen	130,68	145,08
Zweedse kroon	9,16	9,47

SPECIFIEKE GRONDSLAGEN

Beleggingen

Algemeen

De beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde, slechts indien de reële waarde van een beleggingen niet betrouwbaar kan worden vastgesteld, vindt waardering plaats op basis van geamortiseerde kostprijs. Overlopende activa en passiva alsmede liquiditeiten vermogensbeheer worden gewaardeerd tegen nominale waarde. Het verschil tussen reële waarde en nominale waarde is bij deze activa en passiva in het algemeen gering.

Participaties in beleggingspools en -instellingen die gespecialiseerd zijn in een bepaald soort beleggingen worden gerubriceerd en gewaardeerd volgens de grondslagen voor die onderliggende beleggingen (look-through benadering). Bij gemengde beleggingsfondsen wordt aangesloten bij de hoofdcategorie, bepaald op basis van reële waarde.

Financiële instrumenten worden gebruikt ter afdekking van beleggingsrisico's en het realiseren van het vastgelegde beleggingsbeleid. De derivatenposities zijn opgenomen als een afzonderlijke beleggingscategorie. Derivaten die deel uitmaken van een beleggingsfonds zijn opgenomen in de beleggingscategorie waarin dit beleggingsfonds is gerubriceerd.

Reële waarde

De beleggingen van het pensioenfonds worden gewaardeerd tegen de reële waarde per balansdatum. Voor de meerderheid van de financiële instrumenten van het pensioenfonds kan gebruik worden gemaakt van genoteerde marktprijzen. Derivaten worden gewaardeerd door gebruik te maken van netto contante waardeberekeningen. Bepaalde instrumenten, zoals participaties in beleggingsfondsen worden gewaardeerd door gebruik te maken van de intrinsieke waarde. Het is gebruikelijk en mogelijk om de reële waarde binnen een aanvaardbare bandbreedte van schattingen vast te stellen. Slechts indien de reële waarde van een beleggingen niet betrouwbaar kan worden vastgesteld, vindt waardering plaats op basis van geamortiseerde kostprijs.

Voor financiële instrumenten zoals beleggingsvorderingen en -schulden geldt dat de boekwaarde de reële waarde benadert als gevolg van het korte termijn karakter van de vorderingen en schulden. De boekwaarde van alle activa en de financiële verplichtingen op balansdatum benadert de reële waarde.

Vastgoedbeleggingen

Beleggingen in direct vastgoed worden gewaardeerd tegen de reële waarde. De reële waarde wordt gebaseerd op taxatiewaarde. De taxaties worden verricht door onafhankelijke deskundigen. Indien daartoe aanleiding is, wordt bij de waardering rekening gehouden met de feitelijke verhuursituatie en/of renovatieactiviteiten. Resultaten door wijziging in reële waarde worden in de staat van baten en lasten verantwoord.

Beursgenoteerde vastgoedfondsen worden gewaardeerd tegen de reële waarde, zijnde de beurskoers per balansdatum. Niet-beursgenoteerde beleggingen in vastgoedfondsen worden gewaardeerd op het aandeel in de reële waarde van de onderliggende beleggingen. Indien de waarderingsgrondslagen van vastgoedfondsen afwijken, wordt de waardering zo mogelijk aangepast aan de waarderingsgrondslagen van het pensioenfonds.

Onroerend goed in ontwikkeling wordt gewaardeerd op basis van gedane uitgaven, inclusief bouwrente, waarbij wordt getoetst of die uitgaven tot waardewijzigingen leiden. Na oplevering worden (her)ontwikkelde objecten naar reële waarde gewaardeerd.

Aandelen

Aandelen, waaronder tevens converteerbare obligaties zijn begrepen, worden gewaardeerd tegen reële waarde. Van ter beurze genoteerde aandelen is dit de beurswaarde. Voor niet ter beurze genoteerde participaties in aandelenfondsen is dit de intrinsieke waarde, die de reële waarde van de onderliggende beleggingen representeert.

Private equity

Participaties in niet-beursgenoteerde beleggingsfondsen die beleggen in private equity worden gewaardeerd op het aandeel in de nettovermogenswaarde van het beleggingsfonds. De nettovermogenswaarde van het beleggingsfonds is geschat door de externe manager, het management van de betreffende belegging of de leidende mede investeerder.

Vastrentende waarden

Vastrentende waarden worden gewaardeerd tegen reële waarde inclusief opgelopen rente. Van ter beurze genoteerde vastrentende waarden is dit de beurswaarde per balansdatum. Voor niet ter beurze genoteerde participaties in vastrentende waardenfondsen is dit de intrinsieke waarde, die de reële waarde van de onderliggende beleggingen representeert.

Obligaties

Participaties in niet-beursgenoteerde beleggingsfondsen die beleggen in obligaties worden gewaardeerd op het aandeel in de nettovermogenswaarde van het beleggingsfonds.

Hypotheke

Participaties in beleggingsfondsen die beleggen in hypothecaire leningen worden gewaardeerd tegen reële waarde. De reële waarde is berekend door middel van de "discounted cash flow"-methode (hierna: DCF-model). Bij de reële waarde berekening is uitgegaan van een aantal parameters c.q. veronderstellingen met betrekking tot de disconteringsvoet en de verwachte kasstroom. De disconteringsvoet bestaat uit een basisrente gelijk aan de euroswapcurve plus opslagen voor type onderpand, soort financiering en risicocategorie. De verwachte kasstroom is de te ontvangen rente en aflossing op basis van het gewogen gemiddelde moment van ontvangst inclusief het vervroegd aflossingsrisico. De gehanteerde parameters in het DCF-model zijn ultimo boekjaar geactualiseerd.

Leningen op schuldbekentenissen

De leningen op schuldbekentenissen worden gewaardeerd tegen reële waarde, te weten geamortiseerde kostprijs.

Derivaten

Derivaten worden gewaardeerd tegen reële waarde, te weten de relevante marktnotering of, als die er niet is, de waarde die wordt bepaald met behulp van marktconforme en toetsbare waarderingmodellen.

Derivaatcontracten met een negatieve waarde worden in de balans onder de overige schulden en overlopende passiva verantwoord.

Overige beleggingen

Overige beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde. De waardering hiervan geschiedt tegen de intrinsieke waarde, die de reële waarde van de onderliggende beleggingen representeert.

De overige beleggingen worden gewaardeerd tegen marktwaarde.

Commodities

Participaties in niet-beursgenoteerde beleggingsfondsen die beleggen in grondstoffen (commodities) worden gewaardeerd op het aandeel in de nettovermogenswaarde van het beleggingsfonds.

Geldmarktfondsen

De geldmarktfondsen worden gewaardeerd tegen de reële waarde, zijnde het aandeel van het pensioenfonds in de reële waarden van de financiële instrumenten die PGGM Treasury B.V. aanhoudt voor rekening en risico van haar opdrachtgevers.

Securities lending

Het pensioenfonds participeert niet direct in securities lending. Binnen de beleggingspools is wel sprake van securities lending.

Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen en overlopende activa worden bij de eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na de eerste verwerking worden vorderingen gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten) onder aftrek van eventuele bijzondere waardeverminderingen, indien sprake is van oninbaarheid.

Overige activa

Onder meer worden hieronder de liquide middelen opgenomen voor zover dit banktegoeden betreft welke onmiddellijk opeisbaar zijn. Liquide middelen worden gewaardeerd tegen nominale waarde. Zij worden onderscheiden van tegoeden in verband met beleggingstransacties. Liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties worden gepresenteerd onder de beleggingen.

Stichtingskapitaal en reserves

Algemene reserve

Deze reserve is dat deel van het vermogen dat resteert nadat via de resultaatbestemming de vereiste reserves op het gewenste niveau zijn gebracht en dient ter opvang van tegenvallers anders dan waarvoor een specifieke reserve respectievelijk voorziening is getroffen.

Het streven is om een reserve aan te houden die minimaal gelijk is aan het gesteld vereist vermogen op basis van het Financieel Toetsingskader. Het gesteld vereist vermogen wordt bepaald op basis van de standaardmethode voorgeschreven door DNB.

Er is geen sprake van een maximering van de algemene reserve.

Volatiliteitsreserve

De volatiliteitsreserve is gelijk aan het aanwezige vermogen, voor zover dit de verplichtingen van het pensioenfonds te boven gaat en gemaximeerd op het niveau dat binnen het FTK in de evenwichtssituatie benodigd is. Deze volatiliteitsreserve is te zien als een beklemd deel van het vrije vermogen van het pensioenfonds.

Bestemmingsreserve speciale projecten

Met ingang van 2005 werd deze bestemmingsreserve aangehouden. Deze bestemmingsreserve is ter financiering van speciale projecten. De jaarlijkse kosten werden aan deze reserve onttrokken. Ultimo 2014 is deze reserve vervallen en het saldo toegevoegd aan de algemene reserve.

Technische voorzieningen

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds

De voorziening pensioenverplichtingen is de op basis van actuariële grondslagen berekende contante waarde van de pensioenaanspraken, waarop per balansdatum op grond van het reglement, rechten zijn verkregen.

Rekenrente

Als rekenrente wordt de markrente gehanteerd. De markrente komt overeen met de rente termijnstructuur ultimo boekjaar zoals deze door DNB is gepubliceerd.

De berekeningen zijn uitgevoerd op de volgende actuariële grondslagen en veronderstellingen.

De voorziening pensioenverplichtingen is gebaseerd op de aanspraken per 31 december van het boekjaar.

Overlevingstafels

De voorziening ultimo 2015 is berekend op basis van de door het Koninklijk Actuarieel Genootschap gepubliceerde Prognosetafel AG2014, startkolom 2016. Hierbij wordt rekening gehouden met ervaringssterfte bij dit pensioenfonds door de overlijdenskansen te vermenigvuldigen met leeftijds- en geslachtsafhankelijke correctiefactoren.

Op bijvoorbeeld leeftijd 67 bedraagt de correctiefactor voor mannen 67,5% en voor vrouwen 73,7%. Voor medeverzekerden pensioenaanspraken bedraagt de correctiefactor op leeftijd 67 voor mannen 64,7% en voor vrouwen 75,3%.

Na leeftijd 67 lopen deze correctiefactoren geleidelijk op naar 100% op leeftijd 100.

Voor de wezen zijn geen sterftetekansen in aanmerking genomen.

Partnerfrequentie

Voor uitgesteld partnerpensioen naast uitgesteld ouderdompensioen bedraagt de partnerfrequentie voor mannen 0,01 op 18-jarige leeftijd, vervolgens regelmatig oplopend tot 0,50 op 25-jarige leeftijd, vervolgens regelmatig oplopend tot 0,90 op de leeftijd van 35 jaar, is voor de leeftijden van 35 tot 67 jaar 0,90 en wordt bij ingang van het ouderdompensioen op 67 jaar op 100% gesteld.

Voor uitgesteld partnerpensioen naast uitgesteld ouderdompensioen bedraagt de partnerfrequentie voor vrouwen 0,05 op 18-jarige leeftijd, vervolgens regelmatig oplopend tot 0,75 op 25-jarige leeftijd, vervolgens regelmatig oplopend tot 0,85 op de leeftijd van 30 jaar, is 0,85 voor de leeftijden van 30 tot en met 50 jaar, neemt daarna regelmatig af tot 0,70 op 66-jarige leeftijd en wordt bij ingang van het ouderdompensioen op 67 jaar op 100% gesteld.

Voor uitgesteld partnerpensioen naast ingegaan ouderdompensioen wordt gebruik gemaakt van het bepaalde systeem, waarbij alleen voor aanwezige partners een contante waarde wordt berekend.

Leeftijdsverschil man-vrouw

De man wordt verondersteld drie jaar ouder te zijn dan de vrouw.

Voorziening uitloopriscio PVD

De voorziening uitloopriscio PVD wordt berekend als de som van de PVD-opslagen van de laatste twee boekjaren. Hierdoor komt jaarlijks de PVD-opslag van boekjaar-2 beschikbaar ter dekking van de kosten van ingang premievrijstelling als gevolg van ingang arbeidsongeschiktheid voor deelnemers met een eerste ziektedag in de loop van boekjaar-2.

Voorziening excassokosten

Vanaf huidig verslagjaar wordt niet langer een separate voorziening voor excassokosten aangehouden. Met ingang van huidig verslagjaar heeft het bestuur ervoor gekozen om de separate voorziening voor excassokosten te vervangen door een opslag van 2% als onderdeel van de voorziening pensioenverplichtingen.

Voor verdere toelichting wordt verwezen naar de toelichting in de grondslagen inzake schattingswijzigingen.

Spaarfonds gemoedsbezwaarden

Het pensioenfonds kan individuele vrijstelling van deelneming aan de verplichte pensioenregelingen aan een werknemer verlenen, indien deze gemoedsbezwaren heeft tegen iedere vorm van verzekering. De werkgever is een spaarbijdrage aan het pensioenfonds verschuldigd. Deze spaarbijdrage is gelijk aan de premie die bij de werkgever in rekening zou zijn gebracht als er geen vrijstelling was verleend. Op grond van de CAO komt 45% van de spaarbijdrage ten laste van de werknemer. De spaarbijdragen worden op een fictieve spaarrekening gestort, waaraan jaarlijks rente wordt toegevoegd. Deze rente is tot aan de ingang van de pensioenvervangende uitkering gelijk aan het voortschrijdende gemiddelde rendement op de beleggingen van het pensioenfonds over de afgelopen vijf boekjaren en vervolgens verminderd met een half procent en daarna naar beneden afgerond op een veelvoud van een vierde procent. De gespaarde bijdragen van de gemoedsbezwaarde worden na het bereiken van de 67-jarige leeftijd in gelijke termijnen aan betrokkene gedurende 15 jaren uitgekeerd. Bij overlijden van de gemoedsbezwaarde voordat de uitkeringen zijn ingegaan, wordt het saldo in gelijke termijnen gedurende 15 jaar aan de partner uitgekeerd. Bij overlijden van de gemoedsbezwaarde na ingang van de uitkering, worden de uitkeringen gedurende de resterende periode voortgezet ten behoeve van de partner.

Overige schulden en overlopende passiva

Overige schulden en overlopende passiva worden bij de eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na de eerste verwerking worden schulden gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten).

Dekkingsgraad

De (nominale) dekkingsgraad van het pensioenfonds wordt berekend door op balansdatum het balanstotaal minus de kortlopende schulden te delen op de technische voorzieningen zoals opgenomen in de balans. Bij bepaling van de technische voorziening wordt geen rekening gehouden met het spaarfonds gemoedsbezwaarden.

Onder het FTK is de beleidsdekkingsgraad leidend voor alle beleidsmaatregelen. De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de dekkingsgraad van de afgelopen 12 maanden en is daarmee minder afhankelijk van dagkoersen.

GRONDSLAGEN VOOR DE RESULTAATBEPALING

Algemeen

Baten en lasten worden toegerekend aan het boekjaar waarop deze betrekking hebben. De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn in belangrijke mate gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waarderingsgrondslagen voor beleggingen en de voorzieningen pensioenverplichtingen. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten worden rechtstreeks verantwoord in het resultaat.

Premiebijdragen van (werkgevers en werknemers)

Onder premiebijdragen wordt verstaan de aan derden in rekening gebrachte c.q. te brengen bedragen voor de in het verslagjaar verzekerde pensioenen onder aftrek van kortingen, alsmede premies van de Stichting Voortzetting Pensioenverzekering (FVP). Premies zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben. De premiebaten in het boekjaar zijn gebaseerd op de definitieve loonsomopgaven van de werkgevers verwerkt in dat boekjaar.

Beleggingsresultaten

(In)directe beleggingsresultaten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Indirecte beleggingsopbrengsten

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten worden verstaan de gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen en valutaresultaten. In de jaarrekening wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als indirecte beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen. Aankoopkosten zijn verwerkt in de reële waarde van de beleggingen. Verkoopkosten worden verantwoord als onderdeel van de herwaarderingskosten.

Directe beleggingsopbrengsten

Onder de directe beleggingsopbrengsten wordt in dit verband verstaan rentebaten en -lasten, dividenden, huuropbrengsten en soortgelijke opbrengsten.

Dividend wordt verantwoord op het moment van betaalbaarstelling.

Kosten van vermogensbeheer

Onder kosten van vermogensbeheer worden de externe en de daaraan toegerekende interne kosten verstaan. Exploitatiekosten van onroerende zaken in exploitatie zijn in de kosten van vermogensbeheer opgenomen.

Verrekening van kosten

Met de directe en indirecte beleggingsopbrengsten zijn verrekend de aan de opbrengsten gerelateerde transactiekosten, provisies, valutaverschillen e.d.

Pensioenuitkeringen

De pensioenuitkeringen betreffen de aan deelnemers uitgekeerde bedragen inclusief afkopen. De pensioenuitkeringen zijn berekend op actuariële grondslagen en toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

Pensioenuitvoeringskosten

De pensioenuitvoeringskosten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Mutatie technische voorzieningen voor risico pensioenfonds

Pensioenopbouw

De pensioenopbouw is de contante waarde van de pensioenaanspraken die toegekend zijn in het boekjaar.

Rentetoevoeging

De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de nominale marktrente op basis van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur. De interesttoevoeging wordt tegen de rekenrente primo boekjaar berekend over de beginstand en de mutaties gedurende het jaar.

Onttrekking voor pensioenuitkeringen

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen worden vooraf actuarieel berekend en opgenomen in de technische voorziening. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de pensioenen in de verslagperiode.

Wijzigingen uit hoofde van overdrachten van rechten

Hieronder zijn opgenomen de aan het verslagjaar toe te rekenen overdrachtswaarde van de overgenomen respectievelijk overgedragen pensioenaanspraken met betrekking tot de actuariële waarde.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de actuele waarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt verantwoord onder het hoofd wijziging marktrente.

Tevens zijn per 31 december 2015 achtereenvolgens de volgende aanpassingen in de rentetermijnstructuur (RTS) verwerkt: het vervallen van de driemaandsmiddeling en de wijziging van de methodiek om de marktrente te bepalen per ultimo 2015 op basis van een UFR van 3,2% in plaats van de gefixeerde UFR van 4,2%. Voor verdere toelichting wordt verwezen naar de toelichting in de grondslagen inzake schattingswijzigingen.

Wijziging actuariële uitgangspunten

De actuariële grondslagen en/of methoden worden periodiek beoordeeld en mogelijk herzien ten behoeve van de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van interne en externe actuariële deskundigheid. Dit betreft onder meer de vergelijking van veronderstellingen ten aanzien van sterfte, langlevens, arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen voor zowel de gehele bevolking als specifiek voor de populatie van het pensioenfonds.

De vaststelling van de toereikendheid van de voorziening voor pensioenverplichtingen is een inherent onzeker proces, waarbij gebruik wordt gemaakt van schattingen en oordelen door het bestuur van het pensioenfonds. Het effect van deze wijzigingen wordt verantwoord in het resultaat op het moment dat de actuariële uitgangspunten worden herzien.

Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen

De onder deze post opgenomen mutaties van de voorziening hebben betrekking op de kanssystemen.

Saldo overdrachten van rechten

De post saldo overdrachten van rechten bevat het saldo van bedragen uit hoofde van overgenomen dan wel overgedragen pensioenverplichtingen.

Premies herverzekering

Het nog niet gefinancierde gedeelte van het nabestaandenpensioen (ANW hiaat) wordt jaarlijks op risicobasis herverzekerd.

Herverzekeringspremies worden verantwoord in de periode waarop de herverzekering betrekking heeft.

Uitkeringen door de herverzekeraar worden verantwoord in de periode waarop de verzekerde gebeurtenis zich voordoet.

Het winstaandeel uit hoofde van de herverzekeringen wordt achteraf verantwoord nadat de afrekeningen zijn opgesteld.

Overige baten en lasten

De overige baten en lasten worden opgenomen voor de aan het verslagjaar toe te rekenen bedragen.

GRONDSLAGEN KASSTROOMOVERZICHT

Het kasstroomoverzicht is opgesteld overeenkomstig de directe methode. Alle ontvangsten en uitgaven worden hierbij als zodanig gepresenteerd. Er wordt onderscheid gemaakt tussen kasstromen uit pensioenactiviteiten en beleggingsactiviteiten.

5 TOELICHTING OP DE BALANS

(x € 1.000)

ACTIVA

1. Beleggingen voor risico fonds

Verloopoverzicht per beleggingscategorie

	Vastgoed beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal
Stand per 1 januari 2015	354.162	1.510.451	1.821.779	84.383	8.486	3.779.261
Aankopen	112.875	102.183	932.340	134.052	-	1.281.450
Verkopen	-171.643	-354.911	-750.801	-11.416	-	-1.288.771
Overige mutaties	1.751	-69	18.764	2.557	-17.120	5.883
Waardemutaties	10.657	136.387	-43.555	-151.556	-	-48.067
Stand per 31 december 2015	<u>307.802</u>	<u>1.394.041</u>	<u>1.978.527</u>	<u>58.020</u>	<u>-8.634</u>	<u>3.729.756</u>

Bij: Derivaten met een negatieve waarde

						8.515
						<u>3.738.271</u>

	Vastgoed beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal
Stand per 1 januari 2014	362.774	1.264.337	1.494.022	28.583	49.001	3.198.717
Aankopen	16.131	177.258	922.302	112	-	1.115.803
Verkopen	-19.713	-33.210	-712.825	-321.074	-	-1.086.822
Overige mutaties	-3.953	-38.377	-847	8.630	-40.290	-74.837
Waardemutaties	-1.077	140.443	119.127	368.132	-225	626.400
Stand per 31 december 2014	<u>354.162</u>	<u>1.510.451</u>	<u>1.821.779</u>	<u>84.383</u>	<u>8.486</u>	<u>3.779.261</u>

Bij: Derivaten met een negatieve waarde

						2
						<u>3.779.263</u>

Derivaten met een negatieve waarde zijn verantwoord onder de overige schulden en overlopende passiva. Het fonds kent geen beleggingen in aangesloten organisaties of premiebijdragende ondernemingen.

Mutaties

De overige mutaties hebben o.a. betrekking op mutaties liquide middelen onder beheer bij de vermogensbeheerder, lopende interest en nog af te handelen beleggingstransacties.

Vastgoedbeleggingen

De aan- en verkopen zijn hoger dan voorgaande jaren, door transitie direct vastgoed beleggingen naar indirect vastgoedbeleggingen in combinatie met hogere weging in vastrentende waarden en lagere weging in zakelijke waarden. Dit is in overeenstemming met het in 2015 vastgestelde strategisch beleggingsbeleid.

Aandelen

De verkopen zijn hoger dan voorgaande jaren door hogere weging in vastrentende waarden en lagere weging in zakelijke waarden, dit in overeenstemming met het in 2015 vastgestelde strategisch beleggingsbeleid.

Vastrentende waarden

De aan- en verkopen van de vastrentende waarden betreft met name transacties in de portefeuille staatsobligaties.

Securities lending

De beleggingsfondsen kunnen een deel van hun beleggingen beschikbaar stellen voor securities lending. Op basis van lookthrough door de fondsen is securities lending van toepassing. De omvang van de posities ultimo 2015 bedraagt 38.839 (2014: 30.115). De verkregen zekerheden per ultimo 2015 bedragen 41.009 (2014: 33.329).

Reële waarde

De waardering van de beleggingen vindt plaats tegen reële waarde. Afgezien van de beleggingsvorderingen en -schulden zijn de beleggingen van het pensioenfonds gewaardeerd tegen reële waarde per balansdatum. Het is over het algemeen mogelijk en gebruikelijk om de reële waarde binnen een aanvaardbare bandbreedte van schattingen vast te stellen. De boekwaarde van alle activa en de financiële verplichtingen op balansdatum benadert de reële waarde.

Voor de meerderheid van de beleggingen van het pensioenfonds kan gebruik worden gemaakt van marktnoteringen dan wel van taxaties uitgevoerd door onafhankelijke derden. Echter, bepaalde beleggingen zijn gewaardeerd door middel van gebruikmaking van netto contante waarde berekeningen dan wel andere methoden.

- | Beleggingen met genoteerde marktprijzen worden verhandeld aan een effectenbeurs of betreffen liquide middelen. Hieronder vallen aandelen, obligaties, onderpanden en banktegoeden.
- | Onafhankelijke taxaties worden toegepast voor de waardering van onroerend goed in bezit van het pensioenfonds. Alle vastgoedobjecten worden jaarlijks getaxeed door externe taxateurs waarvan de onafhankelijkheid ten opzichte van de waardering onbetwist is. De juistheid en volledigheid van de gebruikte informatie voor de taxatie wordt gecontroleerd. Daarnaast worden beleggingsfondsen waarvan door een externe partij de Net Asset Value (NAV) wordt opgegeven onder deze methode verantwoord.
- | De netto contante waarde methode wordt bepaald door de te ontvangen kasstromen contant te maken op basis van de geldende marktrente. In de waardering is rekening gehouden met het oninbaarheidsrisico.
- | Intrinsieke waarde: de marktwaarde ontleent aan de meest recente rapportages van de fundmanagers en de fund-to-fund managers. Voor fondsbeleggingen in vastgoed, private equity en infrastructuur wordt de waardering bepaald op basis van de laatst ontvangen fondsrapportages. Deze rapportages zijn door een onafhankelijke accountant gecontroleerd maar de periode van deze rapportages loopt niet synchroon met het boekjaar van het pensioenfonds. Om deze onzekerheid te mitigeren wordt jaarlijks achteraf een aansluiting gemaakt. Beleggingen waarvan de waardering op basis van de intrinsieke waarde plaatsvindt zijn in de tabel onder "Andere methode" opgenomen.
- | Andere methode: marktwaardebepaling niet gebaseerd op marktdata, maar gebaseerd op aannames en schattingen die de prijs significant beïnvloeden. Hieronder vallen de equity linked swaptions, inflations swaps, swaptions, options OTC, deelnemingen, beleggingsdebiteuren en beleggingscrediteuren.

Specifieke financiële instrumenten (derivaten)

Voor de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt gebruikgemaakt van financiële derivaten. Als hoofdregel geldt dat derivaten uitsluitend worden gebruikt voor zover dit passend is binnen het algemene beleggingsbeleid. De portefeuillestructuur en het risicoprofiel, berekend inclusief de economische effecten van derivaten, dienen zich binnen de door het bestuur vastgestelde grenzen (limieten) te bevinden.

Het pensioenfonds gebruikt derivaten voornamelijk om het valutarisico en het renterisico af te dekken. Eén van de belangrijkste risico's bij derivaten is het kredietrisico. Dit is het risico dat tegenpartijen niet aan hun betalingsverplichtingen kunnen voldoen. Dit risico wordt beperkt door alleen transacties aan te gaan met te goeder naam en faam bekend staande partijen. Bovendien geldt dat altijd wordt gewerkt met onderpand.

Op basis van de Richtlijn 290 inzake de toelichting op gehanteerde waarderingsystematiek is onderstaande tabel opgenomen.

	Genoteerde marktprijzen	Onafhankelijke taxaties	NCW berekeningen	Andere methode	Totaal
Per 31 december 2015					
Vastgoedbeleggingen	694	302.416	-	4.692	307.802
Aandelen	-	1.394.041	-	-	1.394.041
Vastrentende waarden	615.702	867.731	468.857	26.237	1.978.527
Derivaten	599	-	46.833	10.588	58.020
Overige beleggingen	24.425	-	-	-33.059	-8.634
Totaal	641.420	2.564.188	515.690	8.458	3.729.756
Per 31 december 2014					
Vastgoedbeleggingen	2.752	349.251	-	2.159	354.162
Aandelen	-	1.510.382	-	69	1.510.451
Vastrentende waarden	526.056	824.165	454.064	17.494	1.821.779
Derivaten	-	-	75.753	8.630	84.383
Overige beleggingen	40.479	-	-	-31.993	8.486
Totaal	569.287	2.683.798	529.817	-3.641	3.779.261

Vastrentende waarden

De vastrentende waarden vermeld onder genoteerde marktprijzen betreffen staatsobligaties.

Het deel van de vastrentende waarden waarvan de reële waarde op basis van NCW berekeningen wordt vastgesteld, betreft hypotheken. De berekeningsgrondslag staat vermeld in de algemene toelichting op de grondslagen.

Overige beleggingen

De overige beleggingen bestaan uit geldmarktfondsen en crediteuren. In bovenstaande tabel zijn de overige beleggingen opgenomen onder genoteerde marktprijzen.

Vastgoedbeleggingen

De vastgoedbeleggingen kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	31-12-2015	31-12-2014
Specificatie vastgoedbeleggingen naar soort:		
Direct vastgoed	18.715	184.298
Indirect vastgoed	283.701	164.953
Beleggingsdebiteuren	5.060	3.672
Liquide middelen	694	2.752
Beleggingscrediteuren	-368	-1.513
	307.802	354.162

Aandelen

De aandelen kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	31-12-2015	31-12-2014
Specificatie naar soort:		
Private equity aandelen	51.065	43.299
Aandelenbeleggingsfondsen	1.342.976	1.467.083
Beleggingsdebiteuren	-	69
	<u>1.394.041</u>	<u>1.510.451</u>

Vastrentende waarden

De vastrentende waarden kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	31-12-2015		31-12-2014	
		In %		In %
Specificatie naar soort:				
Staatsobligaties	614.529	31,0	525.108	28,9
Leningen op schuldbekentenissen	303	-	436	-
Crediteuren	-	-	-4.704	-/-0,3
Obligatiebeleggingsfondsen	867.731	43,9	824.165	45,2
Hypotheekfondsen	468.857	23,7	454.064	24,9
Beleggingsdebiteuren	25.934	1,3	21.762	1,2
Liquide middelen	1.173	0,1	948	0,1
	<u>1.978.527</u>	<u>100,0</u>	<u>1.821.779</u>	<u>100,0</u>

Derivaten

	31-12-2015	31-12-2014
Specificatie naar soort:		
Valutaderivaten positieve waarde	33.159	-
Valutaderivaten negatieve waarde	-269	-
Rentederivaten positieve waarde	22.189	75.753
Rentederivaten negatieve waarde	-8.246	-
Beleggingsdebiteuren	10.588	8.630
Liquide middelen	599	-
	<u>58.020</u>	<u>84.383</u>

Positieve posities uit hoofde van derivatencontracten ultimo verslagjaar zijn gepresenteerd onder derivaten bij de beleggingen.

Negatieve posities uit hoofde van derivatencontracten ultimo verslagjaar zijn gepresenteerd onder de overige schulden.

Gebruik wordt gemaakt van onder meer de volgende instrumenten:

- | Valutatermijncontracten: dit zijn met individuele banken afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het verkopen van een valuta en de aankoop van een andere valuta, tegen een vooraf vastgestelde prijs en op een vooraf vastgestelde datum. Door middel van valutatermijncontracten worden valutarisico's afgedekt.
- | Renteswaps: dit betreft met individuele banken afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het uitwisselen van rentebetalingen over een nominale hoofdsom. Door middel van swaps kan het pensioenfonds de rentegevoeligheid van de portefeuille beïnvloeden.

Onderstaande tabel geeft inzicht in de derivatenposities per 31 december 2015:

Type contract	Expiratie-datum	Contract-omvang	Activa	Passiva
Renteswaps	2020 - 2029	335.347	1.636	-
Renteswaps	2030 - 2039	597.271	1.780	-4.239
Renteswaps	2040 - 2049	555.690	5.794	-4.007
Renteswaps	2050 - 2059	178.878	6.948	-
Renteswaps	2060 - 2069	118.424	6.031	-
Te vorderen interest rentederivaten		10.588	10.588	-
Liquide middelen derivaten		599	599	-
Valutatermijncontract EUR/USD	02-03-2016	803.790	21.211	-
Valutatermijncontract EUR/CAD	02-03-2016	51.668	3.432	-
Valutatermijncontract EUR/GBP	02-03-2016	120.707	5.641	-
Valutatermijncontract EUR/Diversen	02-03-2016	2.628.476	2.875	-269
			<u>66.535</u>	<u>-8.515</u>

Overige beleggingen

De overige beleggingen kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	31-12-2015	31-12-2014
Specificatie naar soort:		
Geldmarktfondsen	24.425	40.479
Crediteuren	-33.059	-31.993
	<u>-8.634</u>	<u>8.486</u>

Voor de uitvoering van vermogensbeheer houdt PGGM Vermogensbeheer B.V. op naam van PGGM Treasury B.V. bankrekeningen en geldmarktinstrumenten aan voor rekening en risico van het pensioenfonds.

Het economisch eigendom van bedoelde bankrekeningen en geldmarktinstrumenten ligt bij het pensioenfonds en het juridisch eigendom ligt bij PGGM Treasury B.V. Ultimo verslagperiode gaat het om een vordering van € 24.425 (ultimo 2014: € 40.479) waarvan het pensioenfonds alleen het economisch eigendom houdt. In de jaarrekening is dit bedrag gepresenteerd als Geldmarktfondsen. Van de Geldmarktfondsen ultimo 2015 staat nagenoeg het gehele bedrag niet ter vrije beschikking. Dit betreft saldi op margin accounts die in verband met futureposities worden aangehouden. Ultimo 2015 bedraagt het ontvangen collateral € 33.059 en is gepresenteerd als crediteuren. Ultimo 2014 bestond het saldo crediteuren uit nog af te wikkelen beleggingstransacties.

2. Vorderingen en overlopende activa

	<u>31-12-2015</u>	<u>31-12-2014</u>
Vorderingen op werkgevers	1.730	2.373
VUT-fonds	-	3.096
Rekening courant herverzekeraar	16	63
Waardeoverdrachten	18	-
	<u>1.764</u>	<u>5.532</u>

Bij de waardering van vorderingen wordt rekening gehouden met het risico van oninbaarheid door hiervoor een voorziening in aftrek te brengen op het saldo van de uitstaande vorderingen. Voor gelijksoortige posten met gelijksoortige risico's wordt gezamenlijk een schatting gemaakt van verliezen en risico's op balansdatum. Deze systematiek om de voorziening vast te stellen wordt gerekend tot de statische methode.

Alle vorderingen hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

	<u>31-12-2015</u>	<u>31-12-2014</u>
Nadere specificatie "Vorderingen op werkgevers"		
Werkgevers	3.147	8.737
Voorziening dubieuze debiteuren	-1.417	-6.364
	<u>1.730</u>	<u>2.373</u>

In 2015 is een bedrag van € 4.947 onttrokken aan de voorziening dubieuze debiteuren (2014: € 3.337). Dit wordt voornamelijk veroorzaakt door afboeken van vorderingen op failliete werkgevers van € 4,5 miljoen.

3. Liquide middelen

	<u>31-12-2015</u>	<u>31-12-2014</u>
Staalbankiers	-	7.889
ABN AMRO	10.015	-
	<u>10.015</u>	<u>7.889</u>

Onder de liquide middelen worden opgenomen die kasmiddelen en tegoeden op bankrekeningen die onmiddellijk dan wel op korte termijn opeisbaar zijn. Bankrekeningen die beheerd worden door de vermogensbeheerder zijn onder de overige beleggingen opgenomen.

Er zijn geen kredietfaciliteiten van toepassing.

PASSIVA

4. Stichtingskapitaal en reserves

Mutatieoverzicht eigen vermogen

	Volatiliteits- reserve	Algemene reserve	Totaal
Stand per 1 januari 2015	584.582	-363.493	221.089
Uit bestemming saldo van baten en lasten	122.666	-331.706	-209.040
Stand per 31 december 2015	<u>707.248</u>	<u>-695.199</u>	<u>12.049</u>

	Volatiliteits- reserve	Bestemmings- reserve	Algemene reserve	Totaal
Stand per 1 januari 2014	502.756	2.135	-301.445	203.446
Uit bestemming saldo van baten en lasten	81.826	-2.135	-62.048	17.643
Stand per 31 december 2014	<u>584.582</u>	<u>-</u>	<u>-363.493</u>	<u>221.089</u>

	31-12-2015		31-12-2014	
		In %		In %
Solvabiliteit				
Aanwezig vermogen	3.737.373	100,3	3.788.908	106,2
Af: technische voorziening	3.725.324	100,0	3.567.819	100,0
Eigen vermogen	<u>12.049</u>	<u>0,3</u>	<u>221.089</u>	<u>6,2</u>
Af: vereist eigen vermogen	<u>707.248</u>	<u>19,0</u>	<u>584.582</u>	<u>16,4</u>
Vrij vermogen	-695.199	-18,7	-363.493	-10,2
Minimaal vereist eigen vermogen	160.771	4,3	153.198	4,3
Aanwezige dekkingsgraad		100,3		106,2
Beleidsdekkingsgraad		101,7		108,4

Voor het bepalen van het vereist eigen vermogen (de solvabiliteitstoets) maakt het pensioenfonds gebruik van het standaardmodel. Het bestuur acht het gebruik van het standaardmodel passend voor de risico's van het pensioenfonds. De uitkomsten van de solvabiliteitstoets zijn opgenomen onder toelichting Risicobeheer.

De (nominale) dekkingsgraad is als volgt berekend: (Totale activa -/- schulden) / Technische voorzieningen * 100%.

De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de dekkingsgraad van de afgelopen 12 maanden.

Als het eigen vermogen lager is dan het minimale vereiste eigen vermogen bevindt het pensioenfonds zich in een situatie van dekkingstekort. Indien het eigen vermogen lager is dan het vereiste eigen vermogen, maar wel tenminste gelijk is aan het minimale vereiste eigen vermogen, bevindt het pensioenfonds zich in een situatie van reservetekort.

De solvabiliteit van het pensioenfonds is niet toereikend. Er is zowel sprake van een reservetekort als van een dekkingstekort. Voor de berekening van het vereist eigen vermogen wordt gebruik gemaakt van het standaard model van DNB. Het bestuur acht op basis van het huidige risicoprofiel het standaardmodel passend.

Het verloop van de actuele dekkingsgraad kan als volgt worden gespecificeerd:

	2015	2014
	%	%
Dekkingsgraad per 1 januari	106,2	106,8
Premie	-0,2	0,5
Uitkeringen	0,2	0,2
Verandering van de rentetermijnstructuur	-6,3	-17,6
Rendement op beleggingen	0,1	21,7
Overige oorzaken en kruiseffecten	0,3	-5,4
Dekkingsgraad per 31 december	100,3	106,2

Per 1 januari 2015 was de dekkingsgraad van het fonds 106,2 en lag daarmee onder het vereist eigen vermogen. Er was sprake van een reservetekort en het fonds was verplicht om uiterlijk 1 juli 2015 een nieuw herstelplan in te dienen bij DNB. Het fonds heeft op 23 juni 2015 het herstelplan verstuurd naar DNB en door DNB in augustus 2015 goedgekeurd. In het nieuwe herstelplan heeft het fonds aangegeven welke maatregelen worden ingezet om binnen 12 jaar het vereist eigen vermogen te behalen. Het fonds heeft zich ten doel gesteld om ultimo 2026 een dekkingsgraad van 119,5% te hebben. Bij het opstellen van het herstelplan heeft het bestuur zich laten ondersteunen door externe adviseurs. De belangrijkste maatregelen uit het herstelplan zijn:

- De pensioenregeling is versoerd
- Het premiebeleid is gewijzigd
- Het toeslagenbeleid is verscherpt

De dekkingsgraad is in het verslagjaar met 5,9% van 106,2% naar 100,3% gedaald. Ten opzichte van het oorspronkelijke herstelplan betekent dit dat het herstel 2,3% lager is dan verwacht. Gezien de ontwikkeling van de dekkingsgraad begin 2016 sluit het fonds daarom niet uit dat er toch een voorwaardelijke korting doorgevoerd moet worden in 2017.

In 2015 heeft de dekkingsgraad zich ten opzichte van het herstelplan als volgt ontwikkeld:

	Werkelijk 2015	Herstelplan 2015
	%	%
Dekkingsgraad per 1 januari	106,2	106,2
Premie	-0,2	-0,2
Uitkeringen	0,2	0,2
Verandering van de rentetermijnstructuur	-6,3	-4,8
Rendement op beleggingen	0,1	2,3
Overige oorzaken en kruiseffecten	0,3	-
Dekkingsgraad per 31 december	100,3	103,7

De dekkingsgraad herstelplan 2015, is de verwachte dekkingsgraad volgens het herstelplan ingediend op 23 juni 2015.

Op basis van het in 2015 ingediende herstelplan heeft het bestuur geconcludeerd dat een korting in 2015 niet noodzakelijk is.

Toelichting op de ontwikkeling van de dekkingsgraad en de evaluatie van het herstelplan:

De dekkingsgraad bedroeg op 31 december 2015 100,3% en liep daarmee achter op het herstelplan dat uitgaat van 103,7% op die datum.

Als gevolg van het verschil tussen de ontvangen premies en de actuariële benodigde inkoop voor nieuwe aanspraken gedurende het jaar neemt de dekkingsgraad af met -0,2%.

Als gevolg van het verschil tussen de uitgekeerde pensioenen en de als gevolg hiervan vrijval van de technische voorzieningen, inclusief de solvabiliteitsopslag, gedurende het boekjaar neemt de dekkingsgraad toe met +0,2%.

De verandering van de rentetermijnstructuur gedurende 2015 leverde een daling van de dekkingsgraad op van -6,3%.

Het feitelijk rendement op de totale beleggingsportefeuille was +0,1% hoger, dan het benodigde rendement voor de technische voorzieningen voor het jaar 2015. Dit rendementsverschil leverde een stijging van de dekkingsgraad op van +0,1%.

De wijziging van de actuariële grondslagen heeft per saldo geleid tot een stijging van de dekkingsgraad met +0,3%. Hiermee was in het nieuwe herstelplan geen rekening gehouden.

5. Technische voorzieningen

	31-12-2015	31-12-2014
Specificatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds:		
Voorziening pensioenverplichtingen	3.725.684	3.568.151

Mutatieoverzicht technische voorzieningen

	2015	2014
Stand per 1 januari	3.568.151	2.980.156
Pensioenopbouw	40.195	35.420
Rentetoevoeging	6.257	11.057
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-97.705	-95.341
Wijziging marktrente	225.968	587.177
Wijziging actuariële uitgangspunten	-2.372	63.225
Wijziging uit hoofde van overdrachten van rechten	-5.692	-11.513
Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen	-9.118	-2.030
Stand per 31 december	<u>3.725.684</u>	<u>3.568.151</u>

Specificatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds:

	31-12-2015		31-12-2014	
	Aantal		Aantal	
Actieve deelnemers	7.061	692.455	6.762	724.987
Gewezen deelnemers	28.294	1.507.562	27.034	1.316.642
Pensioentrekkenden	12.584	1.523.104	12.446	1.449.309
Overigen	-	2.563	-	77.213
	<u>47.939</u>	<u>3.725.684</u>	<u>46.242</u>	<u>3.568.151</u>

Onder overigen zijn opgenomen:

Spaarfonds gemoedsbezwaarden € 360 (2014: € 332)

Voorziening uitlooprisico PVD € 2.203 (2014: € 1.939)

Voorziening excassokosten € 0 (2014: € 74.942)

Voorziening pensioenverplichtingen / voorziening excassokosten

Vanaf huidig verslagjaar wordt niet langer een separate voorziening voor excassokosten aangehouden. Met ingang van huidig verslagjaar heeft het bestuur ervoor gekozen om de separate voorziening voor excassokosten te vervangen door een opslag van 2% als onderdeel van de voorziening pensioenverplichtingen.

Voor verdere toelichting wordt verwezen naar de toelichting in de grondslagen inzake schattingswijzigingen.

De pensioenregeling van het pensioenfonds betreft een middelloonregeling.

Het ouderdomspensioen is gelijk aan 1,875% (2014: 1,75%) van de som van de pensioengrondslagen, waarover premie aan het pensioenfonds is betaald. De pensioengrondslag is gelijk aan het (gemaximeerde) pensioensalaris minus de franchise.

De vroegste aanvangsleeftijd is 21 jaar, de pensioendatum is de 67-jarige leeftijd. Het is mogelijk het pensioen te vervroegen. De vroegst mogelijke pensioendatum is 60 jaar en de laatst mogelijke pensioendatum is 70 jaar.

Het nabestaandenpensioen bedraagt 70% van het verzekerde ouderdomspensioen. Per kind bedraagt het wezenpensioen 14% van het verzekerde ouderdomspensioen. Werknemers die jonger zijn dan 21 jaar zijn op risicobasis verzekerd voor nabestaanden en wezenpensioen.

Deelnemers kunnen vrijwillig bij het pensioenfonds verzekerd zijn; het betreft aanvullende regelingen op de verplichte verzekering. Het gaat om een excedentverzekering voor pensioengevende lonen c.q. heffingslonen boven het maximum loon. De excedentregeling wordt per 1 januari 2016 beëindigd.

Directeuren in de branche kunnen ook vrijwillig bij het pensioenfonds verzekerd zijn.

Toeslagen

De toeslagverlening op de pensioenaanspraken van de deelnemers en de gewezen deelnemers en van de gepensioneerden is voorwaardelijk. Er bestaat geen recht op jaarlijkse toeslagen. Of er toeslag wordt verleend en in welke mate is afhankelijk van de financiële middelen van het pensioenfonds en van het oordeel van het bestuur en de actuaire over de financiële positie van het pensioenfonds. In het verleden verleende toeslagen geven geen garantie voor de toekomst.

Toeslagverlening

Het bestuur heeft op basis van de dekkingsgraad besloten geen toeslag te verlenen in 2015, net als in 2014.

6. Overige schulden en overlopende passiva

	<u>31-12-2015</u>	<u>31-12-2014</u>
Nog te verrekenen premies	895	776
Derivaten met negatieve waarde	8.515	2
Belastingen en sociale lasten	1.782	1.776
Pensioenen	12	150
Kosten	1.000	653
Waardeoverdrachten	24	39
Overlopende passiva	89	13
Nog te verwerken premiebijdragen FVP	-	35
	<u>12.317</u>	<u>3.444</u>

Alle schulden hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

Risicobeheer

Solvabiliteitsrisico

Het pensioenfonds wordt bij het beheer van de pensioenverplichtingen en de financiering daarvan geconfronteerd met risico's. De belangrijkste doelstelling van het pensioenfonds is het nakomen van de pensioentoezeggingen. Voor het realiseren van deze doelstelling wordt gestreefd naar een toereikende solvabiliteit op basis van de reële waarde van de pensioenverplichtingen.

Het belangrijkste risico voor het pensioenfonds betreft het solvabiliteitsrisico, ofwel het risico dat het pensioenfonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen. De solvabiliteit wordt gemeten zowel op basis van algemeen geldende normen als ook naar de specifieke normen welke door de toezichthouder worden opgelegd. Indien de solvabiliteit van het pensioenfonds zich negatief ontwikkelt, bestaat het risico dat het pensioenfonds de premie voor de onderneming en deelnemers moet verhogen en het risico dat er geen ruimte beschikbaar is voor een eventuele toeslag van opgebouwde pensioenrechten. In het uiterste geval kan het noodzakelijk zijn dat het pensioenfonds verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten moet verminderen.

De aanwezige dekkingsgraad heeft zich als volgt ontwikkeld:

	31-12-2015	31-12-2014
Het surplus/tekort op FTK-grondslagen is als volgt:		
Technische voorzieningen	3.725.324	3.567.819
Buffers:		
S1 Renterisico	97.734	158.376
S2 Risico zakelijke waarden	548.417	471.508
S3 Valutarisico	155.459	80.994
S4 Grondstoffenrisico	-	-
S5 Kredietrisico	145.072	58.794
S6 Verzekeringstechnisch risico	104.364	98.186
S7 Liquiditeitsrisico	-	-
S8 Concentratierisico	-	-
S9 Operationeel risico	-	-
Diversificatie effect	-343.798	-283.276
Totaal S (vereiste buffers)	707.248	584.582
Vereist vermogen (artikel 132 Pensioenwet)	4.432.572	4.152.401
Aanwezig vermogen (totaal activa - schulden)	3.737.373	3.788.908
Tekort	-695.199	-363.493

De totstandkoming van de verschillende risico's is op de pagina's hierna toegelicht.

Het pensioenfonds heeft ter afdekking van risico's derivatencontracten afgesloten. Hiermee is bij het bepalen van de vereiste buffers rekening gehouden. Bij de berekening van de buffers past het pensioenfonds het standaard model van DNB toe, waarbij uitgegaan wordt van het vereist vermogen in evenwichtssituatie, gebaseerd op de feitelijke asset mix.

De belangrijkste verschillen in de vereiste buffers op 31 december 2015 ten opzichte van 31 december 2014 worden veroorzaakt door het renterisico, risico zakelijke waarden, valutarisico en het kredietrisico.

Beleid en risicobeheer

Het bestuur beschikt over een aantal beleidsinstrumenten ten behoeve van het beheersen van deze risico's. Deze beleidsinstrumenten betreffen:

- beleggingsbeleid;
- premiebeleid;
- herverzekeringsbeleid;
- toeslagbeleid.

De keuze en toepassing van beleidsinstrumenten vindt plaats na uitvoerige analyses ten aanzien van te verwachten ontwikkelingen van de verplichtingen en de financiële markten. Daarbij wordt onder meer gebruikgemaakt van ALM-studies. Een ALM-studie is een analyse van de structuur van de pensioenverplichtingen en van verschillende beleggingsstrategieën en de ontwikkeling daarvan in diverse economische scenario's.

Marktrisico's (S1 - S3)

Het marktrisico omvat het renterisico, het risico zakelijke waarden, het inflatierisico en het valutarisico. Marktrisico omvat de mogelijkheden voor winst of verlies en door een verandering van marktfactoren. Marktfactoren kunnen bijvoorbeeld marktprijzen zijn van aandelen, grondstoffen, vastgoed en private equity (prijsrisico), maar ook valutakoersen (valutarisico) of rentes (renterisico).

De strategie van het pensioenfonds met betrekking tot het beleggingsrisico wordt bepaald door de beleggingsdoelstellingen. Het marktrisico wordt op dagelijkse basis beheerst in overeenstemming met de aanwezige beleidskaders en richtlijnen. De overallmarktposities worden periodiek gerapporteerd aan het bestuur.

De mate waarin de beleggingsportefeuille van het pensioenfonds gevoelig is voor het prijs- en renterisico is in de volgende alinea weergegeven, vervolgens worden de risico's die het pensioenfonds loopt nader toegelicht.

S1 Renterisico

Het renterisico is het risico als gevolg van het niet-gematcht zijn van activa en passiva (inclusief off-balanceposten) dan wel inkomsten en uitgaven in termen van rentevoet, rentetypische looptijden, basisvaluta, liquiditeitstypische looptijden en gevoeligheid voor ontwikkeling in prijspeil.

De rentegevoeligheid kan worden gemeten door middel van de duration. De duration geeft aan hoeveel procent bij benadering de reële waarde van een belegging of verplichting verandert bij een parallelle verschuiving van de rentecurve. Een hoge duration geeft een hoge gevoeligheid voor veranderingen in de rente weer.

	31-12-2015		31-12-2014	
	Balanswaarde	Duration	Balanswaarde	Duration
Duration van de vastrentende waarden (voor derivaten)	1.978.527	5,7	1.803.773	5,4
Duration van de vastrentende waarden (na derivaten)	2.035.948	17,6	1.879.525	21,7
Technische voorzieningen	3.725.324	19,2	3.567.819	18,0

De balanswaarde van de vastrentende waarden zijn exclusief debiteuren, crediteuren en liquide middelen. In andere tabellen per beleggingscategorie is de waarde opgenomen inclusief debiteuren, crediteuren en liquide middelen.

In de balanswaarde van de technische voorziening wordt de voorziening voor gemoedsbezwaarden niet meegenomen (2015: 360, 2014: 332).

Op balansdatum is de duration van de vastrentende waarden (excl. derivaten) aanzienlijk korter dan de duration van de verplichtingen. Er is derhalve sprake van een zogenaamde "duration-mismatch". Dit betekent dat bij een rentestijging de waarde van de beleggingen minder snel daalt dan de waarde van de verplichtingen (bij toepassing van de actuele marktrentestructuur), de dekkingsgraad zal stijgen. Bij een rentedaling zal de waarde van de beleggingen minder snel stijgen dan de waarde van de verplichtingen, waardoor de dekkingsgraad daalt.

Het pensioenfonds heeft de volgende beheersmaatregelen genomen:

- Het bestuur heeft besloten met ingang van 2015 het nominale renterisico van de kasstromen van de verplichtingen voor 70% af te dekken o.b.v. de UFR rente. Uiterlijk eind 2016 zal dit niveau worden bereikt, tempo van toegroei zal afhangen van de ontwikkeling van de rente. In de uitvoering zal het feitelijke rentehedgepercentage zich binnen een bandbreedte van -5%punt en +5%punt bevinden op totaalniveau en binnen een bandbreedte van -3%punt en +3%punt op looptijdsegmentniveau.
- de netto-impact van renteveranderingen op de dekkingsgraad wordt in kwartaal- en risicorapportages inzichtelijk gemaakt.

Ultimo 2015 is de feitelijke afdekking van het renterisico ca. 46% (2014: 50%). Intentie is om eind 2016 de nieuwe strategische doelstelling bereikt te hebben. Daartoe wordt de volgende staffel gehanteerd:

30-jaars euro swaprente:	afdekking renterisico:
> 2,0%	60%
> 2,5%	65%
> 3,0%	70%

De samenstelling van de vastrentende waarden naar looptijd is als volgt:

	31-12-2015		31-12-2014	
	in %		in %	
Resterende looptijd < 1 jaar	154.091	7,8	333.138	18,3
Resterende looptijd > 1 en < 5 jaar	443.215	22,4	628.074	34,5
Resterende looptijd > 5 jaar	1.381.221	69,8	860.567	47,2
	<u>1.978.527</u>	<u>100,0</u>	<u>1.821.779</u>	<u>100,0</u>

Inflatierisico

Een pensioenfonds loopt inflatierisico doordat de waarde van de pensioentoezeggingen anders op inflatieveranderingen reageert dan de waarde van de beleggingen. Het (gedeeltelijk) streven naar een reëel pensioen geeft een risico dat de verandering van de pensioenvoorzieningen als gevolg van inflatie niet gecompenseerd wordt door een waardeverandering van de beleggingen.

Beheersmaatregelen:

- de indexatieambitie wordt in de ALM getoetst en indien nodig worden beleggingsinstrumenten opgenomen die specifiek bescherming bieden tegen inflatie, zoals inflatieobligaties en -swaps. Dat is op het moment niet het geval.

S2 Risico zakelijke waarden

Risico zakelijke waarden is het risico van waardewijzigingen door de ontwikkeling van marktprijzen, die wordt veroorzaakt door factoren gerelateerd aan een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren. Omdat alle beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde waarbij waardewijzigingen onmiddellijk in het saldo van baten en lasten worden verwerkt, zijn alle wijzigingen in marktomstandigheden direct zichtbaar in het beleggingsresultaat. Het prijsrisico wordt gemitigeerd door diversificatie.

	31-12-2015		31-12-2014	
		In %		In %
Specificatie vastgoed beleggingen naar sector:				
Kantoren	18.468	6,0	42.077	11,9
Winkels	63.802	20,7	84.159	23,8
Woningen	106.977	34,8	134.421	38,0
Participaties in vastgoedmaatschappijen	113.169	36,8	88.594	24,9
Debiteuren	5.060	1,6	3.672	1,0
Liquide middelen	694	0,2	2.752	0,8
Crediteuren	-368	-0,1	-1.513	-0,4
	<u>307.802</u>	<u>100,0</u>	<u>354.162</u>	<u>100,0</u>

	31-12-2015		31-12-2014	
		In %		In %
Specificatie vastgoed beleggingen naar regio:				
Europa	290.722	94,5	340.003	95,9
Noord-Amerika	10.038	3,3	7.298	2,1
Opkomende markten	1.656	0,5	1.950	0,6
Debiteuren	5.060	1,6	3.672	1,0
Liquide middelen	694	0,2	2.752	0,8
Crediteuren	-368	-0,1	-1.513	-0,4
	<u>307.802</u>	<u>100,0</u>	<u>354.162</u>	<u>100,0</u>

	31-12-2015		31-12-2014	
		In %		In %
Specificatie aandelen naar sector:				
Financiële instellingen (w.o. banken en verzekeraars)	265.531	19,1	297.469	19,7
Industrie	143.157	10,3	138.426	9,2
Consumptiegoederen	309.391	22,2	317.948	21,1
Energie	89.148	6,4	119.557	7,9
Gezondheidszorg	153.362	11,0	153.234	10,1
Informatietechnologie	186.415	13,4	195.020	12,9
Grondstoffen	76.896	5,5	90.920	6,0
Telecommunicatie	79.433	5,7	79.023	5,2
Nutsbedrijven	73.117	5,2	75.486	5,0
Overige	17.591	1,2	43.299	2,9
Debiteuren	-	-	69	-
	<u>1.394.041</u>	<u>100,0</u>	<u>1.510.451</u>	<u>100,0</u>

	31-12-2015		31-12-2014	
		In %		In %
Specificatie aandelen naar regio:				
Europa	240.463	17,3	356.156	23,6
Noord-Amerika	673.991	48,3	739.922	48,9
Verre Oosten	268.254	19,2	177.694	11,8
Opkomende markten	211.333	15,2	236.610	15,7
Debiteuren	-	-	69	-
	<u>1.394.041</u>	<u>100,0</u>	<u>1.510.451</u>	<u>100,0</u>

S3 Valutarisico

Valutarisico is het risico van waardeverandering door de ontwikkeling van de waarde van vreemde valuta ten opzichte van de euro. Door middel van valutaderivaten wordt dit risico afgedekt.

Het totaalbedrag dat buiten de euro wordt belegd bedraagt ultimo verslagjaar € 1.637.187 (2014: € 1.672.366).

Beheersmaatregelen: De beleggingsportefeuille is voor 72% (2014: 78%) afgedekt door de valutaderivaten.

Per einde boekjaar is de waarde van de uitstaande valutaderivaten € 32.890 (2014: nihil).

Met ingang van 2015 wordt het valutarisico via een zogenaamde overlay uitgevoerd waarbij de valutaposities van de betreffende mandaten geaggregeerd worden afgedekt.

De vreemde valutapositie voor en na afdekking door valutaderivaten is als volgt weer te geven:

	Positie voor afdekking	Valuta-derivaten	Nettopositie na afdekking 2015	Nettopositie na afdekking 2014
EUR	2.059.679	1.212.440	3.272.119	3.405.281
GBP	114.019	-113.767	252	12.189
JPY	105.469	-110.028	-4.559	406
USD	750.038	-772.585	-22.547	37.819
Overige	667.661	-183.170	484.491	323.568
	<u>3.696.866</u>	<u>32.890</u>	<u>3.729.756</u>	<u>3.779.263</u>

Marktrisico

Het marktrisico ten aanzien van de wel-rentedragende activa betreft primair het renterisico, dat als onderdeel van de risicocategorie matching- en renterisico hiervoor is beoordeeld.

Voor pensioenfondsen en verzekeraars resteert het marktrisico op de niet-rentedragende activa.

Beheersmaatregelen:

-gewenste risico's worden meegenomen in een ALM studie. Het betreft de risico's waarbij gekozen wordt op basis van risico/rendementverwachtingen;

-in de kwartaalrapportage wordt op basis van periodieke toetsing vastgesteld of het risico van dekkingsgraadveranderingen als gevolg van dit risico binnen vastgestelde grenzen blijft en

-'ongewenste' risico's zoals concentratierisico, tegenpartijrisico en waarderingsrisico worden via beheerovereenkomsten en beleggingsrichtlijnen gemanaged (zie ook Kredietrisico hierna).

Kredietrisico (S5)

Het risico dat een tegenpartij contractuele of andere overeengekomen verplichtingen (waaronder verstrekte kredieten, leningen, vorderingen, ontvangen garanties) niet nakomt al dan niet als gevolg van het aan restricties onderhevig zijn van buitenlandse betalingen.

Het risico dat wordt gelopen op risicodragende obligaties en andere schuldtitels is een gewenst risico voor zover daar een voldoende compensatie in de vorm van een hoger rendement tegenover staat.

Beheersmaatregelen:

- in de strategische risicoafweging op basis van de ALM wordt op basis van risicomaten een allocatie naar vastrentende waarden met kredietrisico bepaald en
- binnen de beleggingsportefeuilles worden limieten opgenomen op kredietwaardigheidsratings van beleggingen in instrumenten, landen en/of sectoren.

Kredietrisico ontstaat ook bij het aangaan van transacties met externe partijen (onder andere derivatenposities) waarbij risico wordt gelopen op zulke tegenpartijen. Een faillissement van een tegenpartij kan tot verliezen leiden. Dit is een ongewenst risico dat, binnen redelijke grenzen, dient te worden geminimaliseerd.

Beheersmaatregelen:

- bij het aangaan van nieuwe derivatentransacties wordt de tegenpartij getoetst op kredietwaardigheid, bestaande blootstelling en andere relevante aspecten;
- iedere tegenpartij mag - afhankelijk van de kredietwaardigheid - slechts een bepaald percentage van het totale risico uitmaken en-er wordt onderpand bedongen, de kwaliteit en frequentie van aanpassing worden vooraf vastgelegd en voortdurend gemonitord.

Ter afdekking van het settlementrisico wordt door het pensioenfonds enkel belegd in markten waar een voldoende betrouwbaar clearing- en settlementsysteem functioneert. Voordat in nieuwe markten wordt belegd, wordt eerst onderzoek gedaan naar de waarborgen op dit gebied. Met betrekking tot OTC-derivaten wordt door het pensioenfonds enkel gewerkt met tegenpartijen waarmee ISDA/CSA-overeenkomsten zijn afgesloten zodat posities van het pensioenfonds adequaat worden afgedekt door onderpand. Er wordt gebruik gemaakt van dagelijkse waarderingen.

	31-12-2015		31-12-2014	
		In %		In %
Specificatie vastrentende waarden naar regio:				
Europa	1.448.402	73,1	1.466.333	80,5
Noord-Amerika	191.300	9,7	167.152	9,2
Azië	45.519	2,3	14.702	0,8
Opkomende markten	266.200	13,5	155.586	8,5
Debiteuren	25.933	1,3	21.762	1,2
Liquide middelen	1.173	0,1	948	0,1
Crediteuren	-	-	-4.704	-0,3
	<u>1.978.527</u>	<u>100,0</u>	<u>1.821.779</u>	<u>100,0</u>

Ten aanzien van de kredietwaardigheid van de debiteuren van de vastrentende portefeuille kan het volgende overzicht worden gegeven:

	31-12-2015		31-12-2014	
		In %		In %
AAA	721.554	36,4	426.363	23,4
AA	247.574	12,5	393.677	21,6
A	242.536	12,3	230.758	12,7
BBB	533.622	27,0	463.518	25,4
<BBB	130.952	6,6	203.951	11,2
Geen rating	75.183	3,8	85.506	4,7
Debiteuren	25.933	1,3	21.762	1,2
Liquide middelen	1.173	0,1	948	0,1
Crediteuren	-	-	-4.704	-0,3
	<u>1.978.527</u>	<u>100,0</u>	<u>1.821.779</u>	<u>100,0</u>

In 2014 was voor een aantal hypotheekfondsen geen rating afgegeven. In 2015 is dit aantal verminderd.

De in bovenstaande tabel vermelde ratings zijn gebaseerd op de ratings afgegeven door ratingbureaus S&P, Moody's en Fitch.

S6 Verzekeringstechnisch risico

Langlevenrisico

Langlevenrisico is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld wordt bij de bepaling van de technische voorziening. Als gevolg hiervan volstaat de opbouw van het pensioenvermogen niet voor de uitkering van de pensioenverplichting.

Door toepassing van de Prognosetafel AG2014 met adequate correcties voor ervaringssterfte is het langlevenrisico op basis van de actuele inzichten verdisconteerd in de waardering van de pensioenverplichtingen.

Overlijdensrisico

Het overlijdensrisico betekent dat het pensioenfonds in geval van overlijden mogelijk een nabestaandenspensioen moet toekennen waarvoor door het pensioenfonds geen voorzieningen zijn getroffen. Het nog niet gefinancierde gedeelte van het nabestaandenspensioen (ANW hiaat) wordt jaarlijks herverzekerd op risicobasis.

Arbeidsongeschiktheidsrisico

Het arbeidsongeschiktheidsrisico betreft het risico dat het pensioenfonds voorzieningen moet treffen voor premievrijstelling bij invaliditeit en het toekennen van een arbeidsongeschiktheidspensioen (schadereserve). Voor dit risico wordt jaarlijks een risicopremie in rekening gebracht. Het verschil tussen de risicopremie en de werkelijke kosten wordt verwerkt via het resultaat. De actuariële uitgangspunten voor de risicopremie worden periodiek herzien. Het beleid van het pensioenfonds is om het overlijden- en arbeidsongeschiktheidsrisico niet te herverzekeren.

Toeslagrisico

Het bestuur van het pensioenfonds heeft de ambitie om toeslagen op het pensioen te verlenen. De mate waarin dit kan worden gerealiseerd is afhankelijk van de ontwikkelingen in de rente, rendement, looninflatie en demografie. Uitdrukkelijk wordt opgemerkt dat de toezegging voor toekomstige toeslagverlening voorwaardelijk is.

De belangrijkste verzekeringstechnische risico's voor het fonds zijn de levensverwachting en arbeidsongeschiktheid. Wanneer ontwikkelingen op deze gebieden leiden tot aanpassing van de grondslagen, zal het fonds hiertoe direct overgaan.

Beheersmaatregelen:

-het verzekeringstechnisch risico wordt bewaakt aan de hand van de jaarlijkse actuariële analyses van het fonds en landelijke publicaties inzake levensverwachting en arbeidsongeschiktheid.

S7 Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen. Hierdoor kan het pensioenfonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen voldoen. Waar de overige risicomponenten vooral de langere termijn betreffen (solvabiliteit), gaat het hierbij om de kortere termijn. Dit risico wordt beheerst door in het strategische en tactische beleggingsbeleid voldoende ruimte aan te houden voor de liquiditeitsposities. Er wordt eveneens rekening gehouden met de directe beleggingsopbrengsten en andere inkomsten zoals premies. Gegeven het feit dat een groot deel van de beleggingsportefeuille snel verhandelbaar is en in liquiditeiten is om te zetten, is het liquiditeitsrisico op nihil gesteld bij de toepassing van het standaardmodel van DNB voor de bepaling van het vereist eigen vermogen.

S8 Concentratierisico

Grote posten zijn aan te duiden als een vorm van concentratierisico. Om te bepalen welke posten hieronder vallen, moeten per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur worden gesommeerd. Als grote post wordt aangemerkt elke post die meer dan 2% van het balanstotaal uitmaakt. Concentratierisico is gemeten naar concentratie van een land of bij een tegenpartij.

Dit betreft per 31 december 2015 de volgende posten (percentage ten opzichte van het balanstotaal ultimo 2015: 14% respectievelijk ultimo 2014: 11%):

	31-12-2015	31-12-2014
Dit betreft per balansdatum de volgende posten:		
Vastrentende waarden:		
Staatsobligaties Frankrijk	124.846	224.870
Staatsobligaties Duitsland	188.409	187.016
Staatsobligaties Nederland	220.031	-

Vorig verslagjaar was de positie in Staatsobligaties Nederland kleiner dan 2% van het balanstotaal en als zodanig niet als concentratierisico beschouwd.

In het algemeen geldt dat concentratierisico kan optreden als een adequate spreiding van activa en passiva ontbreekt. Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie van de portefeuille in regio's, economische sectoren of tegenpartijen. Een portefeuille van beleggingen die sterk sectorgebonden is, kan door deze sectorconcentratie een verhoogd risico lopen. Indien aandelen in dezelfde sector worden aangehouden is sprake van een cumulatief concentratierisico.

Beheersmaatregelen:

-concentraties worden beperkt via de mandaatrichtlijnen die aan de vermogensbeheerders worden opgedragen. Op basis van analyses wordt beoordeeld of deze acceptabel zijn of dat deze teruggebracht moeten worden.

Bij de bepaling van het vereist vermogen past het pensioenfonds het standaardmodel van de DNB toe. In dat model wordt het concentratierisico vooralsnog op nihil gesteld.

De belangrijkste vorm van concentratierisico in de verplichtingen van het pensioenfonds is de demografische opbouw van de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden. Gegeven de aard is dit risico niet te beïnvloeden. De gemiddelde leeftijd bedraagt 60,8 jaar (2014 : 60,9 jaar), waarbij sprake is van een gelijkmatige leeftijdsspreiding.

Op grond hiervan heeft het bestuur geconcludeerd dat er geen sprake is van concentratie in de activa of verplichtingen en dat er daarom geen buffer voor concentratierisico wordt aangehouden.

S9 Operationeel risico

Het operationeel risico is het risico dat samenhangt met ondoelmatige of onvoldoende doeltreffende procesinrichting of procesuitvoering. Het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke. Dergelijke risico's worden door het pensioenfonds beheerst door het stellen van hoge kwaliteitseisen aan de organisaties die bij de uitvoering betrokken zijn op gebieden zoals interne organisatie, procedures, processen en controles, kwaliteit geautomatiseerde systemen, enzovoorts. Het pensioenbeheer en vermogensbeheer zijn uitbesteed en komen derhalve terug onder uitbestedingsrisico. Het operationeel risico is beoordeeld als een beperkt risico. Aangezien hiermee sprake is van adequate beheersing van de operationele risico's worden hiervoor door het pensioenfonds geen buffers aangehouden in de solvabiliteitstoets.

Beheersmaatregelen:

-het fonds kent een heldere organisatiestructuur, waarin direct en indirect veel aan risicomanagement wordt gedaan. In het voorzittersoverleg worden risico's besproken in de breedste zin van het woord. De financiële risico's worden in beginsel behandeld door de beleggingscommissie. In de IRM-commissie worden de uitbestedingspartijen gemonitord. Daarnaast is de IRM-commissie verantwoordelijk voor de inzichtelijkheid van het integrale risicomanagement. Alle commissies rapporteren aan het bestuur;

-per 1 juli 2014 heeft het fonds het paritaire besturingsmodel geïmplementeerd. De belangrijkste wijziging is de inrichting van het interne toezicht door de raad van toezicht en het verantwoordingsorgaan. Het externe toezicht wordt gedaan door de onafhankelijke accountant en actuaris. Het bestuur en haar commissies wordt ondersteund door het bestuursbureau; en

-voor de beheersing van operationele risico's steunt het fonds verder op de beheersmaatregelen van de uitvoerders. Het fonds ontvangt per kwartaal en desgewenst tussentijds rapportages over de uitvoering van de pensioenuitvoerder en vermogensbeheerders. Tevens rapporteren de uitvoerders over de eigen risico's aan het fonds.

Uitbestedingsrisico

Het uitbestedingsrisico is het risico dat de continuïteit, integriteit en/of kwaliteit van de aan derden uitbestede werkzaamheden, worden geschaad. Het uitbestedingsrisico vormt een belangrijk aandachtsgebied voor het fonds en wordt momenteel als een beperkt risico beoordeeld. Zowel het pensioenbeheer als het vermogensbeheer is uitbesteed.

Vermogensbeheer

De beleggingsportefeuille is ondergebracht bij Vermogensbeheerder PGGM (63% van de portefeuille), Vermogensbeheerder Syntrus Achmea Real Estate & Finance (19%) en Vermogensbeheerder BMO (18%). Met deze partijen zijn overeenkomsten en service level agreements gesloten. De stukken zijn ondergebracht bij een Custodian (Kasbank).

Beheersmaatregelen:

-Het bestuur heeft in 2014 een Fiduciair Manager aangesteld die het bestuur adviseert en rapporteert over het belegd vermogen;

-het fonds ontvangt periodiek rapportages over de wijze waarop de externe uitvoerders dit risico beheersen. Hiertoe wordt gebruikgemaakt van SLA-rapportages, kwartaalrapportages van vermogensbeheerders, nalevingsverklaringen inzake compliance en ISAE3402-verklaringen van externe uitvoerders; en

-periodiek voert het bestuur gesprekken met het management en auditors van de externe uitvoerders.

Syntrus Achmea Pensioenbeheer

Voor Syntrus Achmea Pensioenbeheer is het residu risico hoger dan het gewenste risico. Om het uitbestedingsrisico van Syntrus Achmea Pensioenbeheer goed te monitoren, wordt het risico beoordeeld op 3 deelrisico's:

1. Continuïteit: het risico dat de continuïteit van (een deel van) de bedrijfsvoering van het pensioenfonds in gevaar komt als gevolg van ontoereikende financiële soliditeit van de tegenpartij, contractbreuk of het beëindigen van de activiteiten door de tegenpartij.
2. Integriteit: het risico dat de reputatie dan wel de financiële positie van het pensioenfonds wordt geschaad als gevolg van het niet integer zijn van de bedrijfsvoering van de partij waaraan werkzaamheden zijn uitbesteed. Hieronder valt het risico van het ongewenst omgaan met vertrouwelijke gegevens door de tegenpartij.
3. Kwaliteit: het risico dat de door de externe partij geleverde kwaliteit van de werkzaamheden niet in overeenstemming is met het door het pensioenfonds gewenste dan wel aan belanghebbenden toegezegde kwaliteitsniveau.

Continuïteitsrisico

Om het continuïteitsrisico te beheersen zijn er diverse beheersmaatregelen genomen. Naast de uitvoeringsovereenkomst met Syntrus Achmea Pensioenbeheer, waarin afspraken zijn gemaakt over aansprakelijkheid en over voorwaarden en gevolgen bij beëindiging van de overeenkomst, zijn er op jaarlijkse basis gesprekken met de risicomanager en zijn er afspraken gemaakt over escalaties. De aangekondigde wijzigingen bij Syntrus Achmea Pensioenbeheer heeft de risico-inschatting van de kans vergroot naar beperkt (= residu risico). Hiervoor heeft het bestuur een gesprek gehad met de directie en de Raad van Bestuur van Achmea, waarin de zorgen zijn geuit en gevraagd is naar de toekomst van Syntrus Achmea. In deze gesprekken is door Achmea bevestigd dat de continuïteit van Syntrus Achmea Pensioenbeheer en de uitvoering van de administratie voor Pensioenfonds Architectenbureaus niet in het geding is. Om dit risico te borgen voor langere periode is dit onderwerp een belangrijk thema in de search naar de uitvoerder van de pensioenadministratie. Gezien bovenstaande kan het risico worden verlaagd naar het gewenste risico.

Integriteitsrisico

Syntrus Achmea Pensioenbeheer heeft diverse maatregelen genomen om een integere bedrijfsvoering te borgen, waaronder een integriteitsbeleid, gedragscode voor medewerkers en een klokkenluidersregeling. Daarnaast worden er diverse toetsen uitgevoerd door het interne risk- en complianceteam. Het risico is als een laag risico ingeschat.

Kwaliteit

In de SLA-afspraken, als onderdeel van de uitvoeringsovereenkomst, zijn de afspraken vastgelegd omtrent de kwaliteit van de dienstverlening. Ieder kwartaal wordt de SLA-rapportage toegelicht door de accountmanager in de IRM-commissie. Structureel wordt er, naast over naleving van de service levels, gesproken over de afhandeling van klachten, incasso bij werkgevers, toezicht op AFM compliance en de ISAE 3402-rapportage. Daarnaast hebben de voorzitters elk kwartaal een gesprek met de directie van Syntrus Achmea Pensioenbeheer over voortgang, issues, kwaliteit e.d. Het kwaliteitsrisico wordt beoordeeld als een aanzienlijk risico (= residu risico). Er zijn diverse acties lopend om dit risico te verlagen: er is meerdere keren geëscaleerd over de dienstverlening, er is een plan van aanpak waarin structurele verbeteringen staan en controles ten behoeve van de ISAE worden frequenter uitgevoerd (per kwartaal i.p.v. per jaar). Daarnaast worden acties van Syntrus Achmea strak gemonitord en besproken in de diverse contactmomenten door de voorzitters, de IRM-commissie en het bestuursbureau.

Omgevingsrisico

Het omgevingsrisico is het risico als gevolg van buiten het fonds komende veranderingen op het gebied van concurrentieverhoudingen, belanghebbenden, reputatie en ondernemingsklimaat.

Het omgevingsrisico is voor het fonds als een beperkt risico beoordeeld, omdat het risico het minst direct te beïnvloeden is. Om die reden volgt het fonds ontwikkelingen in de nabije omgeving van het fonds op de voet. Dit betreft met name ontwikkelingen bij aangesloten werkgevers, politiek, media-aandacht voor pensioen in algemene zin en media-aandacht voor het fonds in het bijzonder.

Beheersmaatregelen:

- de veelvuldige contacten met direct betrokkenen bij het fonds en specialisten in de pensioenmarkt en
- de communicatie aan alle betrokkenen door middel van de website, nieuwsbrieven en de pensioenkrant.

Systeemrisico

Systeemrisico betreft het risico dat het mondiale financiële systeem (de internationale markten) niet langer naar behoren functioneert waardoor beleggingen van het pensioenfonds niet langer verhandelbaar zijn en zelfs, al dan niet tijdelijk, hun waarde kunnen verliezen. Net als voor andere marktpartijen, is dit risico voor het pensioenfonds niet beheersbaar.

IT-risico

Het IT-risico is het risico dat bedrijfsprocessen en informatievoorziening onvoldoende integer, niet continu of onvoldoende beveiligd en ondersteund worden door IT.

Door de volledige uitbesteding van het pensioen- en vermogensbeheer beschikt het fonds niet over een eigen IT-infrastructuur. Toch is het wel van belang dat het bestuur weet hoe de uitbestede relaties omgaan met het IT-risico. Om het IT-risico te kunnen beoordelen heeft de IRM commissie in oktober 2014 een gesprek gevoerd met de Security Officer van Syntrus Achmea. Overall wordt dit IT-risico als beperkt/laag beoordeeld.

Beheersmaatregelen:

- ten aanzien van de IT-omgeving van de externe uitvoerders steunt het fonds op de beheersmaatregelen van de diverse dienstverleners. Het fonds ontvangt jaarlijks van de externe uitvoerders een rapportage over de juistheid en volledigheid van onder andere de IT-infrastructuur en
- in de jaarlijkse gesprekken met de risicomangers van de uitvoerders wordt expliciet stilgestaan bij het de IT-risico's als continuïteit en beveiliging van de IT-systemen.

Integriteitsrisico

Het integriteitsrisico is het risico dat de integriteit van het fonds dan wel het financiële stelsel wordt beïnvloed als gevolg van niet integere, onethische gedragingen van de organisatie, medewerkers of de leiding in het kader van wet- en regelgeving en maatschappelijke en door het fonds opgestelde normen.

Beheersmaatregelen:

- de doelstellingen en maatregelen zijn vastgelegd in het integriteitsplan en periodieke toetsing vindt plaats op beleid en uitvoering hiervan;
- het fonds heeft een gedragscode en monitort de naleving ervan en
- het bestuur eist van partijen waarmee het fonds zaken doet eveneens een gedragscode en toetsen of deze minimaal voldoet aan de eigen code. In de afspraken met partijen is vastgelegd op welke manier verantwoording wordt afgelegd en op welke wijze incidenten worden gemeld.

Juridisch risico

Het juridisch risico is het risico samenhangend met (veranderingen in en naleving van) wet- en regelgeving, het mogelijk bedreigd worden van haar rechtspositie, met inbegrip van de mogelijkheid dat contractuele bepalingen niet afdwingbaar of niet correct gedocumenteerd zijn.

Beheersmaatregelen:

- voor het opstellen van juridische documenten wordt gebruik gemaakt van gespecialiseerde partijen en
- wijzigingen in wet- en regelgeving worden regelmatig besproken in het bestuur. Voor wijzigingen met een grote impact wordt een projectgroep gevormd met daarin een vertegenwoordiging vanuit de relevante disciplines.

Verbonden partijen

Transacties met bestuurders

Inzake de beloning van bestuurders wordt verwezen naar toelichting Pensioenuitvoerings- en administratiekosten. Er zijn geen leningen verstrekt aan, noch is er sprake van vorderingen op, (voormalige) bestuurders.

Niet in de balans opgenomen activa en verplichtingen

Langlopende contractuele verplichtingen

Het pensioenfonds heeft een uitbestedingovereenkomst afgesloten met Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V. tot en met eind 2016. Met het bestuur zijn afspraken gemaakt over de vergoedingensystematiek. Deze systematiek bestaat zowel uit vaste als variabele componenten. De vergoeding voor 2015 bedraagt circa € 2.600. In 2016 zal de vergoeding nagenoeg gelijk blijven.

Het pensioenfonds heeft de beleggingen uitbesteed aan verschillende vermogens beheerders. Met PGGM loopt een direct opzegbaar contract voor onbepaalde tijd, de jaarlijkse kosten bedragen ca. € 30.

Daarnaast heeft het pensioenfonds een contract gesloten met Syntrus Achmea Real Estate & Finance, deze overeenkomst is per kwartaal opzegbaar, de jaarlijkse kosten bedragen ca. € 3.000. Met

BMO (voorheen: F&C) is een direct opzegbare overeenkomst aangegaan voor onbepaalde tijd, de jaarlijkse kosten bedragen ca. € 2.200. Met Kasbank is een overeenkomst aangegaan met een opzegtermijn van 2 maanden, de jaarlijkse kosten bedragen ca. € 240.

Investerings- en stortingsverplichtingen

Vooruitlopend op verwachte inkomende kasstromen bestaan per balansdatum de volgende investerings- en stortingsverplichtingen (zogenaamde commitments):

	<u>31-12-2015</u>	<u>31-12-2014</u>
Vastgoed	52.564	44.038
Aandelen	24.472	38.863
Vastrentend	-	1.192
	<u>77.036</u>	<u>84.093</u>

6 TOELICHTING OP DE STAAT VAN BATEN EN LASTEN

(x € 1.000)

7. Premiebijdragen risico pensioenfonds (van werkgevers en werknemers)

	2015	2014
Verplichte verzekering werkgevers- en werknemersgedeelte	38.865	51.838
Aanvullende verzekering	-33	343
Vrijwillige voortgezette verzekering	1.142	1.733
ANW-hiaatverzekering	-	95
FVP bijdragen	35	2.202
Bijdragen spaarfonds gemoedsbezwaarden	-	12
	<u>40.009</u>	<u>56.223</u>
Afs. premievordering	2.799	-3.452
	<u>42.808</u>	<u>52.771</u>

De totale bijdrage van werkgever en werknemers bedraagt 23,0% (2014: 30,3%) van de loonsom. De daling van het bijdragepercentage in 2015 ten opzichte van 2014 heeft geleid tot lagere premiebijdragen in 2015.

De kostendekkende, gedempte en feitelijke premie volgens artikel 130 van de Pensioenwet zijn als volgt:

	2015	2014
Kostendekkende premie	50.704	44.166
Gedempte premie	39.263	43.128
Feitelijke premie	40.009	56.223

De kostendekkende premie is gebaseerd op de markttrente (nominale rentetermijnstructuur van 31 december 2014 gepubliceerd door DNB).

De feitelijke premie is als bate verantwoord. De feitelijke premie is exclusief mutaties inzake premievorderingen.

Het pensioenfonds hanteert voor de jaarlijkse toetsing van de hoogte van de kostendekkende premie een gedempte kostendekkende premie. Hierbij wordt de gedempte kostendekkende premie jaarlijks vastgesteld op basis van het gemiddelde van de nominale rentetermijnstructuur van het afgelopen boekjaar.

De samenstelling van de kostendekkende premie is als volgt:

	2015	2014
Actuarieel benodigde premies	40.195	35.420
Opslag voor uitvoeringskosten	2.792	2.760
Solvabiliteitsopslag (Vereist Eigen Vermogen)	7.717	5.986
	<u>50.704</u>	<u>44.166</u>

De samenstelling van de gedempte premie is als volgt:

	2015	2014
Actuarieel benodigde premies	17.464	34.532
Opslag voor uitvoeringskosten	2.792	2.760
Solvabiliteitsopslag (Vereist Eigen Vermogen)	3.353	5.836
Voorwaardelijke onderdelen	15.654	-
	<u>39.263</u>	<u>43.128</u>

Voor de gedempte premie is vanaf 2015 aangesloten bij de methodiek van het nFTK voor een gedempte premie op basis van verwacht rendement: een opslag ter grootte van de hoogste van het VEV en de kosten voor toekomstige toeslagen. De kosten voor toeslagen zijn gebaseerd op een toeslag ter grootte van het gemiddelde van de loon- en prijsindex (meetkundig circa 2,5%, totale reële rekenrente = 2,7%). Deze kosten zijn hoger dan de opslag voor het VEV, dus is het meerdere (boven de opslag voor het VEV) verwerkt in een aanvullende premie voor voorwaardelijke onderdelen.

8. Beleggingsresultaten risico pensioenfonds

2015	Directe beleggings- opbrengsten	Indirecte beleggings- opbrengsten	Kosten van vermogens- beheer	Totaal
Vastgoedbeleggingen	14.810	10.657	-2.598	22.869
Aandelen	-	136.387	-934	135.453
Vastrentende waarden	32.735	-43.555	-1.326	-12.146
Derivaten	17.814	-151.556	-39	-133.781
Overige beleggingen	563	-	-1.150	-587
	<u>65.922</u>	<u>-48.067</u>	<u>-6.047</u>	<u>11.808</u>
2014	Directe beleggings- opbrengsten	Indirecte beleggings- opbrengsten	Kosten van vermogens- beheer	Totaal
Vastgoedbeleggingen	14.240	-1.077	-1.637	11.526
Aandelen	-	140.443	-744	139.699
Vastrentende waarden	16.383	119.127	-1.963	133.547
Derivaten	8.622	368.132	-843	375.911
Overige beleggingen	-	-225	-241	-466
	<u>39.245</u>	<u>626.400</u>	<u>-5.428</u>	<u>660.217</u>

De kosten van vermogensbeheer omvatten de kosten die door de custodian en vermogensbeheerder(s) direct bij het fonds in rekening zijn gebracht. Het aandeel van het fonds in de kosten die door de vermogensbeheerders ten laste van beleggingsfondsen zijn gebracht is onderdeel van de indirecte beleggingsopbrengsten. Deze bedragen € 10.658 (2014: € 6.574).

De beleggingskosten bedragen hiermee rekening houdend in totaal € 16.705 (2014: € 12.002). Deze kosten bestaan voor € 10.920 uit beheervergoedingen (2014: € 10.409), voor € 3.064 uit performance-gerelateerde vergoedingen (2014: € 1.235) en voor € 2.721 uit transactiekosten (2014: € 358).

9. Overige baten

	2015	2014
Schenking SUA	39	3.000

De Stichting Uittreden Architectenbureaus (SUA) is vanaf 1989 meerdere jaren vrijgesteld van het betalen van pensioenpremies aan het pensioenfonds. Het totaalbedrag van de in het verleden vrijgestelde pensioenpremie bedraagt bij benadering €20 miljoen. Door het bestuur van de SUA is besloten om het restant van het vermogen van de SUA, nadat aan alle financiële verplichtingen is voldaan, ten gunste te laten komen aan het pensioenfonds. De SUA heeft vooruitlopend op de liquidatie een voorschot van €14 miljoen aan het pensioenfonds geschonken in 2013. In navolging hiervan is in 2014 €3 miljoen geschonken. De SUA is in 2015 geliquideerd, aan het pensioenfonds is het resterend liquidatiesaldo van €39 duizend geschonken. Aan deze schenkingen zijn geen nadere voorwaarden gebonden. Voor deze schenkingen is vrijstelling van de fiscus verkregen.

10. Pensioenuitkeringen

	2015	2014
Ouderdomspensioen	79.056	76.740
Partnerpensioen	16.957	16.370
Wezenpensioen	245	270
Arbeidsongeschiktheid	540	522
Afkopen	722	1.037
	<u>97.520</u>	<u>94.939</u>

De post afkopen betreft de afkoop van pensioenen die lager zijn dan €462,88 (2014: €458,06) per jaar overeenkomstig de Pensioenwet (artikel 66). (Bedragen zijn niet x 1.000)

De toeslag op de uitkeringen per 1 januari 2015 zoals vastgesteld door het bestuur bedraagt 0% (2014: 0%).

11. Pensioenuitvoeringskosten

	2015	2014
Administratiekosten	2.040	1.343
Honoraria onafhankelijke accountant	63	72
Advieskosten	313	357
Administratiekosten Bestuursbureau	575	506
Bestuurskosten	530	460
Communicatiekosten	70	96
Pensioenfederatie	25	26
De Nederlandsche Bank	206	217
Autoriteit Financiële Markten	12	10
Raad van Toezicht	56	59
Overige kosten	31	111
	<u>3.921</u>	<u>3.257</u>

Administratiekosten

De toename van de administratiekosten in 2015 ten opzichte van 2014 is deels toe te schrijven aan het vervallen van de koepelvrijstelling voor pensioenadministratie, waardoor pensioenuitvoerders vanaf 1 januari 2015 btw in rekening moeten brengen over hun dienstverlening en de gestegen aantallen.

Administratiekosten Bestuursbureau

De kosten hiervan worden apart van de administratiekosten gepresenteerd.

Advieskosten

In de advieskosten is € 32 opgenomen van PricewaterhouseCoopers Belastingadviseurs N.V. voor BTW advies en € 18 van PwC Pensions, Actuarial & Insurance Services B.V. ten behoeve van een strategiestudiedag.

Honoraria onafhankelijke accountant

De externe onafhankelijke accountant is evenals in 2014 PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.

Het onderzoek van de jaarrekening omvat zowel de wettelijke controle van de statutaire jaarrekening als de verslagstaten in het kader van de Pensioenwet.

Op grond van artikel 382a Titel 9 Boek 2 BW is de vermelding van de honoraria van de onafhankelijke accountant als volgt:

Honoraria accountant

De honoraria van de externe accountant zijn als volgt:

	2015		2014	
	PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.	Overig Pw C-netwerk	PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.	Overig Pw C-netwerk
Onderzoek van de jaarrekening en verslagstaten	63	0	60	0
Andere controleopdrachten	0	0	0	0
Fiscale adviesdiensten	0	32	0	34
Andere niet-controlediensten	0	18	0	0
	<u>63</u>	<u>50</u>	<u>60</u>	<u>34</u>

Bezoldiging Personeelsleden

Het pensioenfonds heeft zowel in 2015 als in 2014 geen personeel in dienst. De beheeractiviteiten worden op basis van een uitvoeringsovereenkomst verricht door personeel in dienst van Syntrus Achmea Pensioenbeheer dan wel vermogensbeheerder.

Bestuursbureau

Het pensioenfonds heeft in 2013 een bestuursbureau opgericht. Het bestuursbureau houdt zich bezig met de ondersteuning van de werkzaamheden van het bestuur. De personeelsleden van het bestuursbureau zijn in loondienst van Syntrus Achmea Pensioenbeheer. Het bestuursbureau opereert onafhankelijk van de uitvoeringsorganisaties. Om dit te waarborgen zijn onafhankelijkheidsverklaringen opgesteld. De twee medewerkers van het bestuursbureau leggen rechtstreeks verantwoording af aan het bestuur.

Bezoldiging bestuurders

De transacties met bestuurders hebben betrekking op de vergoedingen voor de werkzaamheden verband houdende met de bestuurs- en commissievergaderingen. De vergoedingen bestaan uit vacatiegeld van € 338 (2014: € 368) en vergoeding van reis- en verblijfkosten van € 14 (2014: € 20).

Er zijn geen leningen verstrekt aan, noch is er sprake van vorderingen op (voormalige) bestuurders.

De bestuurders, de heren Parênt en Heuts zijn zelf deelnemer aan de pensioenregeling van het pensioenfonds.

Van het Verantwoordingsorgaan zijn de heren Oonk, Groeneveld en Meenhorst en mevrouw Borghuis deelnemers van het pensioenfonds. De heer Termond en de heer Van den Bos zijn pensioengerechtigden van het pensioenfonds.

12. Mutatie technische voorzieningen

	2015	2014
Pensioenopbouw	40.195	35.420
Rentetoevoeging	6.257	11.057
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-97.705	-95.341
Wijziging marktrente	225.968	587.177
Wijziging actuariële uitgangspunten	-2.372	63.225
Wijziging uit hoofde van overdrachten van rechten	-5.692	-11.513
Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen	-9.118	-2.030
	<u>157.533</u>	<u>587.995</u>

Pensioenopbouw

Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuariel berekende waarde van de diensttijdopbouw. Dit is het effect op de voorziening pensioenverplichtingen van de in het verslagjaar opgebouwde nominale rechten ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen. Verder is hierin begrepen het effect van de individuele salarisontwikkeling.

Rentetoevoeging

De voorziening pensioenverplichtingen is in het boekjaar opgerent met 0,181% (2014: 0,379%). Dit is de éénjaarsrente uit de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur per 31 december 2014.

Onttrekking voor pensioenuitkeringen

In de voorziening pensioenverplichtingen zijn de actuariel verwachte uitkeringen opgenomen gedurende het boekjaar. Onder deze post is de verwachte vrijval uit de voorziening pensioenverplichtingen uit hoofde van het doen van uitkeringen verantwoord.

Onttrekking voor pensioenuitkeringen

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen worden vooraf actuariel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de verwachte pensioenuitkeringen in de verslagperiode.

Toekomstige pensioenuitvoeringskosten (in het bijzonder excassokosten) worden vooraf actuariel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de verwachte uitvoeringskosten in de verslagperiode.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de actuele waarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt verantwoord onder het hoofd wijziging marktrente.

Tevens zijn per 31 december 2015 achtereenvolgens de volgende aanpassingen in de rentetermijnstructuur (RTS) verwerkt: het vervallen van de driemaandsmiddeling en de aanpassing van de UFR van 4,2% naar 3,2%. Voor verdere toelichting wordt verwezen naar de toelichting in de grondslagen inzake schattingswijzigingen.

Wijziging actuariële uitgangspunten

De actuariële grondslagen en/of methoden worden periodiek beoordeeld en mogelijk herzien ten behoeve van de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van interne en externe actuariële deskundigheid. Dit betreft onder meer de vergelijking van veronderstellingen ten aanzien van sterfte, langlevens, arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen voor zowel de gehele bevolking als specifiek voor de populatie van het pensioenfonds.

De vaststelling van de toereikendheid van de voorziening voor pensioenverplichtingen is een inherent onzeker proces, waarbij gebruik wordt gemaakt van schattingen en oordelen door het bestuur van het pensioenfonds. Het effect van deze wijzigingen wordt verantwoord in het resultaat op het moment dat de actuariële uitgangspunten worden herzien.

13. Saldo overdrachten van rechten risico pensioenfonds

	2015	2014
Inkomende waardeoverdrachten	-119	-136
Uitgaande waardeoverdrachten	4.782	12.166
	<u>4.663</u>	<u>12.030</u>

Dit betreft de ontvangst van of betaling aan pensioenfonds of pensioenverzekeraar van respectievelijk de vorige of nieuwe werkgever van de contante waarde van premievrije pensioenaanspraken van deelnemers die tot de ontslagdatum zijn opgebouwd. De ontvangen koopsommen worden aangewend voor de inkoop van extra dienstjaren.

	2015	2014
Wijziging technische voorziening inzake overdracht van rechten:		
Toevoeging aan de technische voorzieningen	135	123
Onttrekking aan de technische voorzieningen	-5.827	-11.636
	<u>-5.692</u>	<u>-11.513</u>

	2015	2014
Het resultaat op de waardeoverdrachten is als volgt:		
- de overgenomen pensioenverplichting	26	-13
- de overgedragen pensioenverplichting	-1.045	530
	<u>-1.019</u>	<u>517</u>

14. Herverzekeringen

	2015	2014
Premies herverzekeringen ANW hiaat	58	100
Premies herverzekeringen arbeidsongeschiktheidsrisico	-	34
Uitkeringen van herverzekerd ANW hiaat	-	-10
	<u>58</u>	<u>124</u>

Herverzekering arbeidsongeschiktheidsrisico

Het pensioenfonds heeft met ingang van huidig verslagjaar het arbeidsongeschiktheidsrisico niet langer herverzekerd.

Belastingen

De activiteiten van het pensioenfonds zijn vrijgesteld van belastingheffing in het kader van de vennootschapsbelasting.

Vaststelling van de jaarrekening door het bestuur

Het bestuur van Stichting Pensioenfonds voor de Architectenbureaus heeft de jaarrekening 2015 vastgesteld in de vergadering van 18 mei 2016.

Namens het bestuur,

1 juni 2016, De Meern

W.J. Boot, vicevoorzitter

W.M. Parênt, voorzitter

W.G. Heuts

R.G. Nagtegaal

H. Schuijt

I. Slikkerveer

H.W.T. de Vaan

R.H.A. van Vledder

9 OVERIGE GEGEVENS

OVERIGE GEGEVENS

1 Belangrijke gebeurtenissen na balansdatum

Er zijn na de balansdatum geen gebeurtenissen geweest van dien aard dat een wezenlijk ander beeld zou ontstaan van de financiële positie per einde 2015 dan op grond van dit verslag kan worden verkregen.

2 Bestemming saldo van baten en lasten

Ten aanzien van de bestemming van het saldo van baten en lasten is geen bepaling opgenomen in de statuten van het fonds. De bestemming is nader uitgewerkt in de ABTN. Het voorstel voor de bestemming van het saldo van baten en lasten over 2015 is opgenomen onder de staat van baten en lasten.

Actuariële Verklaring

Stichting Pensioenfonds voor de Architectenbureaus

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds voor de Architectenbureaus te De Meern is aan Mercer (Nederland) B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een Actuariële Verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2015.

Onafhankelijkheid

Als waarmede actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds voor de Architectenbureaus, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 7.446.000. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 890.000 te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeel van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- de kostendeekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;

- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met de balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken, en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld. Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen, waardoor sprake is van een dekkingstekort.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van de artikelen 131 lid 1 en 132 lid 1, gezien het dekkingstekort van het fonds.

Op basis van de uitkomsten van de uitgevoerde (aanvangs)haalbaarheidstoets in 2015 concludeer ik dat er sprake is van de verwachting dat het pensioenresultaat circa 93% bedraagt. Echter, op basis van de beleidsdekkingsgraad op de balansdatum en de ontwikkeling van de actuele dekkingsgraad zal het pensioenfonds naar verwachting op de korte termijn niet in staat zijn om (een volledige) uitvoering aan het toeslagbeleid te kunnen geven.

De beleidsdekkingsgraad van Stichting Pensioenfonds voor de Architectenbureaus op balansdatum is 101,7%.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds voor de Architectenbureaus is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening slecht, omdat sprake is van een dekkingstekort.

Amstelveen, 1 juni 2016

Drs. B. van Boeschoten AAG
verbonden aan Mercer (Nederland) B.V.

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het bestuur van Stichting Pensioenfonds voor de Architectenbureaus

Verklaring over de jaarrekening 2015

Ons oordeel

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Pensioenfonds voor de Architectenbureaus op 31 december 2015 en van het resultaat over 2015 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW).

Wat we hebben gecontroleerd

Wij hebben de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening 2015 van Stichting Pensioenfonds voor de Architectenbureaus te De Meern ('de stichting') gecontroleerd. De jaarrekening bestaat uit:

- de balans per 31 december 2015;
- de staat van baten en lasten over 2015; en
- de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en overige toelichtingen.

Het stelsel voor financiële verslaggeving dat is gebruikt voor het opmaken van de jaarrekening is Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW).

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds voor de Architectenbureaus zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assuranceopdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Verantwoordelijkheden van het bestuur

Het bestuur is verantwoordelijk voor:

- het opmaken en het getrouw weergeven van de jaarrekening en voor het opstellen van het bestuursverslag, beide in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW; en voor
- een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van het genoemde verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en

omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Onze verantwoordelijkheid voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel. Ons controleoordeel beoogt een redelijke mate van zekerheid te geven dat de jaarrekening geen afwijkingen van materieel belang bevat. Een redelijke mate van zekerheid is een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle afwijkingen ontdekken. Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen.

Een meer gedetailleerde beschrijving van onze verantwoordelijkheden is opgenomen in de bijlage bij onze controleverklaring.

Verklaring betreffende overige door wet- en regelgeving gestelde vereisten

Verklaring betreffende het bestuursverslag en de overige gegevens

Wij vermelden op basis van de wettelijke verplichtingen onder Titel 9 Boek 2 BW (betreffende onze verantwoordelijkheid om te rapporteren over het bestuursverslag en de overige gegevens):

- dat wij geen tekortkomingen hebben geconstateerd naar aanleiding van het onderzoek of het bestuursverslag, voor zover wij dat kunnen beoordelen, overeenkomstig Titel 9 Boek 2 BW is opgesteld, en of de door Titel 9 Boek 2 BW vereiste overige gegevens zijn toegevoegd;
- dat het bestuursverslag, voor zover wij dat kunnen beoordelen, verenigbaar is met de jaarrekening.

Amsterdam, 1 juni 2016

PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.

Origineel getekend door drs. H.C. van der Rijst RA

Bijlage bij onze controleverklaring over de jaarrekening 2015 van Stichting Pensioenfonds voor de Architectenbureaus

In aanvulling op wat is vermeld in onze controleverklaring hebben wij in deze bijlage onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening nader uiteengezet en toegelicht wat een controle inhoudt.

De verantwoordelijkheden van de accountant voor de controle van de jaarrekening

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel-kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze doelstelling is om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen dat de jaarrekening vrij van materiële afwijkingen als gevolg van fouten of fraude is. Onze controle bestond onder andere uit:

- Het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing.
- Het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting.
- Het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan.
- Het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een organisatie haar continuïteit niet langer kan handhaven.
- Het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen en het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Bijlagen

Benoemende organisaties

De volgende organisaties benoemen leden in het bestuur en of het verantwoordingsorgaan:

- Koninklijke Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst Bond van Nederlandse Architecten BNA;
- De Unie;
- FNV;
- CNV Vakmensen;
- CSO en
- ANBO.

Externe partijen

Het fonds werkt samen met de volgende externe partijen:

Uitvoeringsorganisatie

Pensioenbeheer

Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V.

Vermogensbeheer

PGGM Vermogensbeheer B.V.

Syntrus Achmea Real Estate & Finance

Bestuursbureau

Syntrus Achmea Pensioenbeheer, sector Advies & Financiën

Fiduciair Management

BMO (voorheen: F&C Netherlands B.V.)

Custodian

KAS BANK

Adviserend actuaris

Triple A - Risk Finance

Certificerend actuaris

Mercer (Nederland) B.V.

Externe adviseurs

Sprenkels & Verschuren

Catapult

Onafhankelijke externe accountant

PricewaterhouseCoopersAccountants N.V.

Compliancewerkzaamheden

KPMG Advisory N.V.

De volgende relevante nevenactiviteiten hebben de bestuursleden gemeld bij het fonds:

W.M. Parênt	DGA van Ons Architecten BV te Moordrecht DGA Fibonacci Architecten BV te Moordrecht Lid klant- en adviesraad PGGM
W.J. Boot	Werkzaam bij FNV Bestuurslid bij Pensioenfonds Reiswerk
W.G. Heuts	Algemeen directeur en partner van SATIJNplus Architecten bv te Born DGA W.G. Heuts BV
R.G. Nagtegaal	Lid raad van advies Inbo architecten, adviseurs, stedenbouwkundigen Voorzitter pensioenfonds Blue Sky Group (KLM) Voorzitter bestuur Stichting SIS (gericht op beheer afvloeiingsregelingen landbouwcoöperaties) Voorzitter stichting Geerestein (beheerder werknemersparticipatieregeling) Voorzitter begeleidingscommissie fusies Agrifirm (internationale landbouwcoöperatie) Bestuurder stichting Sawa, 100% aandeelhouder AAG, adviesbureau voor financiën en onroerend goed in de gezondheidszorg Lid raad van commissarissen Coöperatie ParkeerService u.a.
H. Schuijt	Bestuurslid SPO Bestuurslid Pensioenfonds Holland Casino Lid beleggingscommissie Pensioenfonds Gasunie Lid raad van toezicht Media Pensioen Diensten u.a. (MPD) Lid raad van commissarissen Loyalis Lid raad van advies Quantrust Voorzitter raad van toezicht Pensioenfonds voor de Detailhandel
I. Slikkerveer	Senior adviseur pensioenen bij De Unie Bestuurslid Pensioenfonds Metalektro Werknemersvoorzitter Pensioenfonds Nederlandse Groothandel Lid examencommissie Stichting Pensioen Opleidingen
H.W.T. de Vaan	Werkzaam bij CNV Vakmensen Bestuursvoorzitter Pensioenfonds Reiswerk Bestuurslid TrueBlue Bestuurslid Vroegpensioenfonds VPTECH
R.H.A. van Vledder	Lid raad van commissarissen BNP Paribas Cardif NL, tevens voorzitter van het auditcomité en lid van het riskcomité Lid toezichtcommissie Zwitserleven PPI Voorzitter klantenraad Syntrus Achmea Real Estate & Finance

Voorzitter Stichting Pensioenfonds IBM Nederland
Lid raad van toezicht Bpf Schilders
Lid raad van advies Certo Escrow BV
Lid Klantenraad BMO Global Asset management NL
Lid monitoringscommissie code VITP

De meest relevante nevenactiviteiten van de leden van de raad van toezicht zijn:

J.C.J. Pluijmaekers-Pessers Directeur Fondsrelaties en Clientreporting APG
Bestuurslid van de Stichting Pensioenopleidingen

P.M.L. Frentrop Bestuurder Stichting het Nederlands Governance Genootschap
Bestuurder Stichting ING Aandelen
Lid raad van toezicht Beleggingsfonds Hoofbosch
Bestuurder Stichting Investor Claims Against Fortis

Columnist Vereniging Effectenbezitters
Distinguished guest lecturer Nyenrode Business Universiteit
Adviseur van aandeelhouders en commissarissen
Bestuurder Stichting FORsettlement

M.A. Bongers Lid raad van commissarissen en voorzitter auditcommissie Rabobank Amsterdam
Commissaris bij ICL-IP Europe
Examinator, toezichthouder en docent RA-Praktijkopleiding Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants (NBA)
Lid raad voor beroepsethiek Nederlandse Orde van Register EDP-Auditors (NOREA)
Lid bestuur NBA Stagebureau
Adviseur van onder meer financiële instellingen, nutsbedrijven, pensioen- en uitvoeringsorganisaties en woningcorporaties

Samenstelling bestuursbureau:

P.O. Bos, directeur
E.M. Bosman, bestuursadviseur
L. van Wijk, specialist risicomanagement
M.J. Bonekamp, specialist vermogensbeheer